بہاولپور

ہݨ تھی فریدا شاد ݙل — مونجھاں کوں نہ کر یاد ݙل
جھوکاں تھیسن آباد ݙل — ایہا نِیں نہ وسسی ہک منڑ

محترم سید مسعود احمد شاہ

(کمشنر بہاولپور ڈویژن)

اعلیٰ منتظم ، ہردلعزیز شخصیت

محسن سرائیکی ادبی مجلس

چیف ایڈیٹر (اعزازی) ____________	جاوید چانڈیو
ایڈیٹرز ____________	سید دین محمد شاہ
	ریاض سندھڑ
معاونت ____________	سید مختیار علی شاہ
	عثمان شاہ
سرکولیشن مینیجر ____________	حفیظ الرحمٰن
قانونی مشیر ____________	عبدالقیوم اعوان

مقام اشاعت: جھوک سرائیکی بہاولپور فون:883990

قیمت فی شمارہ ۲۰ روپے سالانہ ۸۰ روپے

سید دین محمد شاہ ایڈیٹر، پبلشر جھوک سرائیکی بہاولپور توں شائع کیتا

تندیر

ایہہ رسالہ حکومت پنجاب دے مالی تعاون نال شائع کیتا گئے

بسم اللہ الرحمن الرحیم

ترجمہ سید دین محمد شاہ

وقلنا یا دم سکن انت وزوجک الجنة وکلا منہا رغد حیث شئتما ولا تقربا
ہذہ الشجرة فتکونا من الظلمین (۳۵)

سرائیکی	English
اتے اساں آکھیا اے آدم توں تے تیڈی زال بہشت وچ رہو، جتھوں مرضی آوے وافر کنوں وافر کھاؤ پر ایں درخت دے نیڑے نہ ونجاہے، او نہ ہووے جو تساں ظالماں وچ (شمار) تھیوو۔	And we said: O Adam dwell thou and thy wife in the garden, and eat from it a plenteous(food) wherever you wish, and approach not this tree, last you be of the unjust

لکھاریئیں دی رائے نال ادارے دا متفق ہوون ضروری نئیں

سال ۱۹۹۹ء دا ترتھاتے چھیہوی شمارہ تساڈے ہتھیں وچ ہے۔ اگلے شمارے نال ترے ماہی سرائیکی نویں ملینیم وچ داخل تھی ویسی۔ پتہ نمیں سرائیکی زبان انسانی تاریخ دے کتلے ملینیم بھوگ کراہیں اج تائیں زندہ ہے؟ ہزاریں سالیں دی اے تاریخ اساڈی زبان دے حرف حرف تے اکریل ہے، اساڈی لوک شاعری تے ادب وچ ساہ گھندی پئی ہے۔ ایندے وچ سندھو، ستلج تے چناںہ دیاں لہراں دے وکرے ہن، چولستان تے تھل دے ریت تھیل سمندر ہن، کوہ سلیمان دے کالے روہ تے چٹیاں برفاں ہن، پکھیاں پھلیں دیاں پچھیاں ہن، انبیں تے کھجییں دے باغ ہن۔ کافیاں تے لڑھاؤ گاندے چھیڑو تے جنتوال، گامن سینڈے چاڑھے، بیڑیاں رنگیندے مہانے، پڑچھیاں اتے پھل بنیندے کیہل، رچھ چیندے کنگر تے یکتارے وجیندے فقیر --- ساہ سواد دے بھیجے پکھیں وانگوں جنم جنم کنیں ایں اجرک رنگے وسیب دے نال ہن۔

نویں ملینیم وچ کجھ خواب ہن، کوئی گلوبل ولیج، کوئی سیٹلائٹ چینلز، کوئی مریخ، کوئی مشتری، کوئی زہرہ، کوئی زہرہ جبیں، کوئی چندر چہرہ ---- پرنہ، اے تاں ساری کمپیوٹر دی کھیڈ ہوسی، لوک آہدن ---- پر اساں تاں حالی کمپیوٹر ایج وچ داخل ای نسے تھئے؟ اساکوں تاں حالی اپنی زبان کمپوز کراتے نقطے لواونے پوندن، اساں تاں حالی مندریاں دے مندرے ہوئے ہیں، چھلے، تویذ تے رومال سانبھی ودے ہیں۔ چنن پیر دے جنڈ تے اپنے ناں دی کوئی تھگڑی بدھ تے دل وندلا گھندے ہیں ------- پر اتھاں دی تاں ہن ٹریکٹریں دی گو تھیون لگ پئی ہے۔ اساں فرانسیسی شاعری تے روسی ناول پڑھ گھندے ہیں، سبع معلقات دی جاہ تے اساڈے نصاب وچ شیکسپیئر آ گئے، رومی تے حافظ دی جاہ تے رسل تے ہنری کیسنجر دا فلسفہ نیو ملینیم دے رولے آپے کڈھ ڈیسی، ویسٹ کوں نویں کنزیومر مارکیٹ چاہیدی ہے، انڈس ہائی وے، گوادر تے کراچی کنیں سمرقند تے بخارا، شاہراہِ ریشم، چین تے کاشغر ------ بہوں کجھ تھیونے، حالی بہوں کجھ تھیونے ------ اساں نویں ملینیم وچ داخل تھیسوں، اساں پہلے وی تاں بہوں سارے ملینیم دے دروازے لنگھ تے نویں ملینیم دی درسال تے آئے کھڑے ہیں۔

ہالے ترے ماہی سرائیکی دا پچھلے ملینیم دا چھیکڑی پرچہ ہے ---- ایں کنیں مکلاؤں تاں سہی --- ادارے دا لکھاریئیں دی رائے نال متفق ہوون ضروری کوئینی ---- ہر کوئی اپنے لکھے دا (تے اپنے کیتے دا وی) آپ ذمے وار ہوسی -- ایں ہوکے دا اطلاق لکھاریئیں کنیں سوا رسالے دے اعلیٰ تے ادنیٰ، اعزازی تے غیر اعزازی مدیریں تے وی تھیسی۔ نویں ملینیم وچ اساکوں اپنے حقوق دا پتہ بھانویں لگے نہ لگے، فرائض دا پتہ ضرور لگ ویسی -----

گالھ مہاڑ

ایں سہ ماہی کجھ اہم واقعات تھی گزرن جنہاں دا ذکر کرن ریکارڈ کیتے ضروری اے۔ تساں
جاندے ودے جو ۱۲ ر اکتوبر کوں فوجی حکمراناں، نواز شریف دی حکومت دا تختہ چھک تے ملک دا انتظام
سنبھال گدا۔ ایں سمجھو جو نواز شریف ، جنرل پرویز مشرف کنوں مار کھا گیا۔ ایندے اتے تبصرہ کرن
اساڈے وس کائنی۔ اے ملک تے قوم کیتے چنگا تھئے یا مندا، اے وقت ڈسیسی۔

البتہ سرائیکی ادبی مجلس تے ایندا اے اثر تھئے جو سوشل ویلفئیر فنڈز رک گئے تے اساڈا سالانہ
ثقافتی پروگرام 'صد سالہ تقریبات خواجہ غلام فرید جیڑھا جو ۵ ر نومبر تا ۸ ر نومبر ۱۹۹۹ء ترتیب ڈتا
گیا ہا او معطل کرنا پیا۔ مجلس دا ایں دوران بہوں سارا خرچہ وی تھی چکیا ہا۔ مہماناں کوں رقعے پہنچ چکے ہن
جیہڑے اسلام آباد، لاہور، کراچی، ڈیرہ غازیخان وغیرہ معزز مہمان دانشور حضرات، شعراء کرام تے
ساڈے فنکاراں نال اساں ماہ ستمبر کنوں ذاتی ملاقاتاں تے دعوتاں ڈیون شروع کر ڈتیاں ہن۔ کارڈ
وی چھپ چکے ہن۔ اساکوں ولا دوبارہ ساری محنت کرنی پئی تاراں دے ذریعے، تے ٹیلی فون دے
ذریعے سب حضرات کوں تقریبات دی مؤخری دی اطلاع کرنی پئی تے معذرت وی۔

پر، ایں سلسلے وچ اساں آپنے ہر دلعزیز کمشنر صاحب محترم تے مکرم، عالی منصب جناب سید
مسعود احمد شاہ صاحب دے بے حد ممنون احسان ہیں جنہاں نے حضرت خواجہ غلام فرید سئیں دے ایں
متوقع صد سالہ جشن دی کامیابی کیتے اساڈی بھرپور سرپرستی تے رہنمائی کیتی۔ اساں انہاں دے تے
انہاں دی پوری ٹیم، خاص طور تے سئیں رانا نصیر احمد ایڈیشنل کمشنر بہاولپور، سئیں محمد احمد خان صاحب ایس پی سی
ڈی اے بہاولپور دے بہوں شکر گزار تے زیربار ہیں۔ اساں دعا منگدے ہیں جو شالا اللہ سئیں شاہ صاحب
کوں تادیر بہاولپور دے عوام دی خدمت تے شفقت دا موقع ڈیوے، تے اساں ایویں آپنے مہربان نال
جڑتے پیار کریندے رہوں۔ آمین!

ڈوجھا واقعہ نہ آکھوں، ویقہ آکھو...... او اے جو نواز کاوش ہوراں سرائیکی ادبی مجلس دی پوری
گورننگ کونسل تے پوری انتظامیہ کونسل دے ستاراں ممبران دے خلاف ول مقدمہ کر ڈتے۔ ۱۵ ر

اکتوبر کوں پہلی پیشی ہئی۔ اے مقدمہ مجلس دے خلاف ایں گروپ دا ۵واں مقدمہ ہے۔ پہلے چار مقدمے خارج تھی چکن۔ تے ہن نویں سروں جج توں آون دے بعد تازہ دم تھی تے ہیا مقدمہ دائر کر ڈتا گئے۔ چال اوہا اے، جو کہیں طرح stay مل ونجے پہلے مقدمیاں وچ ایں گروپ کوں سٹے مل گیا تے ڈو سال مجلس دا کم ٹھپ رہیا۔ حتیٰ کہ نویں انتخاب وی نہ کرائے ونج سگے۔ اے مقدمے انہاں کاوشاں دے علاوہ ہن جیہڑے اے گروپ مجلس دے خلاف اینٹی کرپشن، بنک منیجراں تے صوبائی سیکریٹری صاحباں نال مجلس کوں نقصان پچاون کیتے آپنی ہر ملاقات وچ کریندا آندے۔ ول اساڈی شرافت، [illegible] ڈیکھو!

حضرت موسیٰؑ

اللہ تعالیٰ نے قرآن مجید فرقان حمید وچ اپنے محترم تے معظم رسول ﷺ کوں محاطب کر تے
فرمائے "اساں تہاکوں موسیٰؑ تے فرعون دیاں کجھ گالہیں ڈیسندے ہیں۔ تاں جو تساں مومناں کوں
عبرت کیتے اے قصہ صحیح صحیح سناڈیو۔"

فرعون فخر تے غرور وچ بڈیا ہویا ہا۔ نسل در نسل بادشاہت دے نتیجے، او آپنے آپ کوں خدا
سڈاون لگ پیا۔ اے قبطی لوک بنی اسرائیل کوں گھٹیا سمجھدے ہن انہاں تے ظلم کریندے ہن۔
انہاں کوں ونگار گھندے ہن۔

فرعون کوں نجومیاں نے اے وی ڈساڈتا جو بنی اسرائیل وچ ہک شخص ایجھا پیدا تھیسی جیڑھا
اوں کوں تخت تے بخت کھس گھنسی۔ ہیں پاروں فرعون نے پورے ملک وچ ڈھنڈوری پھراڈتی تے
فرمان جاری کرڈتا جو بنی اسرائیل دے گھراں وچ جے کوئی پتر جمے تاں اوکوں قتل کرڈتا ونجے۔
فرعون دے لوک فسادی ہن، ہیں کیتے او بالڑیاں کوں زہون ڈیون تے بالاں کوں مار گھتن۔

پر، اللہ تعالیٰ چاہندا ہا جو جیڑھے ایں ملک وچ کمزور تے مظلوم ہن انہاں تے احسان کرے تے انہاں
کوں مضبوط کیتا ونجے تاں جو او ایں ملک دے وارث بن تے مخلوقات دی صحیح رہنمائی کرن۔

اللہ سئیں دی منشا دے مطابق حضرت موسیٰؑ بنی اسرائیل گھرانے وچ جمے انہاں دے جمنے تے انہاں
دی اماں لی لی خوش تاں تھئی پر بہوں فکر مندوی تھئی جو ہنیں سرکاری ہرکارے آسن تے بال کوں کھس
تے قتل کرڈیسن۔

اللہ سئیں ہوں ویلھے لی لی کوں وحی کیتی جو ڈرے نہ۔ بال کوں آپنی چھاتی دے کھیر دی گھٹی
پلاوے تے ول لکڑ دی ہک صندوقڑی وچ لگا تے دریا وچ لوڑھ چھوڑے۔ اللہ سئیں ما دے دل وچ اے
خیال وی سٹ ڈتا جو ڈرے نہ تے نہ موبجھی تھیوے بال ولدا مل ویسی۔ اے تاں وڈا آدمی بنسی!
لڑکی نے دل بدھیا۔ اویں کیتا جیویں تقدیروں تھیونا ہئی۔ ماتے اوندی بھین معصوم بال کوں لکڑ دی
صندوقڑی وچ لگا تے اللہ دی آس تے دریا دے حوالے کرڈتا۔ اے نظارہ کہیں دریا، کہیں لہراں نے اج

تائیں نہ ڈٹھا ہوسی جو غرق کر ڈیون والے پانی کوں اے امانت سنبھال گھن ٹرن دی ذمہ داری ڈالی گئی۔
ماتے دھی کوں آکھیا، اڑی دریادی کندھی نال لگ لگ تے بھر اکوں ڈیدھی ونج...... کھاں دی
جھی! کتھائیں بڈ تاں نہ ویسی، کوئی بلا تاں نہ کھاویسی! دریادیاں لہراں حجم رلی دیاں پاندھن دا
صندوقڑی تردی تردی ہک پاسے ٹرپئی۔ حضرت موسیٰ دی بھین وی نال نال لکدی، چھاندی تے غیر
مٹھڑی گئی۔ ول ایویں تھیا جیویں رب دا منشا ہا۔ لہراں تے سوار، لہراں دی لولی نال او مستقبل دا عظیم
پیغمبر، نکا بال مندر وچ انگوٹھا چسیندا چسیندا فرعون بادشاہ دے محل دے نزدیک ونج پنا۔ لوکاں ڈٹھا کوئی
شے تردی آندی اے۔ اور تقدیر تردی آندی ہئی۔ ہدیاں نے سنبھال کیتی تاں ڈٹھونے جو ہک ملوکڑا
بال مندر پیا کریندے۔ کہیں کوں اے خیال نہ آیا جو اے پتر اے کہیں کوں اے خیال وی وی نہ آیا جو
اے بنی اسرائیل دی اولاد وی تھی سگدے۔ کہیں سرکاری آدمی کوں وی اے سوچ نہ پئی جو پتراں
تے دفعہ لگی ہوئی اے۔ ہر کہیں کوں تقدیر آپنے خلے لا ڈتا۔ ہل چل مچ گئی رناں زنانیاں ڈٹھا۔ کڈے گئی
صندوقڑی تے کڈے گیا بادشاہ دا حکم۔ بال چمیندا ٹپیندا شاہی محل دے اندر پج گیا۔ حیرانی تھی تے ایں
نویں گالھ دا چرچا تے تماشا بن گیا......

......بال جاگ پیا، بیگماں، شہزادیاں تے نوکرانیاں...... ہک چاوے تے بئی گھنے۔ چنگیاں
سیٹیاں تے پیار...... بال دا چپ نکل آیا، او کوں بکھ لگی، اوندے ڈسکاریاں تے کجھ زالیں کھل پیاں تے کجھ
پریشان تھیاں۔ ایں لڑھ لابھے وچ بال رون لگ پیا۔۔ بھین شو دی سنیاں اکھیں نال ہکی ہکی چپ کھڑی
بوچھن دی پلو دے اندروں صدقے تھیوے تے خیر کھڑی منگے، پر بول نہ سگے۔ ملکہ آکھیا 'اڑی اے
سوہناں بال کیندا ہوسی، روندے کوں چپ کراؤ...... ہن کیویں کروں؟ ایندی ماہووے ہا اپنا کھیر پلاوے
ہا۔ بھین سب کجھ ڈٹھا سب کجھ صبر نال سنیا۔ اے نظارہ وی کہیں درودیوار نہ سنیا ہوسی، کہیں اسمان نہ ڈٹھا
ہوسی۔ جو وارث پرے کھڑ تے مجبور رہووے کھڑی تے پرائے لوک پئے ہک بئے کنوں بال کوں کھسن
تے پئے رہاون! اڑی ایکوں چپ کراؤ، آپنا کھیر ڈیو، ایکوں پلاؤ...... میں صدقے میں گھولی......
بال کوں ٹپا ٹپا چھاتی نال لایونے پر بال نہ کہیں دا کھیر پیوے، نہ چپ کرن وچ آوے۔ 'مائی' بال دا حال
تاں ڈیکھو۔ حرام اے جو کہیں دا کھیر پیوے کھیر نہ پیسی تاں مرویسی......'
اے سنن ہاتے بھین کنوں نہ رہیا گیا اوں اپنیاں اکھیں پونجھ، غم لکاتے ڈردے آکھیا ہک ہے...... ہک گھر
ہے آکھو تاں میں ذال کوں سڈ آواں' متاں اوندا کھیر پیوے۔ کہیں آکھیا ہا سڈ ڈیکھو۔ بھج تے ونج ڑی، ڈٹھا
ہووے نی۔ بال چپ نی کریندا۔ کیا کروں...... شو دے دا رنگ نیلا کالا تھی گئے۔ چھوہر گئی کہیں کوں

ماں نہ ...... او ہئی کون ؟

حضرت موسیٰ دی بھین خوشی خوشی گھر کوں بھنی ، ساریاں گالھیں امڑی کوں ونج سنائیس تے آکھیں اماں جلد جلدی جل ، متاں ملکہ کوئی بئی دائی رکھ گھنے۔ ماصد قے تھیندی ، دعائیں منگدی دھاندی پوندی شاہی محل وچ پج گئی۔ اتھاں ملکہ پریشان تے سب پریشان ہن۔ بال دی امڑی ونج تے اجازت گھدی جو او کہیں پلاوے ؟ بال دا چھاتی نال لگن ہا تے جنت دا او چشمہ جاری تھی گیا جیہڑا کلیم اللہ دے حصے دا ہا۔ پیغمبر دا وارث آپنے وارثاں وچ آپنا تے ایں جھولی وچ ہک وڈے منصوبے دی بنیاد رکھیج گئی۔ تقدیر دے اگوں فرعون تے ہامان دیاں 'تدبیراں' سب لشکریاں دیاں سوچاں آپنے انجام کنوں بے خبر ہن ! (جاری ......)

محمد حیات چغتائی

کلام فرید اچ انگ سنگ

تخلیق کار دے فکری کم کوں سمجھن کیتے اوندے ٹبر تے اوں وسیب کوں جانچن دی وی لوڑ ہوندی ہے جیندے اچ اوں اکھ کھولی، کھیڈیا، پڑھیا، میل جول رکھس، اپنے ان پانی کیتے پورہیا کیتس، پرنیا پرتا تے ولول پھلیا پھلیا۔ اساڈے کول عمرانی تنقید (Sociological Criticism) دی جائے نفسیاتی تنقید تے چوکھی گوڈتی ویندی ہے۔ حالانکہ وسیب (اندر لا، باہر لا) ہندے دے رکھ رکھاؤ تے تخلیقی پس منظر کیتے بہوں اہم ہے۔ گویڑ جڈاں اظہار دی کہیں شکل اچ سامنے آندے تاں او معاشرے دے گجھے ڈکھ تے مسائل دی نشاندہی ہوندی ہے۔

خواجہ فرید (۱۸۴۵۔۱۹۰۱ء) دا شعری تے فنی افق اتلا وسیع تے بے پایاں ہے جو او ساکوں اسلامی فقہی، فلسفیانہ، صوفیانہ تفصیلات توں گھن کراہیں لوک داستاناں، لوک ریتاں، عام زندگی دے کھے تجربات دے نال نال انسانی ظاہری باطنی رشتیاں دے وی اشارات ڈیندے۔ اے سارے کجھ وسیباتی پارکھواں کوں او Component مہیا کریندن جیندے نال فریدیات تے پرکھ پڑچول کرن اچ مدد ملدی ہے انسانی تاریخ تریہہ (۳۰) لکھ ورھے پرانی ہے تے اے ڈسیندی ہے بندہ منڈھ لا توں گروہ تے جتھیں دی شکل اچ اپنی آل اولاد دی حفاظت کیتے کہیں ڈھنڈھ یا دریا دی من تے رہندا ہائی۔ ساڈھے ترئے ہزار قبل مسیح تائیں مادری نظام (MATRIARKI) رہیا تے رڑھ واہی دے دور اچ پدرسری نظام زور پکڑیا۔ رگ وید توں پتہ لگدے جو اتھوں دی آبادی کئی قبیلیں اچ ونڈی ہوئی ہائی (ایہ سسٹم جنوبی پنجاب تے سندھ اچ ھن وی ہے)، پرنیوے نکی عمراں وچ تھی ویندے ھن۔ بھوئیں جاگیر کلھے ہندے دی جائے سارے خاندان دی مشترکہ ملکیت ہوندی ہائی۔ وڈیری گھر دے اُچ جھک دی ذمہ وار ہوندی ہائی۔ جم پل، مرن ریتاں روایتاں اچ گروینداہا معاشرتی سانجھ تے باہمیت دی مثال ہن۔ عمرانی زندگی دی اکھڑ پکھڑ چھاپ تھی گئی ہے۔ ست یا چوڈھاں پیڑھیں دے وڈوڈیرے بھُل گئے ڈوں ترئے پشتاں چیتے رہ گئن۔ ایشیائی تربیت بہوں کمزور ہے چتاں وی اوندی بے وسائی تے کجھ نہیں کرسگھدا۔ ایہا وجہ ہے جو عورت محبت، وفا، شرم تے صبرا تے مرد فخر وڈائی تے بے وفائی دی علامت تصور تھیندے۔ ساڈی علاقائی تے

صوفیانہ شاعری تے نسائیت دے شعوری لاشعوری گھڑے اثر ہن۔ مادر کائنات تخلیقی عمل تے اوندے ڈکھی مراحل داناں ہے۔ تے صوفی اپنے آپ کوں ایں تناظر اچ مونث ظاہر کریندے۔

Kingsley Davis (ماہر عمرانیات) رشتیاں ناطیاں کوں ڈوں ناں ڈیندے۔

(الف) بنیادی رشتے :- [۱] مکانی نیڑپ۔ ہکو شوق تے منزل۔ دوست

[۲] خونی تے باطنی رشتے۔ ماء پیو۔ آل اولاد

[۳] ظاہری تعلق۔ لمبے عرصے کیتے استاد، شاگرد

(ب) ثانوی رشتے :- [۱] مکانی دوری۔ وکھو وکھ منزل تے شوق۔ گاہک، دکاندار

[۲] وقتی تے ظاہری قدر شناسی۔ مقرر، سامع

[۳] صرف باہر لے دباؤ دے احساس نال رشتہ۔ افسر، ماتحت

بہوں سارے تعلقات دا محرک سمجھاتے سدھا سادا نہیں اے پیچیدہ گیڑا تے جذبات نال گنڈھیا ہویا ہے۔ رشتیاں دے اسلامی تصور بارے کلام پاک دیاں بے شمار آیات ہن۔ چاہت محبت تے ایثار و قربانی دا عملی تے جاودانی ثبوت حضرت اسماعیلؑ تے اہلِ بیت ہن۔ تعلق تے جذبیاں دی ایں شدت کوں سرائیکی مرثیہ وچ پڑھیا تے محسوس کیتا ونج سگدے۔ کلامِ فرید انگ سنگ ایں طراحویں کلاسیفائی کریندے۔

(ا) انگ (خونی رشتے)

ٹبر، گھر، پتھاری تے اوندے وسنیک سانہواں توں توں وی ڈھیر نیڑے ہوندن، انہاں دی خوشی غمی، جیون مرن سانجھا ہوندے دیوانِ فرید خونی رشتیاں دی بہوں ساری تفصیلات ڈیندے۔

ماءتے پے دا رشتہ دنیا دا سب توں وڈا تعلق ہے پر جیں بال کوں والدہ چار سال (۱۸۴۸ء) دی عمر اچ چھوڑ کروںجے ول او اٹھ ورھے تک پہنچدے پہنچدے (۱۸۵۲ء) یتیم وی تھی ونجے تے سکے بھرا خواجہ فخر جہاںؒ دے نال خونی تعلق توں زیادہ عقیدت تے روحانیت حوالہ حاوی ہووے اون حساس شخص دا کہپ کتنی وڈی آزمائش ہوندی ہے۔ دنیا دا اگھرا ڈکھ پیاریں دا وچھوڑا ہے تے نکھڑپ وی مستقل۔ دیوان فرید اچ ما، امڑی سولہ دفعہ۔ بابل، پیو ۲۰ جاہیں۔ ویر، بھائی ۱۵ تے بھین دا حوالہ یارہاں مرتبہ نظر آندے۔

امڑی جھیڑے ویر نہیڑنے سس نناں کھہیڑے (۱۲)

امڑی جڑ جڑ لاوم جھیڑنے بابل ویر نہ بھاندی ہاں (۱۲)

نینہہ اویڑا دشمن ویڑھا ما پیو رکھم بکھیڑا جھیڑا (۲۷)

پہلے ڈینہہ دی قسمت مٹھڑی — جمدے ویلے امڑی مٹھڑی (۲۸)

ما پیو ویڑھے مول نہ بھاندے — مہنیں ڈیوم بردے باندے (۱۳۶)

درد اندیشے سکڑے سوڑے — ہیا نہ بھین تے بھائی ہم (۸۱)

پیڑ پرانی امڑی سکڑی — مونجھ مونجھاری وائی ہم (۸۱)

ناز حسن کتھ راج ہبانے — کتھ ما بھینیں بھائی وو یار (۴۴)

سینگیاں سرتیاں کھیڑے ورتیاں — ویری ما پیو ویر (۴۸)

باجھوں تیڈے باجھ اجائی — امڑی بابل بھینیں بھائی (۵۵)

مارم ما پیو ویر وو — دل سینگیاں سرتیاں لبھم نہ کل (۷۴)

ڈتڑی مول نہ قسمت واری — ما پیو ویر نہ لبھم سنبھال (۷۷)

ما پیو ویر وساریم — راول ڈتڑم رولا (۹۰)

بھینیں ویر تھئے سبھ ویری — امڑی مول نہ بھانواں ڑی بھانواں (۱۳۳)

ڈتڑی جمدیں امڑی کھتڑی — غم گھتڑی ڈکھ ڈان (۱۳۸)

ما پیو تتی توں دور ہے — ڈکھ درد قہر کلور ہے (۱۵۸)

ما پیو بھاواں مول نہ بھانواں — ویری دوست پرانے اساڈے (۱۷۷)

اللہ راسی ما نہ ماسی — شہر بھنبھور دی واسی (۱۸۲)

مٹھی ذی ما اویڑی ہے — تتی دا ویر ویری ہے (۱۸۶)

جڈاں جایم پا کر جھولی — کر وین ڈتی ما لولی (۱۹۹)

ما پیو ویرن بھین بھنجیاں — چڑھ چڑھ لاون جھیڑے (۲۰۸)

ہجر دیاں گزریاں ڈکھیاں راتیں — ما پیو خویش نہ پچھدے باتیں (۲۱۰)

مارم ما پیو ویر — دشمن لوک شہر دے (۲۴۱)

سینیں بھینیں وین الاوم — ویرن ویری سخت ستاون (۲۴۲)

ما ڈتڑی شوق دی گھتڑی ہے — جیں صبر آرام ونجایا ہے (۲۵۵)

البیلیاں بانہہ چوڑیلیاں — ما بھین کنوں دل چھتڑی (۲۵۷)

ویرے نہیڑے امڑی جھیڑے — بابل نت دڑکائے (۲۵۸)

اے سارے پکے رشتے ہن تے تریمت کوں انہاں تے بہوں ناز ہوندے۔ صوفیا موجودہ جہاں کوں پچھے تے

لگے جہان کوں سوریجا آکھدے ہن۔ شاعری اچ عموماً ماء دا تصور غمخوار تے سہیلی دے طور تے ابھر دے پر کلام فرید اچ اے سارے ہندڑ رشتے وی نینہہ لاون کارنڑ ہے مونہہ نیں الیندے۔ بیا تاں بیاوائی وی اپنایت توں خالی ہے۔

پیڑ پرانی امڑی ہکڑی
مونجھ مونجھاری دائی ہم (۸۱)

کہیں خونی رشتے وی پڑھن کوں ملدن

ماء چاچے تے ہمسائے ان سونہیں نظریندے (۱۸۰)
اصلوں سدھڑا منہ نہ ڈیندے ماء چاچے تائے (۲۵۸)

کلام فرید اچ دھی دا رشتہ ہیر دے روپ اچ نظر دے۔

ہیر سلیٹی چوچک بیٹی (۲۶۹)
کتھ چوچک دی جائی وو یار (۴۴)

جیڑھی جوراج بہانے (ڈیکھو کافیاں ۴۴، ۱۹۴) تے پچل ملکانے یاد کریندی ہے، پیو دھی دی ازلی محبت دا پرچار ک ہے۔ پتر دا تصور کتھائیں واضح نہیں ابھر اتے ایں عمل کوں ایڈی پس الجھاؤ دے سوجھلے وچ بیا پرکھیا ونج سگدے۔ خواجہ فرید متر ائے پن (Step ness) دے ڈکھ وی سمجھدے ہن تے ماپیو جائی، سکڑے بھائی جیہیاں سوہنی تراکیب ورتیندن۔

خوشیاں کردی ما پیو جائی (۱۶۴)
منہ نہ لیندے سکے بھائی (۱۸۸)
ڈکھ ڈکھڑے تھئے ویر دو، سکڑے بھائی (۲۴۲)

کافیاں اچ نندھڑے وڈڑے چھٹے والاں دا حوالہ وی ملدے۔

(ب) سنگ ساہ خلق الا دا تعلق

اے تعلق اکثر اوقات انگ نالوں وی اگوں ودھ ویندے۔ مثل مشہور ہے جو 'کھوہ چلدیاں دے تے سنگ ملدیاں دے'۔ مادھو لال شاہ حسین، مومل رانو، ہیر رانجھا، سسی پنوں، عراقی تے ہندو دا واقعہ او حوالے ہن جیہڑے اچ سنگ امر تھی کے تاریخ تے ریت روایت دا حصہ بن گئے۔۔ ۲۷۲ کافیاں اچوں صرف ۱۷ کافیاں اچ انگ سنگ دی جائے، منظر کشی، وچھوڑے دی کیفیت یا درس وحدانیت ملدی ہے باقی ہر کافی اخوت محبت، یاری دوستی تے یکجہتی دا مرقع ہے۔ خواجہ فرید دے من بھاندے اکھر:

یارا (۲۸۵)، یار (۱۴)، یار پنل (۱۰)، ڈھولا یار (۳)، بجن یار (۳)، یار برو چل (۳)، بھورل جانی (۵) سانول پنل (۶۲)، سانولڑے (۵)، سوہنا (۲۶)، دوست (۱۱)، ڈھول، ڈھولن (۱۹)، ڈھولا (۹)، برو چل جت (۳)، بیلی، ساتھی (۱۴)، محرم راز، ساتھی، مونس (۱۱)، منھل (۳)، ہوت (۱۹)، ماہی (۳۰)، بجن (۱۵)، مارو (۸)، دلبر (۲۳) تے دلدار (۸) چھ ہزار نو سو سولہاں (۶۹۱۶) مصرعیاں اچ نظر دن تے ہک صوفی دے مشن تے عوامیت دی واضح دلیل ہن۔ اے عشق حقیقی توں عشق مجازی ول پندھ دا لفظی اظہار تے جمالیاتی اضطراب (AESTHETICAL ANXIETY) دا وجدانی شعری پیکر ہے۔ اگر سینگا یار ملے تاں ہر کوئی حسن نگر دا پاندھی بنن کوں تیار ہو سی۔

نہ ڈھڑم مٹھڑا مکھنا

گیا ساون صاف سلکھنا (۲۶۵)

ابیات فرید اچ سینگیاں سرتیاں نال کھیڈن کڈن کنوں ڈھیر، انھاں نال رشک رقابت یا نوک ٹوک زیادہ پڑھن کو ملدے۔

سینگیاں سرتیاں سیجھ وچھاون بانہہ چوڑیلی ور گل لانون

ہک میں مفت رہی مہجور (۳۷)

سینگیاں سرتیاں شہر وساون میں وت بوٹے لیاں (۱۰۶)

بٹھ سیج سڑی بٹھ تول تتی گیاں سینگیاں سرتیاں وسریاں (۱۰۱)

سب سینگیاں ملک امن وچ اے چھوری بیت حزن وچ (۱۲۰)

سینگیاں سرتیاں حق ہمسائے گلڑے کرن وکھوہے (۲۰۸)

ہم سنگتی سارے کھوٹے پچ باز اُپٹھڑے ڈوٹے (۲۱۵)

سینگیاں وسن گھر بار وے لا گل سجن دلدار وے (۲۲۲)

ہمسائے ماپیو جائے دی اکھان کوں خواجہ فرید بہوں چنگی طرح استعمال کیتے۔

کر وین ڈوہاگ سہانودیاں ونج حال گھنو ہمسائیں کنوں (۹۲)

ڈیون ودھایاں سینگیاں سیاں رل وسدے ہمسائے (۲۱۹)

سختی تے بد بختی تتڑی حال ونڈاؤ ہمسائی ہم (۸۱)

تھی راہی بر ڈوں جلساں

ول راہوں مول نہ ولساں

ونج ساتھ پریں دے رلساں

وچ روہی کرسوں بوہی (۱۸۴)

یپ ملتانی ایں ہد دی تشریح کریندن: ''اتھاں آتیں 'ونج ساتھ پریں دے رلساں' آکھن نال کھپ
تیں پریں دا ہک نواں رشتہ تے نویں صورت سامنے آندی ہے۔ سک وچ صرف شاعرنی پورا ماحول اے
جیڑھا جو سک دے سفر دا من ونجن کیتے طلب رکھیندے۔''

(ماہنامہ 'فرید رنگ' ڈیرہ غازی خان۔ فروری ۱۹۹۸ء۔ ص ۶)

خواجہ فرید اپنے محسناں، عزیزاں تے خدمتگاراں دا ذکر اشارات فریدی (مولانا رکن الدین) تے کافی
دے اشعار اچ کر کے انہیں کوں زندہ ہمیش کر ڈتے۔

صبح صادق خاں صاحبی مانے پا سہرے گانے گہنے (۲۴۰)

تو بن نظرم اوپریاں تونیں سادھاں سومل (۷۱)

پھلو ڈہے تے منت لیسوں تھورا چڑھیسوں دینے لاڑ تے (۱۹۶)

ڈوہا ہویسوں دل دے سانگے منت چڑھیسوں لعلو لاڑ تے (۱۹۷)

یار فرید نوں ڈتڑے رودھے سچ آکھیا ہا قمرو شودے (۴۰)

مرید تے سینگے شعر اُچ جام پور دے مولوی تاج محمود تاج (وفات ۱۹۲۳ء) ہڑند دے عاقل محمد جوگی
(وفات ۱۳۱۱ھ) گڑھی اختیار خان دے مولوی محمد یار تے اُچ بخاری دے سید ولایت شاہ نال کھل ہس
نوک ٹوک تے اصلاحِ کلام دی بہوں ساری تفصیلات اے ظاہر کریندی ہے جو کتنے ملنسار تے دوستاں
دے معاملات اچ دلچسپی رکھیندے ہن۔

(ج) انگ سنگ

جڈاں اے ڈوہیں کٹھے تھیون تاں ظاہری طور مجازی محبت تے سماجی حوالے نال زال مرد دا روپ
نظر دے کلام فرید اچ گھر بار، ٹبر، بال بچے، تے سارے پرے پرے دی سکاوت دی تندیر نظر دی ہے
تے ول سسی دا کردار وی سامنے آندے جیندے بارے جاوید چانڈیو لکھدن: ''زال تے پئے دے
درمیان حق دا اے استعارہ وسعت اختیار کر تے پوری کائنات تے پھیل ویندے۔ حق دی طلب تے گول
دا اے پندھ صوفئیں دا محبوب ترین روحانی پندھ اے'' (سویل-۲)

جس رس نہ مانیم گھر دی نہ وردی ہک پل نہ ڈتڑم سکھ سیج پاسے (۲۰۱)

کیا بردی کیا باندی یارا کردیاں ٹوک ٹبر وچ (۲۷)

لفظ نوکر باندی عام طور تے گھر اچ کم کار کرن آلے کیتے استعمال تھیندے پر جنوبی پنجاب اچ بیوی خاوند دی توجہ تے پیار واسطے اپنے آپ کوں غلام آکھدی ہے۔ کلام فرید اچ ڈو ہیں مفہوم ملدن۔

دولت دنیا وار تھیوے نوکر تیڈڑے دم دے یار (۵۸)

اللہ میلے ول سنگ یارا بردی توں دلبر دی (۱۷۱)

باندی بردی یار دی باندی بردی تھی (۱۲۹)

باندیاں بردیاں محض نہ ڈردیاں دائی وین الائے (۲۵۸)

عاشق نالوں معشوق ہوون ڈھیر فخر ہے کیوں جو او حکمرانی کریندی ہے۔ غصہ تے کاوڑ، وڈپ تے وڈائی نال ہوندے تے اپنے اتوں کمتر تے آندے۔

بھینیں نوں نت تانواں ڑی تانواں تھیواں کاوڑ ما پیو ویر تے (۲۰۴)

خواجہ فرید پیئے کیتے -- پیا، کنتھ محرم راز، بر، ور، خاوند، سر دا والی، میرو لال، محبوب، رانجھن، راول دے لفظ استعمال کیتن۔

پی کے پے سنگ پریم کٹوری
ناچت گاوت رنگ رس تال (۷۰)

ایں سنگت نال بہوں ساری سماجی سکاوت ہندی ہے اے سے، سورتے تے کچی پچی تعلق ہن، سس نناں۔ منکر نکیر وانگر ہر قول و فعل دا احساب رکھدن، سسرال نو نہہ کیتے صبر شکر نال سختی برداشت کرن دا درسِ عمل ہے۔ فرید سس نناں، ڈیر ڈرانیاں، سالے سور ہیں سورتے دی توضیحات ایں کریندن

نیڑے وسدا سب کوئی ہمدا جھیڑا جھگڑا سس دا (۱۲)

امڑی جھیڑے ویر نہیڑے سس نناں کھیڑے (۱۲)

سس نناناں مارم طعنے مہنیں ڈیوم ما (۱۹)

عشق اویڑے دشمن ویڑھے سس نناناں کرم بکھیڑے (۱۳۱)

مہنیں ڈیوم نناں طعنے مارم سس سائیں (۱۴۳)

ڈھولن ڈتی بانہہ سراندی سس نناں تھئی درماندی (۱۶۲)

کھیڑے بھیڑے رکھن بکھیڑے سس نناناں لانوم جھیڑے (۱۶۵)

ما بھینیں وین الیندیاں سس مارم سو سو بولی (۱۹۹)

سس نناناں کرم بکھیڑے روز بروز سوائے (۲۵۸)

یار فرید اویڑا پیا سس نناں دا جھیڑا (۲۶۵)
ٹھمکیساں تھورا چیساں ڈیر دا (۶)
چیساں پا
کوں کوں چا بھر میونے زورا زوری پکڑ نیتو نے (۳۹)
بل یار وایاں ڈرانیاں امڑی ویرن بابل
بھین
ہے درد فرید دا توں بن دارو درمل (۷۱)
کون سکڑے سورہڑے من موہن دے سانگ (۶۷)
بھلا ے
دیکھیں سور جھیں گلڑے وکھوبے ڈیندی مٹھی نوں ما بھین ڈوبے (۲۰۱)
پنجیں سر تیں لگڑے جھیڑے سکڑے سورہیں چھٹی (۲۰۵)
جن دی رس ڈکھایم چس سور مجیں پیکڑیں بس بس
دل دیوانہ باہر کس ندارد ہیچ پروائے (۲۰۹)
بھین نہ بھانواں امڑی الاوے سکے سور بہجے ہر کوئی ڈکھاوے (۲۵۳)
نہیے ہن مٹھڑی دے کیتے سب رانی خان دے سالے (۲۱۵)

انہاں حالات دے وچ وی اگر بر وچل جت ، الہل کجا، ریت پریت توں ان سونہاں ہووے۔

پہلوں پیت نہ پئی پیو ما دی
وت ہوت بلوچ نہ رادھی (۱۹۹)

کہپ مٹاون کیتے او عشق کریندن ۔ وچھوڑا تے وصل دی تانگھ ، ذہن دی وجدانی اضطراری کیفیات و
ہزات ، فریدی اشعار دی صورت اچ او فنی شہکار ہے جیہڑا ہمیشہ زندہ رہسی۔

(د) روحانی تعلق :

ہر مذہب اچ سکون شانتی کیتے روحانی تعلق موجود ہے درد والم توں بچن کیتے 'جیون مکت' حاصل
کریندن۔ فرید پریشان حالی اچ کتھائیں فالاں پیندا ، کتھائیں جوسی توں پوتھی پھلویندا ، رکھڑے ملوانے
(۱۷۸) نال جھیڑے لیندا سکھنیں پیری مریدی سٹن دی متاں ڈیندا (۲۰۰) پیر مغاں دے ہتھوں عشق
اجام پیندا (۸۰) دلیں دے دوست خواجہ نور محمد مہاروی دا ذکر کریندیں ہوئیں اے نظر دے

فخر پیئے دی صحبت آیم تھیا ہمسایہ پارس دا (۲۳۵)
ن دلبر شکل جہان آیا ہر صورت عین عیان آیا (۳)

دیوان فرید اچ ۱۱۹ بزرگانِ دین دے حوالے ہن جنہاں اچ مرشد فخر جہانؒ دا ۲۲۱ دفعہ ذکر ہے۔ ۷ صحابہ

ماہی سرائیکی بہاولپور۔

کرامؑ تے ۴ انبیائے کرامؑ دیاں تفصیلات ہن۔

فنا فی الشیخ دی منزل توں بعد فنا فی الرسول بارے دلشاد کلانچوی لکھدن: "غوث قطب سب توں توں صدقے۔ کون فرید فقیر! مطلب اے ہے جو محبوب خدا خود تیڈی ذات پاک میڈے واسطے اوکھ ہے جو غوث قطب ابدال جیہے لکھاں ہزاراں کیوں نہ ہوون تیڈے اتوں گھول گھتن کوئی شئے نہیں بلکہ تو میڈے ہن جو میں مسکین نمانا کہڑی شمار قطار اچ ہاں۔"

کتھے احمد شاہ رسولاں دا

محبوب سبھے مقبولاں دا (۳)

آخری منزل فنا فی اللہ دی ہے۔ سارا کلام سلوک دیاں منزلاں دا اظہار ہے۔

ہر صورت من نوں موہندی ہے ہر مورت دل نوں کوہندی ہے

سب نسبت یار نوں سوہندی ہے ہر حال کنوں ہر قال کنوں (۱۴۱)

۵۶ عیسوی سال گزارن والے خواجہ فرید دی عائلی زندگی ول جھات پاؤں تاں فریدی مؤرخین دے مطابق اُو اپنی ازدواج ---زہرہ بی بی، ہوت بی بی (فریدی مؤرخین دے مطابق اے ملتان دیاں مطربہ ہن جنہاں نال ۱۸۷۷ء وچ شادی کیتی)، روہی والی مائی جان بی بی نال وسدے رسدے تے ہوت بی بی دے زیرِ اثر وی نظر دن تے انہاں نال لا کے نبھاون وی جاندن---تے گڑھی اختیار خان دے خوبصورت نینگر ہندو قوال سندر نال گھاٹی سنگت وی نبھیدن۔

مقابیس المجالس تے مرزا احمد اختر دی کتاباں دے صفحات وچ اپنے پتر خواجہ محمد بخش نازک تے ڈوں دھیاں الود، الودن دے ناز نہورے چینڈے ہوئے وی ڈسدن۔

نواب آف بہاولپور دی شادی تے صاحبزادہ صاحب کوں ول ول ہاں نال لاونا، فرزندارجمند دے پرنیوے تے بے بہا انتظامات، منگوٹ، یارے والہ تے ہیرو دے کوربجیاں نال قرابت داری دا اظہار، جڑت تے سنگت دے ثبوت ہن۔ اے سارے ظاہری تعلق دراصل اوں عظیم خالق نال، ہک عظیم صوفی دے، حقیقی واسطے دا احساس ہن، جیں اے سب کجھ پیدا کیتے۔

محمد اسماعیل احمدانی
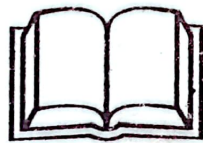
رفعت عباس دی وسیبی شاعری

ادبی ثقافتی میلہ مہریوالہ -- پہلا یاڈو جھا۔ پوری طرحاں یاد نئیں --دے موقع تے -- نکی جہیں سادہ کینٹین وچ لکڑی دی بچ تے بیٹھے ہوئے ہک مسکین جہے بندے نال میکوں ایں سونہاں کیتا گیا -- ''اے سرائیکی داچنگاں شاعراے'' میں اوں کوں ڈیکھاں۔ ول سرائیکی شاعری دو، میکوں کجھ ڈوہاں تے رحم پیا آوے -- شاعر نال تعارف تھیوے -- ول اوں کنوں شعر سنن دی فرمائش (خواہش) نہ کیتی ونجے تہ صرف اوندی نفی اے بلکہ آپنی وی خوش ذوقی اتے ادب شناسی کوں مشکوک بناون اے -- تکلفاً شعر سناون دی استدعا کیتی گئی تہ اوں بے تکلف تھی جھٹ اچ پوری غزل جیڑھی کہ نظم جہی ہئی -- سنواڈتی اتے بناں مکلائے آپنی نویکلائی (تنہائی) دے جہان اچ ٹر گیا -- شعر وی اینویں سنوا ایس جیویں کہ فیض احمد فیض سنویندا ہا -- جیندے بارے آکھیا ویندے کہ ہک شعر سنوائے شعر دو اینویں لپکدے جیویں کوئی درکائی آندا ہووے -- نال ایندے اے وی ڈسایا گیا کہ شاعر صاحب سٹیج تے شعر سنواون پسند نئیں کریندے -- حالانکہ اے او زمانہ ہا جڈاں تونیں جوڑ اٹسکی اتے عطا اللہ شاہ بخاری دی خطابت دا دور لڈ گیا ہا -- لیکن سرائیکی مشاعریں وچ سئیں جانباز جتوئی دی ''سسی'' اتے عزیز شاہد دی نظم ''کوئی دل گھندے بھئی دل'' دادبدبہ ہا۔ جیندا چسیلا ذکر ہک مشاعرے کنوں گھن -- بے مشاعرے تئیں محفل محفل، مجلس مجلس گونجدا ہا -- اوں دور اچ شئت چنگے چنگے شعر کینٹین تے اینویں اے سنوائے ونج گھدے ہوسن --!

ول اوں شاعر رفعت عباس دا پہلا شعری مجموعہ ''پڑچھیاں اتے پھل'' پڑھن سانگے ملیا -- جیندے پہلے صفحے دا نویکلا شعر ہا

او تاں گھوڑا سواراں دے نال گھوڑ سوار ہے رفعت
اساں تاں ایویں رہ ونجنا ہئی جیڈے تکھے ٹردے

لفظ ''گھوڑا'' تے نظر پئی تہ اے کجھ غیر شاعرانہ جیہا پیا لگے۔ ول آکھیا ایندی جاہ تے لفظ اسپ، اشہپ، مرکب، وی تاں لگ سگدے ہن۔ انہاں لفظاں نال شعر وچ ہک خاص نزاکت، نفاست آونجے ہا --
ول جوش ملیح آبادی دا او واقعہ یاد آگیا کہ دلی شہر اچ کوئی واقف مل گیا تہ رسماً پچھ گھدوس ''برخوردار --

! کتھاں رہائش پذیر ہو ؟ '' اوں نے ڈسایا '' ایڈورڈ روڈ تے '' کیں '' جوش کوں چھرکی آگئی آکھس
'' جتھاں اتلا سارے 'ذ' (ذال) اتے 'ز' (زے) ہوون اتھوں سخت لذ ونج میں اتھو نہ آساں '' اصل
گالھ اے ہے کہ ساڈا تہذیبی اولی پس منظر فارسی ، عربی ہوون دی وجہ کنوں اساڈے شعور وچوں دیب
دے لہجے والے گ ، ڈ ، ڑ وغیرہ حروف دے خلاف او پرائیت (اجنبیت) والا جذبہ نکھتا نئیں۔ تہوں اے
حروف ول انہاں نال بنیے لفظ کجھ اوپرے اوپرے جہیں لگدن -- ایں شعر وچ تاں ہکے ای مصرعے وچ
ڈو گھوڑے کھڑے ہن۔ میکوں جیویں متلی NAUSIA تھیون لگ پئی -- مگر ایندی ہک بئی شت
اصلی وجہ اے وی تھی سگدی ہئی کہ خود گھوڑا جانور وی تاں ایں وسیب سانگے اوپرا اے۔ بلکہ ایندے
اتے چڑھ کے آریائیں وغیرہ حملے کیتن۔ آکھیا ویندے کہ 'موہن جودڑو' دے اصلی باشندئیں اوپرے
لوکیں کوں (وسط ایشیائی) گھوڑئیں تے آنداڈٹھا تہ او گھریں وچ لک گئے -- تے ول سجدے وچ ڈھیہ
پئے ول صدیں تائیں گھوڑا حملہ OPPRESSION اتے ڈاڈھ دی علامت SYMBOL رہیا
جیندا نتیجہ اے نکھتا کہ ایں لفظ کوں 'ظلم' دی نشانی سمجھیا گیا تہوں تاں سندھی زبان وچ فریاد کرن والے
سرائیکی لفظیں '' دھاڑوے ، دھاڑوے '' دے مترادف لفظ ان '' گھوڑا ڑے گھوڑا ڑے '' لوک
کہاوت اے کہ جیر ھلے مدد خان پٹھان۔ سرائیکی سندھ علاقے تے حملہ کیتا اتے ول ول آیا -- تہ لوک
گھوڑئیں کوں آنداڈیکھ کے اگے ای فریاد شروع کر ڈیندے ہن '' گھوڑاڑے۔ گھوڑاڑے '' اتھوں اے
سندھی شعری ادب وچ اگیا

گھنٹو لگو گھڑیال نے گھڑیال کیو' گھوڑا '
'گھوڑا ڑے گھوڑا ' گھڑی عمر جی گھٹ تھئی

اے سندھی بیت اردو دے ایں شعر دا ہم معنی اے :

غافل تجھے گھڑیال یہ دیتا ہے منادی
گردوں نے گھڑی عمر کی اک اور گھٹا دی

کتاب '' پڑچھیاں اتے پھل '' کوں اگوں تے کھولیم تہ ول ہک صفحہ تے اے نویکلا شعر کھڑا ہا :

مشکی نانگ تاں گھوڑے دے نال بھجدا آندا رفعت
اساں اے جنگل پار وی کر تے کتھاں ونج سگدے ہیں

'' یک نہ شد دو شد '' اتھاں تاں گھوڑے دے نال نانگ وی پیہہ آئے اتے او وی مشکی -- نانگ دی جائے
سانپ۔ سپولیا۔ ناگ وی تھی سگدا ہا --

گالھہ کتاب مکدیں تائیں انھاں گھوڑیاں ، ناگاں ، رچھاں ، چیڑیاں ، بیڑیاں ، پڑچھیاں ، گھڑ او نجاں
اعلا سونہاں تھی گیوم کہ ---اے سارے بیت ، غزلاں (نظماں ، کافیاں ، ڈوڑھے ؟؟!!)
ایہو آپنے ای اگلن ، ویڑھے وستی ، جھوک دیاں گالہیں ڈسن لگ پیاں --اتے ایندا تخلیق کار --
ادا ای رہا کوڈسن پے گیا -- بچی گالھ پچھوتہ -- خواجہ فرید نال ای کجھ اوپرائیت محسوس تھیون پئے
--دل ہم سخن اتے سخن فہم نال ایہا گالہہ ٹرپئی کہ کیہو جہیں شاعری اے --؟! کیا شاعری
ہویں ہوندی اے --؟! نہ میر دی غزل دی نرمی ، نہ فرید دی کافی دی مونجھ ، نہ جانباز جتوئی دی گھن
رج --اے ہولی ہولی دھیمی دھیمی گوہے دی بھاجہیں دکھدی ہوئی شاعری کیندی شاعری اے --
بدے تاں اوزان ، قوافی ، چھند METER وی ڈھلے ڈھلے ان ، اے تاں گالہہ وی پھلے پھلے وات نال
کریندے --!!! دل میکوں او مہریوالہ دی کنٹین دی لکڑی دی بچ تے بیٹھا ہویا نمانا ہندہ یاد آگیا۔ جیڑھا
کھاہا-- مگر ہن محسوس تھیا کہ او تاں کلہا (اکیلا) نہ ہا نویکلا (منفرد) ہا-- مسکینی -- مگر نویکلائی جینویں
اوندی شخصیت کنوں جھلکدی ہئی اینویں اوندی شاعری کنوں وی ٹپکدی بلکہ سمدی اتے رسدی ہئی --
شاعری اج وی گھوڑے کوں طاقت اتے ڈاڈھ دی علامت سمجھدا ہا --اتے اوندا منزل تے اگے بچ
نجن داڈر ، لاشعوری خوف موجود ہا مگر ایں کتاب دی پچھاڑی تائیں بجدیں --اوں نے مقامی شے
"ٹانگ" کوں اوندے نال رلا چھوڑیس اتے خود "گھوڑے" تے سوار تھی گئے -- لیکن دلچسپ گالہہ
اے وی ہے کہ ایں وقت تائیں وی اوندی آخری کتاب "بھوندی بھوئیں تے" دے آخری نظمیں
وچوں ہک نظم گھڑی -- جیڑھی جو وقت دی علامت اے -- جیکوں اوں گھوڑے دے پچھ نال بدھ
چھوڑیے -- مگر گھوڑو بے قابو اے ۔ اتھاں آ کے گھوڑا -- وقت کوں پچھولائی یا بدھی ودے

(بحوالہ نظم گھڑی ص ۵۸)

"ایں گھوڑے دی پچھ نال بہوں پرانی گھڑی بدھی ہوئی ، ٹردیں
ٹردیں کھڑی گئی اے ، ٹروی پووے تاں ، اوندے آون دا ویلا
ڈس نی سگدی ، ایں گھڑی کوں ولدا ٹھیک کرن دی سک وچ تساں
بھجدے رہو .... پر اے گھوڑا جبے تاں اے گھڑی
تساڈے ہتھ لگے"

ن گھوڑا ہک شے تھی گئے ۔ سرائیکی دانشور سئیں فدا حسین داخیال اے :
"قوم پرستی اچ خارج دے نال نال داخل داعمل بہوں تیز ہوندے ۔ تحریک خارج کنوں ملدی اے پر

ہندے دے آپنے اندر وی بکھ ہوندے، تھوں تاں ایں عہد دے شاعر آپنے اندر دیاں گالھیں زیادہ کیتن"
(سویل - ا شعبہ سرائیکی، اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور)

جگ مشہور نفسیات دان ینگ دی تھیوری وی آرٹ اتے کلچر بارے ایندے نال ملدی جلدی اے۔ جیڑھوں اوں نے قومیں، گروہیں اتے جماعتیں دی اجتماعی ثقافتی لاشعوری تحریک نال سلھاڑ چھوڑیئے۔ جیڑھی کہ انسان دے صدیں تے محیط معروضی (خارجی) تجربے کوں خارج اچ آن اوندے ہمہ جہتی افعال BEHAVIOR اچ نشابر اتے پدھری تھیندی اے۔ کتاب "پڑچھیاں اتے پھل" دا پہلا شعر اے:

بیڑیاں رنگن دے موسم وی پانیاں دے وچ لنگھے
یاد رہیاں بس اڈ دیاں کونجاں، وسر گئے سبھ کنڈے

اتے ول آخری صفحے کنوں پہلے صفحے وانویکلا شعر اے:

اہو جہیں وی چھل کہیں کوں بھل سگدی ہے رفعت
پکدیاں امباں دے باغاں وچ بیڑیاں ٹھلدیاں پیاں ہن

بیڑی سفر دی بے گھری دی علامت اے اتے اتھ کے تاں حالات دے جبر نے بیڑی کوں ٹھلیا ہویا اے ---اے جبر---دریا دے پانی دے لوڑھ دا اے---ول انسانی جبر دا---ول شاعر دے لاشعور وچ---درہ خیبر کنوں دہلی اتے ول پچھوں تے ولن والا انسانی لوڑھ ہووے---یا ول اٹک کنوں ٹھٹھہ تائیں دریائے سندھ اچ ساگی طرحاں دے انسانیں دا۔ بیڑیں۔ کونیں۔ غورابیں اتے بجریں وچ سیلاب ہووے---صدیں دا انسانی ذہن وچ محفوظ تجربہ---بے گھری بے سمتی اتے بے پناہی دے کوڑے ذائقے دا تجربہ---جیکر شعور دی سطح تے شعری صورت آن سرکڈھیا ہووس---تہ ائے انسان دے نفسیاتی مظاہر دا GENUINE PHENOMIN OUT FLOW ہے پیا---ویسے گھوڑا اتے بیڑی سرائیکی وسیب دے لوکیں دے ڈکھ مونجھ ویلے دے گواہ ہن۔ کڈاہوں سنگتی دی صورت جڈاں آپنے ہتھ وس ان، اتے کڈاہوں ویری جڈاں ویریاں دے قبضے اچ ہن---!

ایں کنوں علاوہ وی اہے ساگی شئیں، جانور، پکھی، جنگل، پھل، جاہ جاہ، موجودن بلکہ نویں روپ اچ اے ساگی جانور گھوڑا ول ایں انداز اچ نشابر تھئے۔

کاٹھ دے گھوڑیاں اتے نچدے سبھ دلاور جیون
ساڈیاں بتیاں بلدیاں رہون، ساڈے نہیٹھر جیون

جاور رنچھ بارے گالھ بھو جھیں انو کھے انداز اچ -- نظیر اکبر آبادی دا رچھ تاں شہریں وچ نچدے -
داری دے ہتھیں۔ مگر انھ کے رچھ آپنے قدرتی ماحول اچ جبلی کم کار تال

رچھ وی تاں بس ایہو نیت تے گھروں ٹریے ہوسن
موسم ہے پیا ماکھیاں دے کوئی چھتے ونج تے گولو

اتھ بلکہ انھوال دی تانگھ، اڈیک اساڈے وسیبی منظر دا مستقل بھاگاں اے۔

کوئی انھوال وی شام تونیں اج گھر نئیں اپڑیا رفعت
مٹھڑیاں مٹھڑیاں چھانواں والے رہ دے کگر جیون

پھل دا ذکر مگر بے نویکلے رخ تے :

ایہو ہے جو گل جھنگن دی خوشبو کوئے نہ ہوندی
انجھی جلدی ہئی تاں رفعت بے وی رستے ہن پئے

پکھی پرندیں دی اتے انہاں دے رنگلے پریں دی گالھ کینجھیے تہ سوہنے، مٹھڑے اتے
من موہنے روپ اچ ہووے -- تونیں جو اینکوں علامتی انداز اچ چا گھنو -- ول وی ایندا حسن نئیں گھٹدا

اے تاں انہاں دے رنگلے پر ہن کہیں کوں لبھ پوون تاں
آپ تاں سوہنے پکھی رفعت جتھاں اڈدے ہوسن

ول ذو جھاپا ساوی ڈیکھ گھنو :

اساں تاں رفعت مر ونجناں ہے ساڈیاں قبراں اتے
راہواں بھلیاں چیڑیاں لہہ تے گاون گاندیاں ہوسن

مکدا قصہ -- پورا وسیب آپنے معمول دے وسیبی انداز اچ سئیں رفعت عباس دی غزلیہ شاعری
اچ سما گئے۔ جیندی لاشعوری (شنت) چھک پورے وسیب دے قاری کوں وندا لگدے - ٹھگال گھدس
اتے مبہوت کر گھدس -- مگر او میلے دی کینٹین دی میلی جھیں بچ تے بیٹھا ہویا توڑیں جو اپنے آپ اچ
مست اے -- مگر میلے وال وی ہے پیا۔

بے تیئں ویلاں ہکدیاں پیاں ہن، کھیڈی وی چلدی پئی ہے
اپنی دھن وچ میلہ ڈیدھے، سوہنے نینگر جیون

ایں پھیریں او موسم کیا ہئی کہیں تے وی نہ کھلیا
بس ہک ساڈا نچن گاون وستی دے وچ ہلیا

۔ جھمر پنیدیاں پنیدیاں ہک دم اینویں دھیان آوندا

جیویں ساکوں جھمر سارا ویندا ہووے بھلیا

۔ بس ہک میلہ ڈیکھن والے تھک تے نہ بہہ ونجن

اساں تاں جھمراں پنیدے ویندے گاندے ویندے ہے

دل کیا تھیئے کہ خود قوال کوں حال آگیئے --اداکار پروڈیوسر بن گئے اتے جھومری، میلے والا تھی گئے، اتے نقلی ، نٹ ، جلاد ، درباری، بادشاہ رعیت وغیرہ دے پاٹ ڈے --اپنے آپ سوچے یا ڈٹھے یا بنائے ہوئے کردار انہاں دے حوالے کر ڈتن سی --اوایں تماشے ،کھیڈ یا ناٹک اچ اتلا تاں بڈ ئے ، تو تھی گئے کہ اوں اپنی اے کتاب ''جھومری جھم ٹرے ''میکوں تحفتاً ڈتی تہ کتاب تے ایں لکھیں :

''اپنے موہری تماشے وال----

سئیں محمد اسماعیل احمدانی کیتے--

۔ اساں آپنی کھیڈ کوں اگاں ٹورنا ہے

اپنے لوکیں واسطے ،اپنے لوکیں نال''

اے کتاب پڑھ میں اینویں محسوس کیتے کہ مہریوالہ دے میلے دی کینٹین دی بچ کنوں اٹھی، ہن اواوں بچ تے آن بیٹھے جیڑھی جواوندے آپنے آپ نال سجائے ہوئے تماشے ،ناٹک ،کارنیوال-Car-nival دے تنبو دے باہر ول رکھی ہوئی اے --اتے پورے سرائیکی وسیب دے تماشیں، ملیں، ناٹکیں دا او مرکزی تمبو یا چھولداری اے -- تھوں تہ او مہریوالہ اتے لال عیسن کروڑ والے تماشیں دا ذکر صیغہ غائب اچ کریندے۔

اُتھاں مہرے والیاں ٹوری ہے کوئی گالھ

اساں اِتھاں ڈٹھی ہے نویں کھیڈ جگا

اُتھاں لال کروڑ وچ جھمر لائی رفیق

اساں اِتھاں بیٹھے ہیں نویں بچ بچھا

ہن ایں کتاب ''جھومری جھم ٹرے'' دی تخلیق والے دور اچ اوایں کھیڈ، تماشا، جھمر، ناٹک

تحریک ــ اہمیت -- والے میلے اچ آپنے آپ خود کفیل تھیا ہویا نظر دے -- البتہ ایں میلے اچ
ماضے بھانیوال تھیون دی پہلی شرط یا ذاتی تجربہ ایں بیان کریندے :

ــ پیریں بدھنیاں جھانجراں دل وچ رکھناں بھو
میلے دے وچ آوناں تے وت بھاں چھیہہ

اوجھا تجربہ یا اجتماعی نفسیاتی کیفیت ایں بیان تھئی اے :

ــ اساں تاں ایں شہر ڈٹھا ناہے راہ
سنگتیاں رلے رل ٹرے آپے بچ گئے

ایں میلے دا تماشا وال نن آپنے اندروں نکل باہرلی دنیا اچ آگئے اتے اہو گر بنہاں کوں ڈسائیں ۔

ــ بندہ آپنے آپ توں باہر سگے ڈیکھ
ہوندی کہیں وی کھیڈ دی اہا پہلی گالھ

اوندا نتیجہ اے نکھتے :

ــ ہر ہک شے وی لگ گئی نویں جاگ
بھوئیں دے اندروں ڈس پئے ولدے نویں رنگ

ایں کتاب اچ او ناٹک شروع تھیندے جیندے کردار بمعہ کہانی دے ایں برصغیر اچ صدیں کنوں
سنجاپوں ان -- تاں جو جگ مشہور ناٹک شکنتلا -- (کالی داس) وچ وی اہے ای ہن -- البتہ موجود
جمہوری دور اچ شاعر نے آپنے ایں ناٹک کوں عوامیت دی جاگ لاتی اے ۔

ــ اوں نے آکھیا اساں تاں سارے نقلی ہیں
او تاں اپنی کھیڈ وچ سبھ کوں گئے رلا

ــ اتھاں کہیں دا پاٹ وی پکا ہوندا نئیں
جیڑھا جیویں چاہوے اونویں ونجے رل

البتہ ایں عوامی دور اچ لوکیں دے اندر جیڑھی اختلاف کرن دی نفسیاتی کیفیت یا جرأت پیدا تھئی اے
اوکوں آخری حصہ اچ بیان کیتا گئے ۔ جیندا ست، نچوڑ اے پہلا ای نویکلا صفحے دا شعر اے باقی حصہ ایندی
شرح-ناٹکی، تمثیلی بجھاونی اے :

؎ راجا آہدے ڈیکھو تاں ہر توں سوہنا میں
کیویں اوند ا سا تھ ڈیوں اساں تماشے وال

البتہ ایں ناٹک (منظوم) کوں کہیں حتمی نتیجے تے پدھری طرحاں مکدا نسیں ڈکھایا گیا -- اتے اوندی وجہ وقت دا او ٹکرا اے۔ جیڑھا جو وہنداای وہندا پئے

؎ اگوں آکھوں کیا تھیا کیویں ٹری گالھ
ندی رستہ بدلیا گزر گئے کئی سال

البتہ جدوجہد انسانی دے مسلسل جاری و ساری عمل دے روپ کوں ضرور نشابر کیتا گئے۔

؎ اساں اپنی کھیڈ کوں اگاں ٹورناں ہے
اپنے لوکیں واسطے اپنے لوکیں نال

سرائیکی وسیب دے لوکیں دے ہمہ جہتی اعمال وافعال کوں عمومی طور تے اتے سرائیکی سجاگی والی تحریک کوں خصوصی طور -- دھیمی دھیمی موج وانگ وہنداای وہندا ڈکھالیا گئے -- رفعت عباس نے ایں کتاب وچ جیڑھا ناٹک دا اسلوب اپنائے او سوہنا ضرور اے کہ ایندے وچ تمثیلی رنگ اے مگر اج اوندا قاری جیڑھا پڑھیا لکھیا طبقہ اے او اوں اصلی ناٹک دی روح کنوں پوری طرحاں واقف ای کوئنی۔ تھوں ایندی تفہیم اچ ڈکھالی پئی تھیندی اے -- معروف نقاد سئیں اسلم رسولپوری ہوریں اینکوں ڈرامہ اتے مثنوی دے بین بین دی کوئی شے (اولی صنف) آکھئے (حوالہ صفحہ ۱۸۵ سویل-۱) ویسے میڈا خیال ہے اے تاں شکنتلا ناٹک دے قبیلے دا آخری فرد نظر دے۔

ایں کتاب اچ شعری روایت دے تقریباً سارے لوازمات دا خیال رکھیا گئے -- لیکن پروتھی کوئی شے کوئنی کہ شاعر دا اپنا نویکلا ڈکشن اے۔ جیڑھا پہلی کتاب ''پڑچھیاں اتے پھل'' کنوں شروع تھیا ہا اتے اتھائیں اوندا او سیبی رنگ چوٹی APEX تے پج گیا -- اِتھ وی اُہو موجود اے -- مگر پرتو (دوّا) دی صورت -- ویسے اے نویں سمت اے -- !!

ایں کتاب بارے سئیں رفعت عباس کوں اے شکایت رہی اے کہ سرائیکی قاری اینکوں پوری طرحاں سمجھ نئیں سگیا۔ تھوں اینکوں اہمیت نئیں ملی -- مگر اصل گالھ اے کہ ایندی ٹیکنیک، بنت بالکل نویکلی اے اتے پرانی ناٹک نال رلدی ملدی اے۔ اجوکا انسان تاں فلم اتے جدید تھیٹر دا عادی اے اینکوں وستیں اتے جھوکیں والے ناٹک دا انداز کیویں سمجھ وچ آسگدا ہا -- ویسے کجھ تخلیق کار (شاعر) وی ایندی فنی گرفت اچ ڈھلا ڈھلا اے۔ گالھ یا کہانی وی منطقی نئیں بن سگی بلکہ خلا رہ گئن -- ایندا

منڈھ (۱) اسار (۲) چوٹی (۳) اتے ول لاہ (۴) ہک ئے کوں ترٹے ہوئے ان -- البتہ اے اوں
ٹھری روایت دا ابھانگاں ضرور اے جیں کوں شاعر نے اپنی پہلی کتاب اچ نشابر کیتا ہا۔ جیکر ارتقاء نئیں تاں
ہر ابھرا ٹھہراؤ وی نئیں۔ جمود وی نئیں۔ شعر دی ویہی جزت والی روایت دا ہکرا تاں ہے مگر تکویں
موج دا اگر -- ہولا ہولا، گجھا گجھا -- البتہ اے انداز اے اسلوب اہو جہاں اے چیندے وچ بہوں کجھ
کھن دے امکانات موجود ان -- مگر کہیں اصلی ناٹک ڈٹھا ہووے تاں -- ول اونکوں سرائیکی سجاکی
دی موجودہ موج نال سو فیصد جزت ہووے -- اہو کم رفعت ہن وی پورا کر سگدے۔
میلے دی کینٹین -- اتے ول آپنی جوڑی ہوئی تصوراتی ناٹک منڈلی دی چھولداری دے اگوں -- لکڑی
دی بنچ دا بیٹھا ہویا مسکین بندہ اتھوں اٹھی گئے -- ول اینویں جاپدے کہ او کہیں اوپری جاہ تے وکھرے
زاویے کنوں ایں دنیا دے شئیں کوں ڈیکھدا اتے بجھ الیندا کھڑے۔ اتے اوورا تھیا ودے -- مگر اے منی
ہوئی گالھ اے کہ او اتھوں ٹر گئے۔

سئیں رفعت عباس دی کتاب ''بھوندی بھوئیں تے'' دے پہلے اندرلے۔ ٹائیٹل صفحہ تے لفظ''
نظماں'' لکھیا ہویا اے۔ ول ناںویں (انتساب) والے صفحہ دی تحریر ایہہ ہے

گوہر صاحب

ایں بھوندی بھوئیں تے

بہوں قدیمی شہر اساڈا وسیا ہوئے

ایں شہر دے اندر شئیں کوں اساں

وت ہک پھیرے ڈھدے پئے

ایں کتاب دے صفحہ ۶۵ دی تحریر دا ایک اہم حصہ اے ہے:

بھوندی بھوئیں تے

(گوہر صاحب کیتے)

کینویں بندے کوں چن گھندا اے بندہ، اپنے نیڑے تھی کے باہون
ڈیندے اتے بھوندی بھوئیں تے پیر جماتے رکھن والی گالھ
کریندے ....

ایں بھوندی بھوئیں تے کتھاں کھڑتے پیر جماتے شئیں کوں ولدا
کینویں ڈیکھنے، تیں اساکوں کول بلہاتے اٹکل ڈتی۔

ایں کتاب بارے معروف نقاد سئیں اسلم رسولپوری -- ہفت روزہ نیلاب، جام پور (۱۰ فروری ۱۹۹۶ء) وچ نقطہ نظر دے عنوان ہیٹھ لکھدن:

''رفعت عباس نے اپنی نئی کتاب 'بھوندی بھوئیں تے' میں سرائیکی نظم کے مخصوص ڈھانچے کو توڑ کے رکھ دیا ہے...... وہ بیک وقت فارم اور خیالات میں تبدیلیاں لانا چاہتا ہے۔ جسے اس کا قاری پھٹی پھٹی نظروں سے دیکھ رہا ہے۔ اس کا خیال ہے کہ شاید رفعت عباس کا دماغ چل گیا ہے حالانکہ یہ تجربہ اتنا گھمبیر ہے کہ عام قاری کی گرفت میں نہیں آرہا۔''

شعبہ سرائیکی دے میگزین سویل-۱ وچ سئیں علی تنہا آپنے مضمون صفحہ ۱۹۵ تا ۲۰۱ وچ لکھدن:

''ایں پندھ اچ ہک لمی مندی چپ دے بعد، ہک بھوں چپ زبان وچ رفعت عباس شاعری دے ہک نویں وژن نال لوکیں کوں بھوا تے رکھ ڈتے...... رفعت عباس ہک نویں ہیئت تے ہک نویں موضوع کوں، جیندا تصور ای سرائیکی جہیں کلاسیکل شعری روایت رکھن والی زبان اچ ممکن ای کوئے نہ ہئی آپݨ وچ ہک کر ڈکھا لئے......''

اے ڈوہائی مستند نقاد ایں گالھ اچ ہم خیال نظر دن کہ شاعر نے سرائیکی دی شعری روایت (فارم اتے معنی) وچ ایہو جیڑی وڈی تبدیلی آندی اے کہ قاری کوں بھوالی تے ہڑالی آ ویندی اے -- پوری کتاب پڑھن اتے سوچن دے بعد او تبدیلی جیڑھی بھوالی دا باعث پئی بندی اے ایہہ ہے:

(۱) نظمیں کوں آزاد نظم دے لکھن دے مروج طریقے دی بجائے سدھی سطریں وچ لکھیا گئے اتے پیرا گراف بنائے گئن۔ ہر فقرہ دے بعد -- جیڑھا جو اصل وچ نظم دا ہک مصرعہ اے -- علامت وقفہ Coma لگایا گئے۔

(۲) نظمیں دچ شعری وزن، بحر، چھند، -- کہیں نہ کہیں صورت موجود ن -- تونیں جوڑ ڈھلے سلے -- اتے اینکوں نثری نظم تھیون کنوں بچیندن۔

(۳) شئیں کوں نویں انداز اچ بیان کرن سانگے نویاں تشبیہاں اتے استعارے کم آندے گئین۔ جیویں 'موت' سانگے (۱) نیلا پکھی (۲) ساوی چیڑی اتے (۳) جنگلی مور -- دی روایت بیان کیتی گئی اے۔

(۴) ہر نظم دے عنوان مطابق نویں نویں تشبیہات دے انبار لا ڈتے گئن -- جینکوں -- شئیں Objects کوں نویں طور ڈیکھن اتے نویں انداز اچ بیان کرن آکھیا گئے -- مگر اُہا دی اُہا تعریف تاں 'انشائیہ' دی ہے۔ اے نظماں ایں سببوں اتے ول نثری طور تے لکھے ہوون دی وجہ کنوں انشائیہ جہیں کوئی شے بنا ڈتیاں گئن۔

(۵) ہکو نظمیں وچ جنس sex دی گالھ وی ہے (۱) ماتان دی سوہنی کنجری نال رات گزارن ول صبح سویرے چوک اچ سنگسار تھیون (۲) بیت بناون (شعری) تخلیق دے عمل کوں اپنی تریمت رلے سمھن آکھیا گئے -- مگر انہاں نظماں وچ جنس دے ذکر وچوں تلذذ دی تکھائی Sharpnes کوں مٹھا Blunt کر ڈتا گئے۔

(۶) ہولا ہولا، نمانا نمانا، انداز بیان جبران خلیل دے نظمیں، افسانیں دی بھاندا ویندے۔

سرائیکی شعری روایت اچ اے بالکل نواں تجربہ اے -- میلے اتے ناٹک والا -- ویہی تخلیق دا -- کہیں اوپری اوپری دنیا دی کہیڑ اچ تھیندا اہویا نظر دے -- سرائیکی لکھاری جتلا ذہین اے تے ...نی اتلا سمجھدار اے -- اینکوں اصلوں بھوالی نہ آسی۔ جیکر او آپ (شاعر) شاعری دی بھوئیں تے ... بھوالی (ترے کتاباں) دے بعد آپ بھوں دی بس کر دھرتی تے پیر تھا وے --!

ہن ضمیمہ طور (جیڑھا جو ایں مضمون دا بھانگاں اے) ایں کتاب دی ہک نظم، موجودہ صورت اچ سدھے سطریں طور لکھدے ہیں ول اونکوں مروج اتے معروف طریق (آزاد نظمیں تعمن دا) دی صورت لکھدے ہیں۔

"اساں بیت بنیندے"

جینویں ساکوں یاد نئیں راہندا، اساں کینویں ساہ گھندے، ٹردے
ہوئے سجا پیر ودھیندے ہیں یا پہلے کھبا، جینویں اساں بھل ویندے
ہیں، ساڈے ڈو ہتھ، ڈو اکھیں تے ڈو پیر ہن، جینویں اساں ستے
ستے جاگ پوندے ہیں اونویں بیت بنیندے،
وڈے وڈے قصے اساں ہر کہیں نال کرباہندے تے بکیاں بکیاں
گالھیں، سنگتیاں کول لکائی رہندے، جینویں اساں پانی پیندے، آپنی
تریمت رلے سمدے، یا وت دھمی نویں کپڑے سوہنے لگن،
سٹ لگدی تے لہو واہندا، جیویں آلہنے پکھی تے اکھیں دے وچ
ہنج لاہندی، اساں پہلے تھک باہندے تے ہولے ہولے ٹروی
پوندے، اونویں بیت بنیندے،

(کینجھیاں تہ نویاں نادر تشبیہاں ان)

"اساں بیت بنیندے"

(آزاد نظم دی مروج لکھائی دی صورت)

جینویں ساکوں یاد نئیں راہندا،

اساں کینویں ساہ گھندے،

ٹردے ہوئے سجا پیر ودھیندے ہیں یا پہلے کھبا،

جینویں اساں بھل ویندے ہیں،

ساڈے ڈو ہتھ،

ڈو اکھیں تے ڈو پیر ہن،

جینویں اساں ستے جاگ پوندے ہیں

اونویں بیت بنیندے،

وڈے وڈے قصے اساں ہر کہیں نال کرباہندے تے بکیاں بکیاں گالھیں،

سنگتیاں کول لکائی رہندے،

جینویں اساں پانی پیندے،

آپنی تربیت رلے سمدے،

یا وت دھمی نویں کپڑے سوہنے لگن،

سٹ لگدی تے لہو واہندا،

جیویں آلہنے پکھی تے اکھیں دے وچ ہنج لاہندی،

اساں پہلے تھک باہندے تے ہولے ہولے ٹروی پوندے،

اونویں بیت بنیندے

سرائیکی زبان نت نویں اصنافِ ادب کوں قبول کرسدائیں ودھدی، پھلدی، نمو پذیر تھیندی رہی اے مگر کہیں ماہر حیاتیات دااے دڑکا (انتباہ) وی دھیان اچ اے --

"In such mutations process, sometimes the <u>hybrid</u> species turn to be <u>morbids</u>"

قدیم سرائیکی وچ حمد

اللہ تعالیٰ دی حمد بیان کرن ظاہر وچ تاں اساں نظر آندے پر حقیقت وچ اے بہوں مشکل کم ہے۔ اساں ایں گالھوں جو رب تعالیٰ دی تعریف کیتے نہ کوئی حد مقرر ہے تے نہ ایں کیتے کہیں قسم دی کوئی پابندی ہے۔ جیڑا وی چیندا ول کریندے او عبارت آرائی تے لفظاں دی شان و شوکت نال اے کم سر انجام ڈے سگدا ہے۔

سرائیکی وچ حمد دے باقاعدہ مجموعے تاں موجود کوئی نی پر اے ساڈیں شاعریں دا معمول رہیا ہے جو انہاں جیڑھی وی کتاب شاعری دی چھپائی ہے اوندا آغاز حمدیہ نظم یا حمدیہ شعراں تو کیتا ہے۔ بالخصوص پرانی تے قدیم شاعری وچ جیڑھے قصے لکھے گئن یا مرثیے لکھے گئن انہاں دے وچ ایں ریت دی بہوں پابندی کیتی گئی ہے۔

سرائیکی وچ حمدیہ اشعار جیڑھے قدیم زمانے وچ یا اساں زمانے دا تعین اینویں کر گھندے ہیں جو قیام پاکستان توں پہلے لکھے گئے انہاں دا تذکرہ کر کے صنف حمد دی سرائیکی وچ ٹور دا اندازہ لا سگدے ہیں۔

مولوی لطف علی ؎ جمل جہان مکان اتے تھیا روشن نور خدائی
کن فیکون کنوں جیں قادر بنا جہان بنائی

عاقل محمد جوگی ؎ سب صورت صورت حق دی ہے
کل قید ہکے مطلق دی ہے

عبدالمالک عبد ؎ الف اللہ ہم آس تیڈی میکوں عربی یار ملا چا
ہات میں کملی بے سمجھی میکوں عرب شریف ڈکھا چا

اللہ داد خاں ؎ ذات الٰہی صفت سبحانی نہ کوئی دوجا اُس دا ثانی
سبھ پیر پیغمبر قطب زمانی نت یاد کرن غفار
میڈی توبہ استغفار

محمد رمضان بہار ۔ ہر چیز تے قدیر ہے خلاق خشک و تر
حقا او ذاتِ پاک ہے ہر ہک توں بالا تر

گل محمد عاشق ۔ حمد و ثنا محال ہے اوں بے نیاز دی
رب الانام وصف ہے بندہ نواز دی

نبی بخش شوق ۔ پہلے ثنا ہو اوندی جو ہے ساترالعیوب
رحمان ہے رحیم ہے تے غافر الذنوب
قادر بھی ہے کریم بھی ہے عالم الغیوب
جبار ہے ستار ہے تے کاشف القلوب

نبی بخش مضطر ۔ یارب ذوالجلال ، بے مثل و بے مثال، میڈی کیا ہے مجال، تیڈی تیڈی ثنا محال
توں صاحبِ کمال ، تیکوں نئیں زوال، عجز و نیاز نال ، عاجز کرے سوال

فتح محمد ناز ۔ بسم اللہ اول پڑھ کے میں گفتار کریندا اں
غفلت والی مستی توں دل ہشیار کریندا اں

منشی برات علی ۔ اول حمد خدا دی پڑھ بندہ بے انت شماراں
فاذکرنی اذکر اے دل سمجھ سہی اخباراں

امام شاہ شفیق ۔ جن تے نظر کراں اوندی قدرت نظر دی ہے
ہر پاسے ذوالجلال دی عظمت نظر دی ہے

سرائیکی زبان دے عظیم محسن خواجہ غلام فرید ہوریں دے کلام وچ وی ساکوں حمد دے بہوں سارے اشعار ملدے ہن۔

ہے عشق دا جلوہ ہر ہر جا سبحان اللہ سبحان اللہ ۔
ہر جا ذات پنل جی عاشق جان یقین ۔
ہر صورت وچ یار دا جلوہ کیا آسمان زمین

مزمل حسین
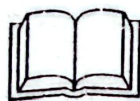
تھل دے لوک گیت

تھل دا لوک ادب کئی حوالیں نال بہوں اہم تے Rich ایندا ابہوں وڈا حوالہ ایندی قدامت ہے۔ اگر اساں تھل دی تاریخ کوں ذرا گہرائی نال مطالعہ کردں تاں پتہ لگدے جو تھل دے اندر لوک ہینکڑاں سالاں توں وسدے آندے ہن۔ پروفیسر اکرم میرانی ایں بارے اچ لکھدن :

”تھل تاریخی طور تے ہند دی بجائے سندھ دے نال منسلک رہیا ہے۔ جڈاں سکندر اعظم اتھاں آیا تاں اوندے نال آون آلے لکھاریاں ملوئی قوم تے موراں داذکر کیتا ہے۔“

(گریٹر تھل، از اکرم میرانی، ص ۲۳)

قدامت توں علاوہ تھل دی ہک وڈی خصوصیت ایندی وسعت وی ہے۔ شاید ایں گالھوں خواجہ فریدؒ ہوراں ایکوں 'تھل مارو' وی آہدے ہن۔ ایندی وسعت دا اندازہ ایندے وسیع رقبے توں تھیندا ہے۔ دریائے سندھ دے نال نال ضلع میانوالی توں گھن کے ضلع مظفر گڑھ دی تحصیل کوٹ ادو اتے ضلع جھنگ، بھکر، تے لیہ دے ضلعیں دہ متصلہ علاقے جتھاں کجھ عرصہ پہلے ریت دے وڈے وڈے ٹبے ہوندے ہن اتے اج وی کجھ علاقیں اچ ایہو منظر نظر آندا ہے بہاولپور دے ایں طرحاں دے ریتلے علاقے کوں چولستان اتے سندھ دے علاقیں کوں تھر آہدے ہن۔ (گریٹر تھل، ص ۲۰)

جڈاں اساں تھل دی قدامت اتے ایندی وسعت کوں سامنے رکھ تے ایندے لوک ادب دا جائزہ گھندے ہیں تاں پتہ لگدے جو تھلوچی ادب اپنی جغرافیائی تاریخ دی کار اپنے اندر بہوں ساری وسعت تے گہرائی رکھیندا اہے۔ دراصل تھل دے اندر جدید زراعت بہوں نویں گالھ ہے ایندے توں پہلاں اتھاں لوک مال چراون اتے دریا دے کنارے چھوٹے موٹے کم کر کے اپنا گذر گزار کریندے ہن۔ انہاں دا زیادہ تر وقت فارغ اتے نکما گزردا ہائی۔ اتے اے فارغ وقت گزارن کیتے اتھاں سوآنے قصے کہانیاں سناون، گاون گاون اتے ڈوجھیاں چھوٹی موٹی سرگرمیاں توں علاوہ بیا کوئی کم نہ ہوندا ہائی۔ ایں گالھوں اتھوں دا ادب اپنے اندر ہک فطری حسن اتے تاثیر رکھیندا اہے۔

تھل دے لوک ادب دی دلکشی دا باعث ہک اے وی ہے جو اے علاقہ بیرونی حملہ آوراں کیتے

کوئی زیادہ کشش دا سبب نہ ہائی (ماضی وچ) ایں گالھوں اتھاں غیر تھلوچیاں دا قیام نہ ہوون دے برابر ہائی۔ جیندی وجہ کنوں تھل دا لوک ادب اپنے اندر ہک الگ پچھان اتے الگ ڈکشن رکھیندے، جیہڑی خالصتاً تھلوچی آہنگ نال مالا مال ہے۔

تھل دا اپنا ہک فطری حسن ہے۔ جیہڑا ایندے لوک ادب اچ جاہ جاہ تے نظر آندا ہے۔ جال، جالیں، لانے، کرینہاں، ٹبے، ایویں ایندے پرندے، لالیاں، گیرے، وغیرہ۔ تھل دی شاعری دی اصل پچھان ہن۔ تھل دے ادب دی ہک وڈی خصوصیت اے ہے جو تھل خود ہک مربوط خطے دا ہاں ہے۔ ایں گالھوں اتھاں تخلیق تھیون آلا ادب کم و بیش ہکو جیہاں ہے۔ ول جیہڑے علاقے دی تاریخ پرانی ہووے اوندا ادب اتنا ہی جاندار تے وسیع ہوندے۔

دراصل تھلوچی اپنی فطرت اچ زیادہ لبرل اتے دوست رہئے ہن، مذہب وی جنون دے روپ وچ ایندی تاریخ وچ نظر نہیں آندا۔ رل مل کے راہون ایندی فطرت اچ ہے اتے ول پردیس دا تصور ایندے کولوں موت دے تصور کنوں گھٹ نہیں۔ پیراں فقیراں دے درباریں اتے عرساں دا ایندی ثقافت نال بہوں گہرا رشتہ ہے۔

پروفیسر اکرم میرانی ایں سلسلے وچ لکھدے ہن:

> "شادی، بالاں دا جمنا اتے خوشی دے ڈوجھیاں موقعیاں مثلاً میلے ٹھیلے اتے عرساں تے موسیقی اتے گاون وجاون دا خوب بندوبست ہوندا ہائی۔ لوکاں وچ مقبول ترین موسیقی لوک موسیقی ہائی، علاقائی گیت اتے سہرے عورتاں دے فنکشناں دی جان ہن۔ خواجہ فرید، بلھے شاہ، سلطان باہو اتے شاہ حسین دیاں کافیاں ہر محفل موسیقی وچ گائیاں ویندیاں ہن۔ ایندے علاوہ ڈوہڑے واقعے حضرت امام حسین دی شہادت اتے سسی پنوں دی لوک کہانی کوں وی اتھوں دے شاعراں اتے گویاں خاص اہتمام نال پیش کیتا ہے۔"

(گریٹر تھل از اکرم میرانی ص ۲۴، ۲۵)

ایہو وجہ ہے جو تھل دا لوک ادب اپنے اندر زیادہ رومانس اتے آزادی خیال رکھیندے۔ بعض اوقات ایندے لوک گیتاں کوں سن کے ایویں محسوس تھیندے جیویں ہاڑ دے مہینے وچ ہوا دی ٹھڈی ہیل آونجے۔ ہجر فراق، محبوب دا وصال، محبوب دی سراپا نگاری، اتے اوندے حسن دے قصے، پردیس ونجنا اتے پردیس توں متعلق موضوعات تھلوچی لوک ادب دے اصل موضوعات ہن۔ انہاں موضوعات توں علاوہ تھل دے فطری حسن اتے ایندے موسماں دی منظر نگاری وی ایں ادب دی ہک

پچھان ہے۔

تھل دا لوک ادب وی ٻئے علاقیں دے لوک ادبیات دی کار زیادہ تر گیتاں اتے شاعری تے مشتمل ہے۔ نثر اچ تاں زیادہ تر قصے ہن۔ جیہڑے وقت دے نال لوکاں دے سینیاں وچ دفن تھی کے رہ گئے ہن۔ پر لوک گیتاں اتے شاعری اپنے آپ کوں اپنی پوری توانائی نال ہن تونیں زندہ رکھیے۔

اے لوک گیت ہن کیا؟ تھلوچی لوک گیتاں دی وضاحت توں پہلے تھوڑا جیہاں انہاں دی تعریف بارے اظہار بہوں ضروری ہے۔ ڈاکٹر سعد اختر جعفری ''ادبی پرچھاویں'' وچ لکھدے ہن:

''لوک گیت اصل وچ او جذبے ہن جیہڑے کہیں جذباتی کیفیت نال لوکاں دے دلاں وچ پیدا تھیدن، ول آپ مہارے لفظاں دا روپ پا کے انگور دے شیرے دی کار تھوڑاں توں ٹپک پوندے ہن۔ جڈاں وی کوئی ہندہ جذبیں دے ہڑھ وچوں لنگھیے اتے ول اوں اپنے کہیں جذبے کوں موزوں لفظاں نال ظاہر کیتا ہے تاں او جذبہ لوک گیت دے روپ وچ ڈھل گیا ہے۔'' (ادبی پرچھاویں از سید اختر جعفری، ڈاکٹر۔ ص ۲۹۳)

اتھوں پتہ لگدا ہے جو لوک گیت کہیں منصوبہ بندی یا سوچی سمجھی طرز تے تخلیق نی کیتے ویندے بلکہ قلبی واردات کوں مناسب الفاظ اچ ڈھال کے لوک گیت تخلیق کیتے ویندے ہن ول لوک گیتیں کوں کتھائیں وی تحریری شکل اچ آنن دی کوشش نی کیتی گئی اتے نہ ہی کہیں شعوری کوشش نال آون آلیاں نسلاں کوں اے گیت یاد کرائے گئے ہن بلکہ اے گیت اپنے آپ ای ہک سینے توں ڈوجھے سینے تک سفر کریندے رہ گئے ہن۔ اتے اپنے فطری حسن دی کشش نال اپنے لوکاں کوں زبانی یاد تھیندے رہ گئے ہن۔

تھلوچی لوک گیت درج بالا تعریف تے مکمل طور تے پورے لہندے ہن۔ جڈاں اساں اے گیت سندے ہیں تاں معلوم تھیندا ہے جو اے گیت نہ تاں کہیں تحریک دی چھاں تلے تخلیق تھئے نہ انہاں کیتے کوئی سوچ وچار کیتی گئی نہ انہاں کوں شعوری طور تے تحریر اچ آندا گیا بلکہ تہذیب دے سفر نال انہاں وی اپنا سفر جاری رکھیا اتے اج تونیں اپنی اصل شکل، اصل لہجہ اتے اصل آہنگ تے نانواں نال جیندے جاگدے ہن، اے او گیت ہن جنہاں کوں تھل اچ راہون آلے آجڑی، ہالی جوان عورتاں، مرد نکے مختلف موقعیاں دی مناسبت نال گاندے رہ گئے ہن بلکہ ہن تونیں دیہاتاں وچ گائے ویندے ہن۔ انہاں گیتاں وچ جھڑو، ماہیا، یا ٹپہ زیادہ مقبول ہے بلکہ لوک گیتاں دیاں ٻیاں صنفاں دے جھڑو، ڈھولا، ماہیا، ٹپہ دا اثر سب کنوں ڈھیر ہے۔ تھل وچ اے صنف زیادہ تر جھڑو دے ناں نال

مشہور ہے۔ اے صنف محبوب دے فراق وچ، اجڑی اپنا اجڑ چھاندے وقت، ہالی ہل وہندے وقت، راہی اٹھاں دے قافلیں نال، شاعر لوک رہندے وقت یا مختلف میلے ٹھیلیں دے موقعے تے گاندے ہن۔ ایندے ہک ڈو نموں نے کجھ ایں طرحاں ہن:

☆ منگنے تے تنگ ڈولا
ہک روٹی ونڈ کھاسوں
پردیس نہ ونج ڈھولا

☆ کالیاں شاز لفاں
رکھو ہیا امیذ چناں
جیہڑی ہوساں تاں آملساں

ڈھولا، ماہیا، ٹپہ یا بگڑو دے ترے مصرعے ہوندے ہن، جیندا پہلا مصرعہ صرف وزن تے بحر رلاون کیتے ہوندا ہے۔ باقی ڈو مصرعے اصل گالھ دے اظہار کیتے ہوندے ہن۔ ایں صنف دے نال ملدی جلدی ہک بئی صنف چھلے دی ہے۔ جیہڑی عام طور تے شادی بیاہ دے موقعیاں تے گائی ویندی ہے۔ ایندا پہلا مصرعہ وی ڈھولے یا ٹپے دی کار ہوندا ہے۔

چھلا یار دے پارو
بے گناہ نہ مارو
چھلا میں ہنساں
تیکوں تاں میں گھنساں
بھانویں ودی پنساں
چھلا یار دے پارو
بے گناہ نہ مارو
چھلا میں نہ ڈیندی
گھر مار پیندی
سس طعنے ڈیندی
چھلا یار دے پارو
بے گناہ نہ مارو

چھلا یار وے پارو

تھلوچی گیتاں وچ "سمی" وی گیتاں دی ہک صنف ہے۔ سرائیکی عشقیہ لوک داستان دا ایک اہم کردار ہے۔ ایں گالھوں ایں گیت اچ ہک خاص قسم دا سوز اتے کیفیت پاتی ویندی ہے۔ اے عام طور تے چھوہریں شادی بیاہ دے موقعیں تے گاندیاں ہن یا ول اے گیت اوں ویلے گایا ویندا ہے جڈاں مینہہ نہ آندا پیا ہووے، اوں ویلے وڈی عمراں دیاں عورتاں اتے نینگریں اپنی وستی توں باہر سکے ہوئے ٹوبھے یا تے کھیتاں دے کنارے بہہ کے گاندیاں ہن۔

سمی وے سمی کوئی تاں دور دا پندھ اے

ڈھے پووے شالا جیہڑی اوڈھر کندھ اے

وار ہک بئی لوک گیتاں دی صنف ہے۔ جیہڑی مثنوی دے انداز اچ لکھی ویندی ہے اے کہیں دی شخصیت دی تعریف یا تضحیک دے طور تے وی لکھی ویندی ہے۔ اتے ایندے علاوہ عشق تے محبت دی کیفیات وی ایندے وچ بیان کیتیاں ویندیاں ہن۔ ذرا تضحیک دا انداز ڈیکھو:

فیفا مکڑی دھوڑ دالیتا

چم چیندا ئی گوہ توں چکا

اووی پنج سو تیراں تے ڈھکا

تھلوچی وسیب وی ادبی امارت دی اے ہک بہوں وڈی مثال ہے جو اتھاں ہر موقعے دے گیت موجود ہن۔ مثلاً لولی، بالاں کوں کھڈاون کیتے ہک الگ گیت ہے۔ لباس تے زیوراں دے گیت، فصل چنن تے کپن دے گیت، پیلوں چنن دے گیت، جگراتے، ڈوہڑے، سہرے، گانے، جھمر، ڈھولا، ماہیا بالا، ایویں ہی، چھوہریں کھیڈ دے ویلے اتے گبھرو چوکاں تے بہہ کے گیت گاندے ہن تے مٹی رڑکن دے گیت الگ ہن۔ مثلاً بال دی پیدائش تے اے گیت گایا ویندا ہے:

دل آساں میڈیاں پنیاں وے

مراداں میڈیاں پنیاں وے

نکے دی مادیاں سوہنیاں گکھاں

نکے بالاں کوں ڈیندی چمیاں وے!!!

ماہیا ہک بیا مشہور گاون ہے۔

شالا جگ تے جیویں ساکوں ملیں کھلدا

نیں پتہ لگدا سوہنا تیڈی دل دا
شالا جگ تے جیویں ساکوں ملیں کھلدا
تیڈے کھوہ تے آئی آں کوئی ساول ڈسدی
جتھاں ولیں اڑیاں، اتھاں کاوڑ کس دی
شالا جگ تے جیویں
تیڈے کھوہ تے آئی آں توڈے پلاؤ ڈے
سجناں دا کوڑا اچھلڑے ولاڈے
شالا جگ تے جیویں

ایں طرح اے لوک گیت وی بہوں مشہور ہے جیندے وچ معصوم جذبیں دا اظہار ایں طرح کیتا گیا ہے۔

میڈا اچن مساتا ایویں نئیں کریندا
لوکاں دے آکھے رُس نئیں ونجیندا
میڈا اچن مساتا
میڈا اچن مساتا
کھلی کھلی بیڑی وچ گھیودا اڈولا
پہلے لیندیں یاری پچھے ڈیندیں رولا
میڈا اچن مساتا
میڈا اچن مساتا[1]

درج بالا مختلف گیتاں توں علاوہ بہوں سارے ایجھے گیت ہن جیہڑے شادی بیاہ تے پیدائش دے موقعے تے مختلف رسماں دے حوالے نال گائے ویندے ہن۔ مثلاً انہاں وچوں ''سہرا'' ہک معروف گیت ہے جیہڑا رسم منگنی، رسم مہندی اتے رسم بارات دی روانگی، رخصتی اتے لانواں دے موقعے تے گایا ویندا ہے۔ مثلاً

☆ جیویں بنڑا لکھ تھیویں بنڑا
تیڈی بنڑی گھر وچ آئی
☆ مہندی لاون آیاں بنا

[1] اے ڈوگیت سہ ماہی سرائیکی بہاولپور اکتوبر تا دسمبر ۱۹۹۳ء وچ شامل مضمون 'سرائیکی لوک گیت' از سعید اختر وچوں گدھے گئن (ص ۳۶)

☆ میں تھال مہندی دا چائی کھڑی آں (مہندی دی رسم دے وقت)

☆ تیڈے سہرے دیاں نوں نوں لڑیاں
جیوے موتی لالاں جڑیاں (برات دے وقت)

☆ توں میں واریاں جیوے بنڑا، عمراں ہزاریاں بنڑا
تیرے سہرے توں میں واریاں سہریاں والا جیوے بنڑا
عمراں ہزاریاں جیوے بنڑا (پیدائش دے موقعے)

☆ میڈا آساں والا جیوے
میں لولی لال کوں ڈیندیاں آں

☆ میڈا نکا نکا بنڑا وے
تیکوں لگ لگ کے ڈیدھی آں

☆ جڑ جڑ باہند ابنڑی دے کول وے
میڈا الوکاں توں سوہنا بھراوے (لانواں ویلے)

☆ بہہ کے کھوہاں تے چولا یار دا دھونی آں
کل ماہی پردیس ویسی میں تاں بیٹھی روندی آں

☆ لگی ساڈی دل دا دوا کوئی نہ
سجناں باجھوں یار شفا کوئی نہ (فوتگی دے موقعے تے)

☆ اللہ خوب سجایا سہرا نوشواں

☆ اللہ جانے یار نہ جانے میڈا ڈھول جوانیاں مانے
(گھڑولی بھریندے ویلے)

☆ پتن تے بیڑی، بیڑی وچ ہک پھل رتاجیاں
مل کے وت نہ وچھڑوں ایہا چن منگاں دعا

☆ بنھ گانا وے بنھن آئی گانا وے میڈا خیر اللہ دا بنھ گانا (گانا بنھن ویلے)[1]

اے چند تھلوچی لوک گیتاں دیاں مثالاں ہن۔ اساں اگر خوشی غمی دے ہک ہک موقعے تے غور کروں تاں پتہ لگدا اہے جو تھلوچی لوک ادب اپنے دامن اچ کتنا زیادہ گیتاں دا سرمایہ رکھیندا اہے۔ ایندی

[1] اے درج بالا گیت ماسی حاکم مراثن نال انٹرویو کر کے درج کیتے گئے ہن۔

وڈی وجہ تھل دی تہذیبی، معاشرتی سیاسی اتے جغرافیائی جاندار تاریخ ہے۔ ایندے لوک گیت اپنے اندر اتھوں دی ہکی معاشرت، لوکاں دے مزاج، اتھوں دے موسم، تھلوچی مذہبی نقطہ نظر، اتھوں دے پکھو، درخت، فصلاں اتے ڈھور ڈنگر، اتھوں دے لباس، زیور اتے عشق و محبت دیاں یکیاں کیفیات کوں وڈے سوہݨے اتے بلیغ انداز وچ بیان کریندے ہِن۔

ارشد ملتانی

وقت دے شو دریا دے اندر   چپ دے سو طوفان
ہر ہر دے دل اچ چُھپن   سو سو روگ ارمان

اسماناں تے چمکن تارے   پُھل باغاں دا نور
چندر تے بجھ دا جلوہ جلوہ   ہک ڈوجھے توں دور

ویلے دا اے روپ انوکھا   سو سو رنگ وٹاوے
کہیں جا گھگھ اندھارے نچن   کہیں جا نور ہی نور

کندھاں اڈ اسمان تے پہنچیاں   اریاں دے وچ گھم
ظاہر نظرن ماکھی ڈوڈے   اصل دے وچ نم

رنگ برنگی چہرے چمکن   جگمگ جگمگ ریسٹوران
ہک ہک چا دی پیالی دے وچ   سو سو ہِن طوفان

بحثاں، شور، دلیلاں، نکتے
غزلاں، نظماں، علم مقالی
ہک ہک لفظ وچ سو سو پردے
ہر ہر پردا سوزوں خالی

پروفیسر وائٹ ہیڈ

اونویں آکھن کوں تاں جعفری صاحب یونیورسٹی دے ہک شعبے دی چیئر مین پروفیسر خان صاحب دے سیکریٹری ہن۔ پر ایں گالھ دا علم بہوں گھٹ لوکاں کوں ہئی تے بہوں تھوڑے لوک ہی ایں راز توں واقف ہن جو جعفری صاحب سیکریٹری دے عہدے تے فائز ہن ویسے انہاں دے کم کار تے روز ڈیہاڑی دے معمول توں ہر کوئی ایہو جاندا ہئی جو اے شعبے دے ہولی سولی مالک تے کار مختار ہن

جعفری صاحب نقش نین تے مکھ مہاندرے اچ آپنی مثال آپ ہن۔ قد کاٹھ درمیانہ، رنگ روپ خالصتاً تل وطنی تے دیسی ---- جیکوں کجھ سجن پیار کنوں 'سانولا سلونا' وی آدھن۔ ایں سوہنے رنگ روپ نال جعفری صاحب جیڑھلے تھری پیس پا ٹھمکاتے آپنی مخصوص ٹور ٹردے سویرے سویرے دفتر آون ہا، تاں ڈیکھن آلے رک رک تے انہاں کوں ٹر ٹر ڈیکھن ہا۔ تے کجھ سجن تاں انہاں کوں ایں انداز نال الواون ہا۔ ''ہیلو جعفری صاحب! السلام علیکم......''

تے جعفری صاحب آپنی مخصوص کھل کھلدے، شکریہ ادا کریندے تے اگوں تے لنگھ ونجن ہا۔ نویں نویں اسٹائل تے سوٹ بوٹ دے فیشن اچ تاں نیئگر کیا یونیورسٹی دیاں چھوہریں کنوں وی اگوں تے ہن۔ او خوش پوشاک تے خوش خوراک مشہور ہن تے اے انہاں دے واد ھوگن سمجھے ویندے ہن۔

چئیر مین صاحب دے کمرے دے باہروں، گیلری دے وچ ہی چھوٹا جیہاں کیبن نما جعفری صاحب دا دفتر ہا، جتھاں یکدماں سٹوڈنٹس تے متعلقین دا رش لگیا ہنداہا۔ اساں چئیر مین صاحب دے کمرے اچ ہڈیاں کوں گھٹ وڑداڈٹھے، کیوں جو سارے معاملات جعفری صاحب خود باہروں دے باہر نبیڑ چھڑیندے ہن۔ ایں واسطے اندر ونجن دی نوبت بہوں گھٹ ای پیش آندی ہئی۔

اونویں تاں جعفری صاحب آپنی حیاتی اچ اٹھتالی بہاراں ڈٹھی ودے ہن۔ پر حالی تیئں نظری 'بہار' کنوں وانجے ہوئے ہن...... میڈا مطلب ہے غیر شادی شدہ ہن۔ ایں بارے انہاں دا آپناں ہک انج فلسفہ ہے تے ضروری نئیں جو تساں انہاں نال اتفاق کرو، پر او آپنے آپ کوں ایں گڑ دھال کنوں بچاتے خود کوں جگ جہان کنوں چنگاں سمجھدے ہن۔ پر اندروں اندروں انہاں کوں چپے

سر تے چی ڈاڑھی دا خیال تے تیزی نال ودھدے ہوئے بڈھیپے دا احساس کہیں ویلے موںجھا ضرور کر ڈیندا ہئی۔ او تاں ہمیشہ جوان رہن چاہندن جیندا اظہار انہاں دے باقاعدگی نال ڈاڑھی منن تے مچھاں کوں خضاب لاون توں تھیندا ہئی۔ مچھاں کوں کالون تاں لاگھندے ہن، پر تلکوں نواں پلو جیڑھلے تھیوے ہا تاں مچھاں گدریاں گدریاں تھی ویندیاں ہن، جیڑھیاں اکثر انہاں دی ہک من بھانونی تائی نال مچ کر کھڑ دیاں ہن۔ چھوہریں تے چھوہر جعفری صاحب دی 'ڈیلنگ' توں بہوں متاثر ہن تے پیار کنوں انہاں کوں 'پروفیسر وائٹ ہیڈ' آدھے ہن۔ جعفری صاحب وی ایں گالھ دا برانہ منیندے ہن، بھل خوش تھی تے مسکدے رہندے ہن۔

پروفیسر وائٹ ہیڈ دا نکا جیہاں دفتر ہکے ویلے ہوٹل تے پی سی او دا منظر پیش کریندا ہئی۔ آئے گئے مہمان پراہنے کوں چا، بسکٹ، بوتل...... آپنی من بھاندی چیز مل ویندی ہئی۔ کوئی فون تے گھر اطلاع پیا ڈیندے...... کہیں دے گھروں کوئی پیغام آئے...... یا کہیں ٹرین دی آمد دا ٹائم پچھنے...... یا کہیں دے دوست گالھ واسطے سڈوائے...... پروفیسر کہیں کوں انکار نہ کریندے ہن۔ انہاں کوں اے پرواہ وی کیناں ہئی جو بابا رحمان نائب قاصد پوڑیاں چڑھدے لہندے بہوں تیزی نال بڈھا تھیندا ویندے۔ بابا رحمان تاں نوکری کوں فرض سمجھ تے صاحب دی جی حضوری کوں لگیا ہویا ہئی۔ تے پروفیسر وائٹ ہیڈ خدمت خلق کوں آپنی زندگی دا مقصد سمجھدے ہن۔ ایں کیمپس دے کہیں بندے قرض گھنا ہووے یا ادھار ڈیونا ہووے...... دوستی کرنی ہووے یا دشمنی مکاونی ہووے...... سیاست کرنی ہووے یا کہیں نال رشتہ داری جوڑنی ہووے...... ہک واری پروفیسر وائٹ ہیڈ نال مشورہ ضرور کرے ہا۔ پروفیسر وائٹ ہیڈ وی نہایت رازداری نال آپنا مخلصانہ مشورہ ہر وبھر ودان کرے ہا، تے او انہاں دی دور اندیشی تے دور بینی دا دیوانہ تھی تے رہ ونجے ہا۔ مداایں آکھوں جو پروفیسر وائٹ ہیڈ ہر مرض دی دوا ہن۔ اے ہن او سارے کم جیڑھے پروفیسر وائٹ ہیڈ بغیر کہیں وقفے تے ریسٹ دے سارا ڈینہہ جہت نال کیتی رکھدے ہن۔ ایں کیمپس دیاں ساریاں رونقاں پروفیسر وائٹ ہیڈ دے دم نال ہن تے شعبہ تاں اکا چلدا ای انہاں دے سر تے پیا ہا۔ ان سونہے بندے کوں تاں ایویں لگدا ہئی جو پروفیسر وائٹ ہیڈ صحیح سچ دے پروفیسر ہن تے خان صاحب انہاں دے سیکرٹری ہن۔

نہ جاں جو پروفیسر خان صاحب وی ایں رائے عامہ کوں اندروں اندروں سنجاتی ودے ہن تھوں تاں او پروفیسر وائٹ ہیڈ نال اکثر شکوہ شکایت کیتی رکھدے ہن جو ''میاں توں کوئی کم نوہی کریندا...... ایہ جیڈا رش بلا لائی رہندیں......'' وغیرہ وغیرہ

ہک ڈیہاڑے پروفیسر خان صاحب، جعفری صاحب نال گلہ شکوہ پے کریندے ہن :- ''جعفری صاحب! پچھلے ڈیہاڑے تہاکوں میں ہک کم آکھیا ہم ...... او کیتے وے ...... ؟''

جعفری صاحب ولدی ڈتی :- ''میں تساں کم تاں میکوں آکھیا ہاوے ...... پر او تاں میکوں بھل گیا ہئی ول تساں میکوں یاد ای کینی ڈیوایا ......'' تے پروفیسر خان صاحب لاجواب تھی، چپ کرتے اگوں تے ٹُر گئے ......

ارشد ملتانی

ڈکھ دا حال احوال ونڈا کے خوش تھئے بیٹھے ہیں
دل دا سارا بار لہا کے خوش تھئے بیٹھے ہیں
آخر کے تئیں ہک ہک سکھ دے پچھوں بھجدے رہندے
تیڈے غم کوں ہاں نال لا کے خوش تھئے بیٹھے ہیں
خبر نی ساکوں اگوں تے کیڑھے چوراں دے وس پوسوں
ہن تاں جو کجھ ہا کھسوا کے خوش تھئے بیٹھے ہیں
اے نی سوچیا گھمر گھیر اچ ڈوجھیاں تے کیا گزری
اپنی بیڑی کندھی لا کے خوش تھئے بیٹھے ہیں
ڈھاندیاں کندھاں، کردیاں چھتاں دی کہیں خبر نہ لدھی
دروازیاں کوں جندرے لا کے خوش تھئے بیٹھے ہیں
اچے منارے، نیلے گنبد اے محراب سلامت
اساں تاں اپنے ہتھ کپوا کے خوش تھئے بیٹھے ہیں
ہن کہیں بے دے شور تے شر دی ارشدؔ لوڑ نی ساکوں
اپنے آپ اچ جھمریں پا کے خوش تھئے بیٹھے ہیں

ارشاد تونسوی

اگلی ڈھا تک

''اے میڈا چوتھا جنم اے''...... اوں چلہے اچ کاٹھیاں اگوں تے کیتیاں تاں وسدی ہوئی بھاول بھڑ کن پئے گئی جیندے نال کوٹھے دا اندھارا تھوڑا مٹھا تھی گیا۔ چھت اتے دیواریں تے دھوئیں دی کالون اے ڈسیندی ہئی جو مدتیں کنوں کوٹھے اچ کہیں لیپا نہیں ڈتا۔ کوئی اتھاں راہندا وی ہووے ہا تاں۔ پر ہک چنڈ اچ تیل آلا ڈیوا وی بلدا پیا ہا پر کوٹھے اچ اندھارا اونویں ہا۔ چلہے دے ڈوجھے پاسو بیٹھے ہوئے مجذوب دا چہرہ غور نال تکوہا تاں کجھ نین نقش نظر آندے ہن جے بھا مٹھی تھی ونجے ہا تاں صرف اولوں پوندا ہا جو کوئی بیٹھے۔ ایں وجہ کنوں اونکوں صحیح اندازہ نہ پیا تھیندا ہا جو ایں بندے دی عمر کیا تھی سگدی اے۔ اوندی جو وی عمر ہووے گالھیں کنوں او کوئی عام بندہ نہ لگدا ہا۔ پچھلے کئی گھنٹیں کنوں او ڈوہائیں ایں چلہے تے بیٹھے ہن جیرھا کوٹھے دے درمیان بنیا ہویا ہا۔ دریادی من دی وجہ کنوں باہروں بہوں سردی تے کہیڑ ہئی۔ جو ہتھ کوں ہتھ نہ نظر دا ہا۔ اوں سوچیا وی نہ ہئی جو اینجھی ڈراکلی جاہ تے اونکوں رات آ ویسی۔ ڈینہہ کوں تاں او کجھ بندیں نال ایں جاہ تے بجیا ہا۔ شام تھیون دے بعد اوندے کیتے کہیں وسوں تائیں پجن سوکھا کم کینا ہئی۔ رستے اچ ترے چار میل دا جنگل آندا ہا۔ اوں اندھارے اچ لنگھن بہوں اوکھا ہا۔ جے رستہ بھل ونجو تاں وت ساری رات جنگل جھگیندے رہو۔ جے اونکوں پٹواری دوکھانہ ڈیندا تاں او ڈینہہ ڈینہہ دا نکل ویندا۔ کئی ڈینہیں دی خجل خواری دے بعد پٹواری اوندے نال اج دا وعدہ کیتا جو جل کے رقبے دی نشاندہی کر ڈیساں۔ جیرھا چالہی سال پہلے دریا برد تھی گیا ہا تے ہن دریا دے ہٹ ونجن دی وجہ کنوں باہر آگیا ہا۔ موضعے دے باقی لوک تاں اپنے اپنے رقبے دا قبضہ گھن چکے ہن۔ او شہر اچ کاروبار دی وجہ کنوں اڈے توجہ نہ ڈے سگیا۔ اونکوں وسیب دے لوکیں کنوں پتہ لگدا رہیا جو دریا انہیں دا علاقہ چھوڑ گئے تے لوکیں ولا اپنے رقبے بناون شروع کر ڈتن۔

رستے اچ وی اوں آندیں ہوئیں ڈٹھا جو جاہ جاہ تے ٹریکٹر کم کریندے پئن۔ جنگل شگافی دے نال نال زمینیں دے سدھائی تھیندی پئی اے تے کتھائیں کتھائیں اونکوں رڑھ وی نظر آئی۔ ہن وی اونکوں رقبے نال بس اتنی دلچسپی ہئی جو او اوندا قبضہ گھن تے اونکوں ویچن چاہندا ہا۔ تاں جو شہر اچ اپنا مکان بنا سگے

جڈاں دا موضع دریا برد تھیا ہا او شہر اچ کرائے دے مکان اچ راہندے پئے ہن۔ اونویں تاں کچھے دی زمین دا کوئی مل کیناں ہا۔ پر چار مربعے زمین اونکوں یقین ہا جو او اتنے دی وک ویسی جو ہک چنگا جیہا مکان شہر اچ ہا گھنے۔ پٹواری اج دا اوندے نال وعدہ کیتا ہا قبضے ڈیواون دا۔ پٹواری نہ آیا تاں اونکوں ایں جھنگی اچ رات پئے گئی۔ پچھلے کئی گھنٹیں کنوں او بجھ ابھرن دے انتظار اچ مجذوب دے نال ایں بھا دے

''میڈے سامنے اے موضع ترتھی دفعہ دریاو چوں نکھتے ......''

مجذوب بھاکوں سرینڈیں ہوئے آکھیا۔ اونویں شکل تے حرکتیں کنوں او بالکل گاھلاناں لگدا ہا۔ ول وی ہک خوف دی فضا، جیڑھی رات گزرن دے نال نال زیادہ تھیندی ویندی ہئی، مجذوب دے گالھیں نال ہئی ودھ گئی۔

''اے سو سال دا پھیر ہوندے ہر سو سال بعد دریا حضرت کبیر شاہ دا سلام کرن آندے'' علاقے دے عام لوکیں دا وی ایہو عقیدہ ہا جو دریا کجھ عرصہ بعد حضرت کبیر شاہ دے سلام کیتے آندے تے وت پچھوں تے ول ویندے۔ ایں واسطے لوک ایں جھنگی دے درختیں کوں نہ تاں مریندے ہن تے ناں ڈھٹھے ہوئے درختیں دی لکڑ کوں کم لیندے ہن۔ جیندی وجہ کنوں اے جاہ باقی جنگل کنوں بہوں گھاٹی ہئی بلکہ درخت ہک بئے تے چڑھے پئے ہن۔ ایں واسطے ایہہ جاہ ڈینہہ کوں وی بہوں ڈرا کلی لگدی ہئی۔

''جڈاں پہلی دفعہ ڈھا لگی تاں میڈی عمر اوں ویلھے ڈاہ سال ہئی ......''

عجب گالھ جڈاں آخری دفعہ ڈھا لگی اوندی عمر وی ڈاہ سال ہئی او اپنے پیو دے کٹھے کئی دفعہ ایں جھنگی اچ آیا ہا۔ اوندا پیو ہر سال کبیر شاہ دی دیگ چڑھیندا ہوندا ہا۔ خیرات آلے ڈینہہ ڈھیر سارے لوک کٹھے تھی ویندے ہن خاص طور تے چھیڑ و گرمی دے موسم کوں کبیر شاہ دی جھنگی اچ ڈوپہر بھنیندے ہن۔

دریا برد گی کنوں پہلے پورا علاقہ اوندا ڈٹھا ہویا ہا۔ ہن سوائے ایں جھنگی دے کوئی نشانی نہ بچی ہئی۔ پہلے تاں بہوں رونق ہوندی ہئی ہر پاسے انبیں دے باغ ہن کھجیاں دے جھنڈ اتنے ہن جو ڈینہہ کوں انبیں دے باغ اچ کوئی نہ وڑ سگھدا ہا زمینیں کنوں علاوہ لوکیں دے گھریں اچ وی کھجیاں تے انب عام درختیں کنوں زیادہ ہن۔ اوندے گھر دی حویلی جیڑھی ہک ایکڑ کنوں گھٹ تاں بالکل نہ ہوسی اوندے وچ وی اٹھ داہ وٹے انبیں دے تے اتنیاں کھجیاں لگیاں ہوئیاں ہن جنہیں دی وجہ کنوں اونکوں رات کوں ڈر دی لگدا ہا جو انبیں تے جن نہ ہوون بعض ویلھے تاں ڈر کنوں او ساری رات جاگدا راہندا ہا۔ انبیں دے موسم اچ وڈی رونق ہوندی ہئی۔ سارا ڈینہہ انبیں دے باغیں اچ انب لہا لہا کے تیں پیٹیں اچ بھریندے ہن تے

شام کوں شہر دی منڈی دو ریڑھے تے اٹھیں دیاں قطاراں ویندیاں نظر آندیاں ہن۔ سارا ڈینہہ ٹھیکیداریں دے نوکر باغیں اچ شور مچائی رکھدے ہن۔ درختیں دے چتریں تے وٹا مریجن نال جیڑھا کھڑکار تھیندا اہا اوندے نال طوطے اڈ ویندے ہن تے کہیں ویلھے کوئی پکا انب وی ڈھہہ پوندا ہا چندے اتے کہیں چھیڑو دی دید پئے ونجے ہا تاں او جھٹیں مارتے جلدی نال کھیسے اچ پا گھندا ہئی تے اگو ونج تے کہیں درخت دی چھاں بیٹھ بہہ تے کھاندا ہئی۔ انب پنڈ دے موسم اچ اونکوں رات کوں ڈرنہ لگدا کیوں جو ٹھیکیداریں دے بندے رات کوں وی باغیں اچ ہکلاں مریندے رہ ویندے ہن اوندے گھر اچ ہک انب اوندے نال دا وی ہا جیکوں اوندے پیو کڈاہیں وی نہ وچیا ہا۔ ہک منجھ وی اوندے نال دی ہئی تے پنج بطخیں دے بچے وی اوندے ہن جیڑھے حویلی اچ انہیں کوں پانی لاون آلی کسی اچ تردے رہندے ہن۔ عیدوما چھی ہر عید دے موقعے تیں اوندے کیتے پینگھ دے رسے وٹ تے گھن اندا ہا تے او سب توں اچے انب دے لڑے نال اونکوں بدھ وی ڈیندا ہا۔ عید تے اوندی بوا اپنے بالیں نال آوندی ہئی وت تاں وڈیاں چساں تھی ویندیاں ہن بال سارا ڈینہہ پینگھ جھوٹدے ہائن انبیں تے چڑھدے ہائن جنگل اچ گدڑ دے شکار تے ویندے ہائن تے دریا دی بندھ تائیں پج ویندے ہائن جیڑھی چھل روکن کیتے انگریزیں دے وقت کنوں بدھی ہوئی ہئی۔ اونکوں چنگی طرح یاد اے جو ہک ڈینہہ ہک بوڑھی بندہ آیا اوں ویلھے اوندا پیو تے علاقے دے کجھ بندے کھوہ آلی ٹالھی دے بیٹھ بیٹھے ہن او بگھر وبگھر تھیا ہویا تے بہوں پریشان لگدا ہا تے اوندے منہ توں گالھ نہی نکلدی اوں ڈسایا جو بندھ دے اتھے سرے کوں ڈھا لگی ہوئی اے تے پانی بہوں تیزی نال چڑھدا اپئے۔ بیٹھے ہوئے سارے لوکیں دے چہرے ڈر کنوں پیلے تھی گئے وت تاں روزانہ خبراں آون پئے گیاں۔ جو اج دریا بندھ دا اتنا حصہ چا گئے تے اج اتنا۔ ہفتے دے اندر اندر دریا سامنے نظر آون پئے گیا۔ کندھی دے نال دے لوک لڈن پئے گئے۔ ہر پاسوں ڈھا دے قصے، ہر پاسوں بربادی دیاں خبراں۔ دریا دیہہ وانگوں ہر شے کوں اپنے ڈڈھ اچ پاتی ویندا ہووے۔ ہک وسدا رسدا او سیب اجڑدا پیا ہا۔ لوکیں حضرت کبیر شاہ دی جھگی آکے وڈیاں خیراتاں کیتیاں وڈیاں دیگاں چاڑھیاں۔ نہ کبیر شاہ کوں ترس آیا تے نہ دریا کوں۔ کوڑے خان سانگی کجھ سال پہلے نواں پک سلھا مکان بنوایا تے سارے علاقے دے زمینداریں دی دعوت کیتی۔ ڈو وگھے دا آٹھیا کین نال سدھا کرایا تے اوندے اچ وڈیاں نکھاں وچھاتے انہیں دے اتے چٹیاں چادراں دستر خوان کیتے وچھائیاں۔ پنج سو بندہ شریک تھیا ساری رات چوکیاں تے جھمراں لگیاں رہیاں۔ لوک آہدن جڈاں اوندا انبیں دا باغ پہلی دفعہ پھلیا تاں اوں تڈاں وی اتنی وڈی دعوت کیتی ہئی۔ اوں سال ترے لکھ روپے اچ اوندے باغ دا ٹھیکہ

کوڑا خان باغ دے آخری درخت تے مکان دی آخری سلھ دریا اچ لوڑھ تے دریا دی کندھی توں
اٹھیا ،ول جو کھوا ملیا تاں موت اوں کنوں کھوا چھڑوایا۔ ڈوجھی پک سکھی جاہ آسے رام دی ماڑی ہئی
جیڑھی وسیب دی سب توں اچی جاہ تے بنی ہوئی ہئی تے بہوں پریں توں نظر آندی ہئی آسے رام دی
پندرہ مربعے زمین ایں موضع وچ ہئی۔ علاقے دا وڈا زمیندار وی اوہو ہا۔ ساری زمین اوں وہاج اچ اپنے
ناں لوائی ہئی۔ جڈاں وڈی چھل چڑھی ہئی لوکیں دی ہر شے دریا دچ لڑھ گئی تے لوک بیج واسطے آسے
رام کنوں وہاج تے پیسے چاتے تے رڑھیں رہائیاں تے وت ولا کڈاہیں وی اوندے پیسے نہ بچا سگے۔ پیسے
ودھدے گئے تے آسے رام دا حصہ وی پیداوار اچ ودھدا گیا۔ آسے رام دی ماڑی ملکی ونڈ دے بعد
کڈاہیں نہ وسی۔ آسے رام دی زمین ہک مہاجر کوں ملی او کڈاھیں کڈاہیں آندا ہا باقی اوندی تمام زمینیں دا
انتظام فضل خان لمبر دار دے ہتھیں ہئی۔ فضل خان لمبر دار پہلے تاں ہک چھوٹا جھیاں زمیندار ہئی بعد وچ
پنج مربعے زمین بنا گھدی۔ اوندے دیرے تے ہر وقت سرکاری لوک ٹکے راہندے ہن۔ موضع دا
پٹواری تاں مستقل اوندے دیرے تیں راہندا ہا۔ لوک آہدے ہن جو پنج مربعے زمین اوں آسے رام آلی
زمین کنوں علاوہ چٹی دلالی کر کے بنائی اے۔ اونویں جیڑھا نواں تھانیدار آندا ہا۔ پہلے فضل خان لمبر دار
دی دعوت کھاندا ہا۔ فضل خان ہر تھانیدار دے گھر ہک بجی سوہا منجھ بد آندا ہا۔ پہلے اوندا گھر وی باقی
وسیب دے گھریں آلی کار چوپڑی دا ہا بعد اچ آسے رام دی ماڑی دے ترے چار کمرے ڈھوا تے گھر دی
رہائش آلے کمرے پکے بنوا گھدے۔ لوک تاں اے وی آہدے ہن جو جیڑھے ویلھے کراڑ و نجن لگے تاں
اوہوں ساری آپنی مڈی فضل خان کوں امانت ڈے گئے جیندے نال او ہکدم امیر تھی گیا۔ تے چاچے
دے مرن دے بعد چکر چلا کے لمبر دار وی بن گیا۔ علاقے وچ وت وی وڈا زمیندار کوڑا خان ہا۔ پر او
تھانے کچہری کڈاہیں نہ گیا۔ تے نہ اپنے در تے پولیس آلیں کوں آون ڈتا۔

اوندے اپنے ڈاڈے دی وی وسیب وچ بہوں عزت ہئی جیڑھے کراڑ و نجن لگے تاں پہلے انہیں کوڑے
خان تے اوندے ڈاڈے کنوں اپنیاں امانتاں رکھن دی کوشش کیتی۔ انہیں ڈوہائیں شخصیں دے انکار
دے بعد انہیں آپنی مڈی فضل خان لمبر دار کنوں مجبوری نال رکھی۔ اونویں وی پیسے دی ایڈی لوڑ نہ
پوندی ہئی ہر شے جنس دے وٹا ندرے مل ویندی ہئی۔ نہ بنک ہن تے نہ منڈیاں۔ نقد پیسہ لوکیں کول
ہوندا ای کائناں ہا۔ پیسے دا اے حال ہا جو جڈاں اوندا ڈاڈا پرنیا تے انہیں دے خاندان اچ رواج ہئی جو
جیڑھے کنوار سر سیجھ گھر آوے تاں گھوٹ دو سال اچ کنوار دے پیریں تلے چاندی دا ہک روپیہ رکھدا ہا
جیڑھے اوندی ڈاڈی پرنج کے آئی تاں گھر وچ چاندی دا روپیہ نہ ہووے بلکہ پورے علاقے وچ چاندی

دارو پیہ نہ ہووے تاں اوندا اوڈا شہر گیا تے ہک روپیہ کراڑ کنوں ادھار گھن آیا۔ اے چار مربعے زمین چندے کیتے اونکوں اج دی رات ایں سنج بروچ گنگی پئے گئی اوندے کہیں وڈے ہک گھوڑی ڈے کے گھری ہئی۔ کوڑے خان ہورین دا قصہ وی کجھ ایہو جیہاں ہے آہدن پرانے وقتیں وچ ہک بادشاہ اے موضع اپنے کہیں ملاں کوں جاگیر اچ ڈتا ہا۔ اوں اتھاں ہک وڈا مدرسہ بنایا تے ہک سرانہہ وی بنائی تے لنگر وی جاری کیتا۔ کوڑے خان دا کوئی ڈاڈا ایں مدرسے دا لانگری ہئی۔ ملاں وچارے دی کوئی اولاد نہ ہئی تاں اوں مردے وقت وصیت اچ کجھ زمین کوڑے خان دے وڈکے دے ناں لا ڈتی۔ آہدن ملاں اپنے وقت ہک وڈی مسیت وی بنائی ہئی جیڑھی بہوں پریں تائیں مشہور ہئی۔ ڈو جھی ڈھاہ دے ویلے اے سب چیزاں دریا برد تھی گیاں۔ تے انہیں دا نشان وی نہ ریہا۔ اے گالھ وی بہوں مشہور اے جو ہر ڈھاہ دے بعد اتھاں نویں لوک آ وسدن۔

''پتہ نہیں اے ڈرا کلی رات کیڑھے ویلے مکسی'' اوں دل اچ سوچیا تے ول ڈوترے کاٹھیاں اوں چلہے وچ سٹیاں جیندے نال بھاہ بھڑکن پئے گئی۔ کوٹھے اچ یکدم سوجھلا ودھ گیا۔ اچانک سوجھلا ودھن نال مجذوب دا چہرہ ہک لحظے کیتے روشنی اچ آ گیا۔ بس ہک لحظے کیتے اوندی دید مجذوب دے چہرے تے پئی ول اوں کمبل دا لڑا گو کر گھدا۔ جیندے نال اوں اپنا منہہ سر ولھیٹیا ہویا ہا۔ اوں ہک لحظے اوندے اندر دے کئی طبق الٹ ڈتے۔ رات تے ایں ماحول دا ڈر یکدم لہہ گیا۔ پنجاہ سال دی عمر اچ اوہزاراں لوکیں کوں ملیا ہوسی اوندے اچ بہوں نیک لوک وی ہن پر ایہو جیہاں بلدا چہرہ اوں پہلی وار ڈٹھا۔ اوں پریشان تھی تے باہر آلے پاسے ڈٹھا۔ باہر جھنگی دے درخت صاف نظر آندے پئے ہوون۔ حضرت کبیر شاہ دا مزار بالکل اوندے اکھیں دے اگو ہووے۔ ''فجر تھیون آلی اے'' اوں خیال کیتا۔ ''رات دا تاں اجاں تریجھا پہر گزریا ہوسی۔'' اے شاید کوڑی سویل ہوسی ...... نہیں نہیں ہر شے صاف نظر آندی پئی اے ...... کبیر شاہ دے مزار تے لوک کٹھے ان ...... ہائیں؟ اے لوک ایندے سونہیں ہن۔ کوڑا خان، فضل لمبردار، اوندا پیو ...... اوں کوں اوندا پرانا گھر وی نظر آون پئے گئے۔ او سامنے اوندے حصے آلا انب کھڑے۔ اوندے بلخ دے بچے وی کسی اچ تردے ودن۔ جیڑھی رات انہیں کوں لڈنا پئے گیا اوں ڈینہہ وی او کسی اچ تردے ودے ہن۔ جنہیں کوں بھج درک اچ او چانہ سگیے تے کئی مدت تک اونکوں یاد آندے ریہے ...... حضرت کبیر شاہ دی قبر تے لوک ودھدے ویندن ...... سامنے ڈتے چاکی آلا ڈاند گھنگھر و تے حمائلاں پاتی کھڑے۔ شاید و ساخی جت کے آئے ...... دریا دے حاطے دے پرو دیگاں چڑھدیاں پین، موضع کوں ڈھاجو لگی کھڑی اے۔ پیر عنایت حسین شاہ گھوڑے توں لہندا پئے۔ او حضرت کبیر شاہ

صاحب دی اولاد وچوں ہن تے اج وعا کیتے لوکیں انہیں کوں سڈیا ہوئے...... اوندے گھر دے اگو بھوں سارے لوک کھڑے ان۔ سامنے کرسی لگی ہوئی اے تے کرسی تے کوئی سرکاری افسر بیٹھے تھیا۔ لوکیں دے ہتھ اچ کاغذ ان...... سرکاری افسر کاغذ ونڈیند ابیٹھے۔ اوندے گھر اچ کوئی لوک ان جیہڑے اوندے واقف نہیں لگدے۔ کہیں بئے علاقے دے لگدن...... سامنے بھیڑ اچ اونکوں پٹواری نظر آندے او پٹواری کنوں پچھدے اوندے گھر اچ کون لوک ان۔ ''اے زمین ہن تہاڈی نہیں رہی۔ تہاڈی زمین او سامنے آلی اے۔ ڈیکھ انویں پیا اج ملکیت دے کاغذ......'' دریا دی ڈھا تیز تھی ویندی اے تے دریا اونکوں بالکل نیڑے آندا لگدے۔ بالکل نیڑے آویندے اوندے اگوں ہک وڈی بھمک ڈاہندی اے...... اونکوں یکدم چھرکی آندی اے تے اوچلہے اچ ڈھاہندا ڈھاہندا اچدے۔ او یکدم اٹھی کھڑدے تے کوٹھے دے باہر نکل آندے باہروں بجھ اٹھر چھپیا ہوندے۔

مسرت کلانچوی

سنجان

پروفیسر مظفر علی آپنی لائبریری وچ فلاسفی دی ہک کتاب وچ گم ہا۔ کئی سالاں کنوں تاکیاں کھلیاں نہ ہن۔ دروی اینویں ہدراہنداجو ہوائیتے کوئی ولیک نہ نظر دی ہئی۔ اندر آون دی کہیں کوں اجازت ہئی تے نہ جرأت۔

مظفر علی دی لائبریری وچ صرف پروفیسر مظفر علی ای اوندے نال راہنداہا۔ پروفیسر، اوندا علم، اوندی شخصیت اوندی سنجان، بہوں عزیز، بہوں پیارا ہئی اوکوں ایہ پروفیسر۔

ریٹائرڈ تھیون کنوں پہلے مظفر علی بہوں پریشان ہا۔ اوں پروفیسر مظفر علی کوں آکھیا:

"پروفیسر توں میڈے نال راہویں۔ جدا نہ تھیویں۔ توں میڈے نال ہوندیں تاں لوک میڈی راہ وچ اکھیں وچھیندن۔ میکوں سر سر آہدیں انہاں دے منہ نہیں تھکدے۔ سیمینار تے کانفرنساں وچ لوک میڈے کنوں آٹو گراف منگدن۔ میڈا سٹاف میڈے احترام وچ کھڑا تھی ویندے۔ طالب علم رستہ چھوڑ ڈیندن۔ پروفیسر میڈے کنوں منہ نہ موڑیں۔ میں تیڈے بغیر ادھورا ہاں۔

ایں پروفیسر کوں آپنا سنگتی بناون کیتے اوں بہوں محنت کیتی ہئی۔ آپنا شہر بہاولپور چھوڑیا ہس۔ ماپیو کنوں نکھڑیا ہا۔ اتنا تئیں جو آپنیاں زمیناں ویچ تے پی ایچ ڈی کرن لندن چلا گیا۔ اتھاں شادی وی کیتی پر انگریز زال ہک پتر دا تحفہ ڈے تے کہیں بئے نال ٹر گئی۔

تے واپس آتے پنجاب یونیورسٹی وچ پروفیسر ڈاکٹر مظفر علی کوں کہیں دی لوڑ محسوس نہ تھئی۔ نکے کاشف کوں آیا بہوں چنگی طرحاں پلیندی پئی ہئی۔ یونیورسٹی وچ زندگی سوہنی پر سکون پئی گزردی ہئی بس او ریٹائرمنٹ توں پہلے پریشان تھیا ہا پر پروفیسر نے اونکوں ترسلا ڈتا "توں گھبراندا کیوں پئیں مظفر علی۔ عہدے تیڈے کنوں جدا تھیسن۔ ہیڈ آف ڈیپارٹمنٹ دی کرسی تے دفتر تیڈا ساتھ چھڑیسن۔ سرکاری نوکری تیکوں رخصت کر ڈیسی پر -- میں یعنی پروفیسر تاں تیڈے نال راہسی۔ تیڈا علم، تیڈا شعور، تیڈا فلسفہ سب کجھ حیاتی دے آخری ساہواں تئیں تیڈے سنگتی راہسن۔

مظفر علی نے لمبا ساہ گھدا جیویں ویندی روح کوں آپنے اندر ولا گھدا ہووس۔ ایہا وجہ ہئی جو جڈاں

اوندی الوداعی پارٹی تھئی تاں بہوں ڈکھ، بہوں مونجھ دے باوجود اوندے منہ تے تراوت ہئی۔ اوں وڈی بہادری، وڈی خوش اخلاقی نال آپنی ریٹائر منٹ کوں قبول کر گھدا ہا۔
اوں آپنی پروفیسری آپنیاں کتاباں تے آپنے آپ کوں لائبریری وچ بند کر گھدا ہا۔ پتر کاشف نال وی گھٹ ملاقات تھیندی ہئی۔ پروفیسر مظفر علی نے اوکوں ٹیوٹر رکھ ڈتا، پر اوندا رزلٹ کڈاہیں اویں نہ آ سگیا جیویں او چاہندا ہا۔ اوندیاں ڈتیاں اکثر کتاباں دے صفحے جڑے رہ ویندے۔ او انہاں کوں پڑھے بغیر ای رکھ ڈیندا۔ ہک ڈینہہ اوں نے آپنے سامنے اوکوں ہک کتاب پڑھن دا آکھیا تاں کجھ دیر بعد او اک تے بولیا:
ابو جی! میکوں ایندی سمجھ نہیں پئی آندی۔ دراصل میڈا ایں پاسے رجحان کینی۔''
جانداں میں تیڈا رجحان۔ او کوڑ تپ پیا۔ تیکوں بس کرکٹ دا میدان ای چاہیدا ہے۔ جتھاں تو ہوویں تے کرکٹ ہووے پر یاد رکھیں جیہڑا شخص آپنی فلاسفی کنوں پرے تھی ویندے سوچ تے فکر کوں چھوڑ ڈیندے۔ آئیڈیالوجی کوں بھل ویندے اوکوں زمانہ وی وسار ڈیندے۔ وقت وی اوندی مردہ سوچ دی لاش کوں بے گور و کفن چھوڑ تے اگوں لنگھ ویندے۔''
''ابو جی! کاشف نظراں نیویاں کرتے بولیا - میں بہوں کوشش کریندا ہاں جو تہاڈیاں گالھیں سمجھ سگاں - تہاڈیاں توقعات تے پورا لہہ سگاں پر--''
ایہ صرف تیڈے بہانے ہن -- مظفر علی دا لاہیا وی اچا تھی گیا-- توں پروفیسر مظفر علی دا پتر-- علم دے سمندر دے بن تے کھڑیں -- سمندر روچ لہون تے اوندی گہرائی کوں پاون دا نہ تیڈے وچ حوصلہ ہے تے نہ خواہش --ایہہ نہ تھیوے جو گمراہی تے بے علمی دیاں چٹاناں وچ تیڈے پیر رتو رت تھی ونجن--تیڈے ہوٹھاں تے تریہہ دیاں کنڈ یریاں جم آون--''۔
کاشف اٹھی کھڑا تھیا -- '' ابو جی تہاڈے نال بہہ تے -- تہاڈیاں گالھیں سن تے میکوں آپنی ہستی بہوں چھوٹی لگدی ہے۔ کم مائیگی دا احساس تھیندے۔''
کاشف دا لاہنجواں وچ بڈ گیا''
پروفیسر مظفر علی کوں کاشف پیارا ضرور ہا پر او آپنیاں لکھتاں کوں وی آپنی اولاد سمجھدا ہا -- کتاباں نال وی ڈونگھا رشتہ ہا-- اج وی او در بند کرتے کتاباں نال گالھیں بیٹھا کریندا ہا -- انہاں نال حال احوال بیٹھا ونڈیندا ہا-- تے او در جیہڑا کاشف کھلیندے ڈردا ہا-- او دلیری نال کھول تے اندر آ گیا-- اوندا چہرے خوشی کنوں بلدا پیا ہا-- اکھیں وچ تارے پئے چمکدے ہن-- او پہلی دفعہ بے تکلفی نال بولیا--

''او جی میڈی فرسٹ ڈویژن آئی ہے!
تے پوزیشن --؟ پروفیسر مظفر علی نے فورا پچھیا
''او تے کوئی نہیں --''
کاشف دی مسک وسم گئی
چھڑی فرسٹ ڈویژن --ڈسیندے شرم تاں نہیں آئی تیکوں --؟''
''او جی -- شہزاد دی تاں سیکنڈ ڈویژن آئی ہے --اوندا پیو سن تے بہوں خوش تھئے۔''
''ہک عام آدمی کیتے سیکنڈ ڈویژن وڈی شے تھی سگدی ہے -- پر کتنی بد قسمتی ہے جو پروفیسر دا پتر کوئی پوزیشن ای نہ گھن سگے --ایکوں آہدن چراغ تلے اندھارا--''
''او جی -- کاشف دے ہنجوں تر آئے --کاش میں کہیں عام آدمی دا پتر ہوواں ہا جیہڑا اج خوش تھی تے میکوں گل لاوے ہا-- پیار کرے ہا- جیہڑا صرف پروفیسر ای نہیں پیو وی ہووے ہا --میں ویدا پیاں --میڈی کیہڑی اتھاں ما بیٹھی ہے--''
کاشف چلا گیا ہا-- پروفیسر مظفر علی آپنی لائبریری وچوں نکل تے سارے گھر وچ بے چینی نال پھردا رہیا۔ اج اوکوں پہلی دفعہ محسوس تھیا بے شمار کتاباں تے چیزاں دے باوجود گھر خالی ہے صرف کندھاں فرش تے چھت والا گھر-- جیندی ساری فضا اندھی گنگی تے بوڑی ہے۔ او کاشف دے کمرے گیا۔ اوکوں پہلی دفعہ لگیا ایہ کمرہ وی اوندے گھر دا حصہ ہے -- پر اتھاں کجھ آوازاں ہن --کجھ نظارے ہن --ہک خوشبو ہے ۔اوں سٹڈی ٹیبل دی دراز کھولی تاں اوکوں جھٹکا جیہا لگیا۔ اندر اوندی انگریز ما دی تصویر اوندے پیار وچ بھنے ہوئے خط تے بہوں سارے وش کارڈ پے ہن۔
پندرہ سالاں بعد وی کاشف دا ما نال رابطہ ہا-- ! ایہ انکشاف پروفیسر مظفر علی کوں جیویں ہلا گیا--ایہ رابطہ کڈاں تھئے -- کیویں تھئے -- اوکوں کجھ پتہ ای نہیں لگیا-- اوندی ما پرے ہوون دے باوجود اوندے اتنے نیڑے ہئی تے اوندا پیو ہکے گھر وچ ہوندے ہوئے وی ....
پروفیسر مظفر علی سر پکڑ تے کرسی تے بہہ گیا--او کتھاں گئے --؟
اوکوں تاں کجھ پتہ ای نہ ہا۔
میں اوندے کہیں دوست کوں فون کرتے پچھاں --؟ پر اوکوں تاں ایہ وی پتہ نہ ہا جو اوندے دوست کتھاں راہندن تے انہاں دے فون نمبر کیا ہن۔
میں ڈاہ سالاں کنوں آپنے پروفیسر دی پرورش کریندا پیاں --اوکوں پیار کریندا پیاں-- میڈی علم نال

ہاری ہے -- کتاباں نال دوستی ہے -- آپنی لائبریری کوں ای میں آپنی ساتھی تے آپنیاں لکھتاں کوں ای آپنی اولاد سمجھے۔

مظفر علی نے سرچاتا -- سامنے پروفیسر مظفر علی مسکرا کھڑا ہا -- او بولیا :

"مظفر علی -- آخر تڈے روپے کنوں تنگ آ تے تیڈا پتر تیکوں چھوڑ ای گئے نا -- ؟"

مظفر علی دا منہ پروفیسر دے طنز تے رتا لال تھی گیا -- اوں کاوڑ نال جواب ڈتا :

"ایندا ذمہ دار توں ہیں -- توں میڈے تے میڈے پتر دے درمیان حائل رہ گئیں -- میں اوندے نال محبت کریندا ہاں -- پر تیں کڈاہیں میکوں اوندے نال پیار دی گالھ نہیں کرن ڈتی -- تیں میڈے کنوں میڈا چھیکڑی سہارا وی رُسا ڈتے -- توں ظالم ہیں پروفیسر -- ظالم"

پروفیسر کھلیا -- "میں علم ہاں -- دانائی ہاں -- روشنی ہاں میں تاں آپ محبت ہاں -- پر توں خود غرض بنارہ گئیں -- آپنی عزت شہرت تے ناں کیتے خود غرض -- توں آپنے کیتے جیندا ایں۔"

پروفیسر مظفر علی کوں ایویں محسوس تھیا او جیہڑا آپنی ذہانت تے قابلیت تے فخر کریندا ہا -- ترٹ تے ڈھہ پے -- اوندے دماغ وچ مکوڑے گھر بنیندے پن تے دل -- جیہڑا بہوں مظبوط ہا -- اوندے تے ڈانہور جالا وتی ویندن -- اوکوں لگیا زندگی بالاں دے اخبار دے ہک سرے تے بنی بھل بھلیاں ہے -- ڈنگے پڑنگیاں رستیاں دے ہک سرے تے کاشف تے ڈوجھے تے مظفر علی کھڑے -- ہر رستہ کجھ پرے ونج تے بند تھی ویندے تے ولدا ولنا پوندے۔

دل نے پتہ نہیں احساس دے کیہڑے ٹوبھے وچ غوطا کھادا جو جڈاں او تریاتاں اوندا دوست ڈاکٹر اوندے کول بیٹھا ہا۔

"مظفر علی -- تساں ٹھیک ہیووے -- بس نکا جیہا ہارٹ اٹیک ہا -- تہاڈی ملازمہ نے میکوں وقت تے فون کر ڈتے --"

میں پروفیسر مظفر علی ہاں -- او ذرا کاوڑ نال بولیا -- پروفیسر میڈے نال میڈی ذات میڈی سنجان دا حصہ ہے -- میں آپنی سنجان آپ ہاں۔"

"ٹھیک ہے پروفیسر صاحب -- آپنی صحت کیتے تساں لائبریری ذرا گھٹ بیٹھے کرو -- تازی ہوا وچ سیر کیتی کرو -- آپنے رشتہ دار تے دوستاں کوں ملن گے کرو --"

تے اگلے ڈینہہ پروفیسر مظفر علی ڈاہ سالاں بعد آپنی یونیورسٹی گیا -- او ہو اعتماد -- او ہو رعب -- او ہا چال -- بہوں پروقار انداز نال آپنے ڈیپارٹمنٹ وڑیا -- اتھاں نواں ہیڈ آف دی ڈیپارٹمنٹ کجھ

پروفیسر اں نال بیٹھا ہا۔۔ انہاں حیرانی نال او کوں ڈٹھا

''میں تساں بھاں کوں ملن آیاں۔۔''

نہیں۔'' ہیڈ عینک لاتے بولیا۔۔ پر ایں کمرے بلکہ سارے معاف کرائے۔ اساں تہاکوں پچھانیا کائے ڈیپارٹمنٹ دیاں کندھاں میکوں چنگی طرحاں سنجیندیاں ہن۔۔ تہاڈی ایں الماری وچ رکھیاں کتاباں تے میں وڈا عرصہ گھاگزارئے۔۔ میں جڈاں ایں ڈیپارٹمنٹ وچ قدم رکھے میکوں محسوس تھئے ٹھڈی ہوانے اگوں ودھ تے میڈا استقبال کیتے۔۔ پر تساں۔۔؟''

ہیڈ اوکوں غور نال ڈہدیں بولیا۔۔'' تساں مہربانی فرماتے آپناں تعارف کرویسو۔۔''

میکوں ایہ ڈسو پروفیسر عزیز احمد کتھاں ہن۔۔؟''

او سکالرشپ تے پی ایچ ڈی کرن لندن چلے گن۔۔''

''اچھا پروفیسر منظور احمد۔۔؟''

او تاں پچھلے سال فوت تھی گن۔۔''

''اوہ پروفیسر جمشید تاں ہوسی۔۔ او تاں بہوں جونئیر ہا۔۔؟''

او اجکل اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور پڑھیندے پن۔۔''

''جیہڑے میکوں سنجیندے ہن۔۔ او تاں رہ نہیں گے۔۔ خیر تساں میڈے ناں نال تاں واقف ضرور ہوسو۔۔ میں ڈاکٹر مظفر علی ہاں۔۔ اتھاں ویہہ سال پڑھیندا رہ گیاں۔

''اچھا اچھا۔۔ وڈی خوشی تھئی ہے مل تے۔۔ فرماؤ اساں کیا خدمت کر سگدے ہیں۔۔؟

میں کہیں کم کیتے نہیں آیا۔۔ تہاکوں ملن تہاڈے نال گالہیں کرن آیاں۔۔''

بئے پروفیسر کلاس شروع تھیون دا یا ضروری کم کرن دا بہانہ کرتے کھسک گئے۔ ہیڈ آف ڈیپارٹمنٹ چپراسی کوں چاہ دا آکھ تے فائلاں ڈیکھن بہہ گیا۔۔

اوہ۔۔ مظفر علی نے سوچیا۔۔ اتھاں تاں میڈی کوئی سنجان کائے نہیں۔۔ میڈی شناخت۔۔ میڈا احترام۔۔ میڈی سک چاہ گم تھی گئی ہے۔۔ میں اتھاں آپنا علم۔۔ آپناں وقت آپنی طاقت آپنے جذبے آپنیاں صلاحیتاں سبھو کجھ طالب علماں کوں ڈے ڈتن۔۔ پر بدلے وچ میکوں کیا ملیا۔۔ ایہا ہے میڈی ساری زندگی دا حاصل۔۔؟''

پروفیسر مظفر علی ول کئی ڈینہہ بسترے تے ڈھارہیا۔۔ اوں آپنے دوست ڈاکٹر کوں آکھیا ہا کاشف داپتہ کڈھے۔۔ اوکوں کال بیل تے فون دی گھنٹی دا انتظار راہندا۔ پر لگدا ہا زندگی دیاں ساریاں گھنٹیاں

کوں رس گیاں ہن۔

اونکوں اپنے آپ کوں ایں یونیورسٹی دے زمانے کنوں وی پچھوں مڑ تے ڈٹھا تاں اوکوں بہاولپور وچ آپنا محلہ گلی پورہ یاد آگیا -- جڈاں دا او لاہور دا تھیا ہا -- آپنا شہر، اپنا محلہ، آپنیاں گلیاں سمو کجھ بھل گیا ہا -- آپنیں سکیاں نال وی کوئی رابطہ نہ ہا او ندا -- تے آخر او آپنے آپ کوں لبھن بہاولپور چلا گیا۔

گلی پور دیاں سوڑیاں گلیاں وچ او کوں آپنے ملیر رمضان دا گھر او کھا لبھیا۔ اوں در کھڑکایا تاں ہک نینگر نکلیا

"رمضان کوں آکھ مظفر علی آئے لہور دا --"

"میں رمضان دا پتر ہاں -- پر ابا جی تاں ترے سال پہلے رضا تھی گن -- تساں --؟"

مظفر علی سوچ وچ پے گیا، جو اوکوں کیا ڈسے -- کیا سمجھاوے -- جیکر اور شتے وچ اوندا چاچا ہے تاں ایں نینگر دے جمن کنوں جوانی تئیں کتھاں رہ گئے --؟ پر اوندا ڈاڈا باہر نکلیا تاں مظفر علی نے اگوں ودھ تے اوندا ہتھ پکڑ گھدا

"ماماں -- میں مظفر علی ہاں --"

ماماے افضل نے اوکوں گلکڑی پائی -- اندر گھن آیا -- بھل و نجن دے الانبھے ڈیندا ریہا -- کجھ پڑے سکے وی اوندا سن تے آ گئے۔ کوئی آہدا میں تیڈے پیو عبد القادر دا سوتر ہاں -- کوئی آہدا میں اوندا بھنیجا ہاں -- کوئی ڈال آہدی ہیں تیڈی مادی مسات ہاں -- کوئی نینگر آہدی میں تہاڈی اماں دی ڈوتری لگدی ہاں -- پر کہیں ایہ نہ ڈسیا جو او مظفر علی دا کیا لگدے --

کہیں ایہ نہ پچھیا جو پروفیسر تیں کتنے تحقیقی مقالے لکھن تے نہ ای اوندے ایوارڈاں تے کوئی گالھ کیتی -- او اوندے ماپیو کوں یاد کریندے رہے۔ ماما افضل بولیا:

"مظفر پتر -- تیڈا پیو بہوں سیاناں حکیم ہا -- ہتھ ڈیہدیں ای مرض پچھان گھندا ہا -- اوندی ڈتی دوا ہک تک ہوندی ہئی --"

چاچی ختو بولی "تیڈی اماں دا اخلاق بہوں چنگا ہا -- او ڈاڈیاں سوہنیاں چنیاں رنگیندی ہئی -- عید تے ہر کہیں کوں چنی رنگ تے ڈیندی ہئی --"

ہر کوئی اوکوں صرف حکیم عبد القادر دا پتر سمجھدا ہا -- اتھاں اوندی آپنی کوئی سنجان نہ ہئی۔ دل تے ہک بار پے گیا تے او اگلے ڈینہہ ای لاہور واپس آ گیا۔

او بالکل کلھا رہ گیا ہا۔ بے چین تھی تے گھر وچ پھردا ودا ہا -- اوکوں ایویں پیا لگدا ہا ہن تاں ایں گھر

دیاں کندھیاں دیاں اکھیں وچ وی او ندی کیتے کوئی پچھان نہیں رہ گئی --- ایہ ماحول --- ایہ فضا --- تاکیاں وچوں آندی ہوا سب اوپریاں اوپریاں ہن۔ تاکی نال لگی ہوگن ویلیاوی ہیل دے پھل کرگن تے نویں کلیاں بے نیازی تے لاپرواہی نال اسمان کوں کھڑیاں ڈہدیاں ہن۔

دروازے تے ہیل تھئی۔ پروفیسر نے در کھولیا۔ سامنے کاشف ہا، تے نال فوٹوگرافر تے رپورٹر کھڑے ہن

"تہاکوں مبارک ہووے پروفیسر صاحب --- تہاڈا پتر کرکٹ دی قومی ٹیم وچ سلیکٹ تھی گے تے اساں او ندے والد دی حیثیت نال تہاڈا انٹرویو گھن آئے ہیں۔"

اوں اگوں ودھ تے کاشف کوں ہاں نال لاگھدا --- او چمکدیاں اکھیں تے لشکدے چہرے نال پریس کوں ڈسیندا پیاہا۔

"میں ساری زندگی فلسفہ پڑھدا تے پڑھیندا رہ گیاں پر ایہ فلسفہ اج میڈی سمجھ وچ آئے جو ساڈی کلھی کوئی شناخت کائے نہیں۔ اساں آپنے وڈکیاں کنوں وی پچھیندے ہیں تے ساڈی پیڑھی وی ساڈی سنجان ہندی ہے۔"

حکیم فضل حسنین ذوق
سابق نائب صدر سرائیکی ادبی مجلس

جانباز جتوئی دی شان وچ عرشی مشاعرہ

(بہشت وچ حضرت خواجہ غلام فریدؒ دی سرپرستی)

ہک ڈینہہ میں (راقم الحروف) سرائیکی ادبی مجلس دے دفتر جھوک سرائیکی وچ میز کرسی تے کھڑ ابیٹھا ہم جو میکوں نندر دی گھل آگئی۔ کیا ڈیہداں جو باہر ہک سوہنا جیہاں گھوڑا کھڑے جیندی گردن تے سنہری والاں دی جھالر ہے اوندی کنڈ اُتے نویں زین کسی ہوئی ہے او آہدے جو ذوق صاحب جلدی آؤ جو اسماناں تے عرشی مشاعرہ پیا تھیندے تے میں تہاکوں گھنن آیاہاں میں پچھیا جو توں کل والا گھوڑا ہیں۔ اوں جواب ڈتا جو میں سمند ہوا یعنی خیالی گھوڑا ہاں میں سوار تھی گیُم۔ اُو تاں ایڈی تیز رفتاری نال اُڈن پئے گیا جو سائنسداناں دے اپالوتے فضائی سیارے وی اوندی تیز رفتاری دا مقابلہ نہ کرسگدے ہن۔ پتہ نہیں کھاں میل اُڈ گیا ہوسی ایڈی تیزی نال اڈدا پیا ہئی جو میکوں ڈاڈھی گرمی لگن پئے گئی ایں وے لگے جو میڈے کپڑیاں کوں بھالگ ویسی۔ میں خیالی گھوڑے کوں آکھیا وے گھوڑے آتوں ہولے ہولے اُڈ جو میکوں ٹھڈی سلامتی والی ہوا لگے اُو دانا ہا سمجھ گیا۔ اُڈان ہولی چا کیتُس میکوں ٹھڈی ہوا لگی۔ دم وچ دم آیا ہک جاتوں لنگھدئیں ہوئیں ڈاڈھی روشنی آئی میں پچھیا تاں گھوڑے آکھیا اے چندر دا خطہ ہے۔ میں دل وچ سوچیا جو انساناں تیری آبادیوں کے مشور ہے ہیں آسمانوں میں۔ ولا کیا ڈہداں جو سامنے ہک بہوں وڈا دروازاہ ہے جیندے اگوں فرید گیٹ تے مشہور جنگ والا درہ خیبر کوئی حیثیت نہیں رکھدے اوندے اُتے بہشتی دروازہ لکھیا ہویا ہائی۔ گھوڑا رُک گیا تے آکھیس تہاڈی منزل آگئی ہے ع

یارانِ تیز گام نے محمل کو جالیا

اے سارا سفر ہک سیکنڈ وچ طے تھی گیا۔ بہوں سارے فرشتے ودے ہن میں مشاعرہ گاہ دا پتہ پچھیا۔ اُو میڈی بولی نہ سمجھ سگے۔ میکوں ہک پیر بزرگ فرشتے کول گھن گئے۔ میں ڈٹھا جو اُوں فرشتے دا ہر اسمان نال لگدا پیا ہئی۔ سفید ریش ہاتے جسم دے وال وی چٹے ہن لکھاں سالاں دی عمر دا لگدا ہئی۔ دنیاں دی ہزاراں بولیاں دا ماہر ہئی۔ جیندے اگوں ہر ائیکی دے PH.D ڈاکٹر شکیل وغیرہ وی صفر لگدے پئے ہن۔ او میڈی سرائیکی گالھ بات سمجھ گیا۔ فرشتیاں کوں آکھیس اے کوئی سرائیکی شاعر ہے ایں کوں

جنت دی مشاعرہ گاہ وچ پہا آو۔ میں دل وچ شکر کیتا جو جنت وچ کوئی تاں میڈی بولی سمجھیا ہے۔

اِک فقط بات میری سمجھا تو رضواں سمجھا   مجھ کو جنت سے نکالا ہوّا انساں سمجھا

ڈوں فرشتے میکوں جنت دی مشاعرہ گاہ وچ کھڑ آئے۔ میں عرشی مشاعرے دے پنڈال کوں ڈٹھا پنڈال کیا ہئی ہک بہوں وڈا باغ بہشت ہئی ہزاراں کرسیاں وچھیاں پیاں ہن۔ سامنے وڈی اسٹیج تے رنگا میزی قالین وچھے پئے ہن۔ سونے چاندی دے جڑاو تخت پوش وچھے پئے ہن۔ انہاں دے ہیرے جواہرات وچوں سُرخ، سبز تے پیلے رنگ دیاں شعاعیں (Rays) نکل نکل تے ماحول کوں پُر نور بنا ڈیندیاں ہن۔ مشاعرہ سنن والے لوکاں نال پنڈال بھر تج گیا۔ سٹیج دے نال سرائیکی ادبی مجلس دے ممبران کیتے ہک جا تے خاص انتظام کیتا گیا ہئی۔ اُتھاں (Reserve) دی پٹی لاڈتی گئی ہئی۔

ہک پاسوں میں بہوں سارے بندیاں دی بھیڑ آندی ڈٹھی جیندے اگوں اگوں سئیں سید نذیر علی شاہ بریگیڈیئر صدر سرائیکی ادبی مجلس آندے پئے ہَن۔ انھاں دے نال نال مجلس دے بانی ممبراں دی وڈی تعداد ہئی جیندے وچ صدیق طاہر M.A (نائب صدر ۱۹۶۴)، بشیر احمد ظامی محقق سرائیکی (اول نائب صدر ۱۹۶۴ء)، حاجی محمد دین بشیر (B.S.C اول جنرل سیکریٹری ۱۹۶۴ء) شیخ محمود علی افسوں ملک (M.A L.L.B نائب صدر) نور محمد علوی (M.A L.L.B نائب صدر) خان بقا محمد خان بقا (سابق ڈائریکٹر تعلیم اسلامی ریاست بہاولپور) خان نور احمد خان خاکوانی (سابق مشیر مال) نجم الدین لغاری ایڈووکیٹ (نائب صدر) محی الدین شان B.A ایڈیٹر روزنامہ پرواز (نائب صدر) شعرأ حضرات وچ سائیں جانباز جتوئی، استاد الشعرأ حافظ عبدالکریم دلشاد، فیض محمد دلچسپ، دبیر الملک نقوی احمد پوری، عبدالعزیز نشتر غوری دے نال سینکڑے بئے شاعر وی ہن جو مجلس دے مددگاری تے امدادی رہ چکے ہَن سارے شامل ہن مشاعرے دے کارکن مہاندریاں نے سرائیکی ادبی مجلس دی ٹیم کوں وڈے ادب نال کرسیاں تے بلھایا تے انھاں کوں بہشتی شربت دیاں بوتلاں ونڈایو نے۔

ہک پاسوں بہوں وڈا ہیلی کاپٹر وانگوں جہاز نظر آیا۔ شور مچ گیا جو امام سرائیکی حضرت خواجہ غلام فرید رحمۃ اللہ تشریف گھدی آندن ساوے ساوے گھاہ والے میدان وچ جہاز لتھا (Land تھیا) پٹ کھلیا اگوں اگوں خواجہ سائیں ہن انھاں دے پچھوں وھویں (۲۰) صدی دے سرائیکی دے بادشاہ شاعر علامہ مولینا نصیر الدین خرم بہاولپوری تے دبیر الملک مولانا عزیز الرحمٰن عزیز محقق و مورخ بہاولپور طابع دیوان فرید ۱۹۴۴ء آندے پئے ہَن۔ میں اگوں تے ودھ کے خواجہ دا قدم بوس تھیم سئیں خرم تے مولانا عزیز دے ہتھ چُمیم۔

رام سائیں نے سجان گھر اتے فرمایا وے چھوکرا توں ذوق ہیں ساڈے یار حکیم عبدالحق شوق دا پتر ہیں
مولانا نال تعارف کرایو نے اے شوق دا بال ہے۔ ڈوہاں بزرگاں محبت نال میڈے سر تے شفقت دا ہتھ
پھیریا۔ پنڈال وچ ثریا ملتانیکر دی آواز وچ پلے بیک موسیقی وجن لگ پئی ع

آچنوں رل یار پیلوں پکیاں نی وے

خواجہ سائیں دا اے مصرعہ پورے عالم انسانیت دے واسطے امن امان دا پیغام ہے۔ سارا ماحول جھومدا پیا
ہائی۔ اتنے وچ خواجہ سئیں سٹیج تے بہ گئے۔ سارے دا سارا پنڈال ادب نال کھڑا تھی گیا۔ خواجہ صاحب
توں پہلے آون والے حضرات جہڑے سنہری تخت پوشاں تے بیٹھے ہن انھاں وچ حضرت خواجہ حافظ خدا
بخشؒ خیرپور شریف والے (اٹھارویں صدی)، سرائیکی دے باوا آدم سائیں سچل سرمستؒ (اٹھارویں
صدی)، مثنوی سیفل الملوک دے مصنف سئیں لطف علی ۱۱۵۲ھ شامل ہن۔ سب صاحبان دے نال
خواجہ فرید نے بادب مصافحہ کیتا۔ مشاعرہ دا سٹیج سکریٹری ہک سوہنڑا نیگر ادیب شاعر صدیق طاہر کوں بنایا
گیا۔ جیں ادب نال خواجہ فرید دی اجازت نال مشاعرہ شروع کرن دا اعلان کیتا۔ ایں عرشی مشاعرہ دی
ترتیب دی آفاقی ہائی۔ حضرت خواجہ دے فرمان تے شاعر کوں سڈیا ویندا ہائی اتھاں وڈے چھوٹے شاعر
دا کوئی فرق نہ ہائی مشاعرے دے آغاز کیتے صدیق طاہر نے حضرت خواجہ خدا بخشؒ دی خدمت عرض کیتا
آپ نے تلاوت پاک کیتی اوندے نال اپنے کلامِ مثنوی جنڈڑی دے، کجھ بند ارشاد فرمایو نے۔ ایندے بعد
سرائیکی زبان وچ تصوف دے باوا آدم عبدالوہاب سچل سرمست نے نعتیہ اشعار پیش کیتے۔

کُل نبیاں دا سرتاج محمد ﷺ
بحرِ عرب امواج محمد ﷺ
اُمت تیڈی کیوں غم کھاوے
جیندی تیکوں لاج محمد ﷺ
سچل کوں غم کوئی نہ ہئی
کیتا لا یحتاج محمد ﷺ

صدیق طاہر نے صوفی فیض محمد دلچسپ کوں سٹیج تے سڈیا۔ کجھ شعر ملاحظہ کرو۔

محمد ﷺ بشر نہیں اے خیر البشر ہے
محمد ﷺ دا نوریاں تے راہندا اثر ہے
محمد ﷺ دا بولن خدا دی خبر ہے

محمد ﷺ پتھو اے ٹھریندا جگر اے

سٹیج سیکریٹری نے سردار غلام رسول خان جانباز جتوئی داناں پکاریا جانباز نے لمبا کرتا سر تے ساوے رنگ والا لاچا پاتا ہویا ہائی ۔ گل وچ ہیرے موتیاں والا حسینی کنٹھا ہئی داڑھی سوہنی داڑھی تے سر تے ونگرے ونگرے چونے ہن عجب قلندری شان نال ویہویں صدی دا بے نیاز شاعر آیا سبھ توں پہلے اوں نے خواجہ فرید دی قدم بوسی کیتی ول سارے بزرگان کوں ادب نال جھک ہتھ بدھ عاجزانہ انداز وچ سلام پیش کیتس خواجہ سائیں دی فرمائش تے نظم نیک جٹی دے اشعار سنایو نے۔

ہک نینگر سگھڑ سیانی کوں
میں ویندا ڈٹھم پانی کوں
او گھڑا پُچھڑ چاتی ویندی
سدھی سادھی سادھ مرادی
باہنی سوہنے پاک خدا دی
مست غزالی اکھیاں جیندیاں
خوف خدا توں جھکیاں ویندیاں

صدیق طاہر نے جانباز صاحب کوں آکھیا جو خواجہ سائیں دا فرمان ہے جو روہی تاں سنواؤ۔ جانباز نے ہتھ بدھ تے وڈی نیاز نال کجھ شعر سنوائے۔

کھپ تے بوئی بئین وجاون
مورے ٹولے وجد وچ آون
کنڈی کنڈا جھمراں لاون
کریہنہ کنڈیری جشن مناون
چڑیاں چوہکن لالیاں دھاون
بلبل خوش تھی گاون. گاون
مور جھنگار پئے پیلاں پاون
کونجاں کرکن جوڑ قطار

اجن مشاعرہ جاری ہا جو اچن چیت صدیق طاہر دی نگاہ میڈے اتے پئے گئی میکوں اشارہ کرتے سڈیوس ذوق توں اتھاں کتھاں تیڈی منظوری کئیں۔ جلدی جلدی اتھوں نکل ونج میں ڈاڈھی منت کیتی مشاعرہ

ٹن ڈے۔ میں میڈا پرانا ساتھی مجلس دا ممبر ہاں۔ آکھیس ذوق میڈی میڈے دل وچ ڈاڈھی قدر ہے پر اے مشاعرہ تاں اللہ کول پہنچے ہوئے باقی باللہ عالم بقا دے مرحومین حضرات دا ہے۔ حاجی محمد دین بشیر کوں آکھیس جو ایں کوں فوراً عرشی لفٹ تے سوار کرواو ونجن والی ہے۔ میں ڈٹھم جو ہک پاسے ہوائی جہاز دے انگوں باڈی ہوا وچ لڑکی کھڑی ہئی۔ چند اسرہانہ پیراوندے وچ لائٹ بلدی تے وسدی کھڑی ہئی۔ حاجی صاحب نے میکوں سوار کر ڈتا فرشتے کوں آکھیونے جو ہیں کوں پاکستان وچ لہا ڈیوائے میں بہہ گیم لفٹ زمین ڈوں منہہ کرتے چلن لگ پئی وڈا شور تھیا کڑاکے دھماکے تے بدلاں نال ٹکراں دی مینہہ ہوا دے جھکڑاں کوں چیرن لگ پئی۔ اوں ویلھے میکوں سیفل ملوک دے او شعر یاد آون لگ پئے جتھاں سمندر وچ شزادے دا بیڑا اترٹ تے پھالے پھالے تھی گیا۔

گرد ولہیٹ سلہیٹ گھدا، تے سخت چپیٹ چلھائی

پیا کڑکاٹ، دھنداٹ دھمادھم تہم شوکاٹ ڈکھائی

کن ہن، گڑا، کڑاکڑ لتھا جھڑ مڑ مینہہ وسائی

پیا گھمسان گھماچے کھاتے کھڑبڑ بیڑیاں لائی

کھا ٹکر تھیئے ٹکڑے، ٹکڑے بیڑے تختے تھیئے توائی

آپو آپ انجو انج رلئے تختے جاپجائی

جڈاں لفٹ کشش ارضی وچ آئی تاں جہاز دے چلاون والے سٹورٹ وغیرہ فرشتیاں نے اعلان کیتا جو زمین دا جیڑھا پیلا پیلا خطہ نظر دا پئے اے چین دا ملک اے۔ ہلکا نیلا ساوا خطہ انڈونیشیا، ملایا، جاپان ہے۔ سرخ سفید علاقہ امریکہ تے انگلستان دا علاقہ ہے۔ میں ڈٹھا جو اتھاں لال تے چٹے گھاں والے لمبے لمبے باندراں وانگوں بندے ودے ہن کجھ دیر بعد ساوا ساوا علاقہ آیا اعلان تھیا جو اے پاکستان ہے۔ پراباکھ (صبح صادق) دا ویلھا ہئی اذاناں دی آواز آندی پئی ہئی۔ مسیتاں تے امام بارگاہیں نظر دیاں پیاں ہن جنہاں دے باہر دروازیاں تے کلاشنکوف چاتے لوک پہرا ڈیندے ہن۔ جو کوئی نمازیاں کوں نہ مار گھتے میں آکھیا میں سنجان گدھے اے میڈا وطن پاکستان ہے۔ میکوں بہاولپور لہا ڈتا ونجے۔ وڈے دھماکے نال لفٹ جہاز رک گیا اینویں لگا جو میں ڈھے پیئم۔ میڈی نندر اکھڑ گئی۔ کیا ڈہداں جو میں سرائیکی جھوک دے کمرے وچ کرسی توں تلے ڈھا پیاں اپنے آپ کوں سنبھال تے میز تے ڈٹھم تاں کاغذاں تے عرشی مشاعرے دی اے کاروائی لکھی پئی ہائی جو کجھ یاد رہیا لکھ ڈتم۔

مزاحیہ خاکے عید الفطر دی مناسبت نال

پے : میں کھیا، بھلا تھیوی! گالھ تاں سن۔

زال : آئی آئی

پے : کیہے کم اچ رُدھی پی ایں جو ترتیھا سڈ مریندا پیاں تے توں ''آئی آئی'' آکھ تے چپ کر ویندیں۔

زال : اے۔اے گھنو۔ میں آگئی آں، ہن ڈسو کیا گالھ اے؟

پے : اے کیا ہے تیڈے ہتھ اچ؟

زال : سینویاں ان، میں سوچیا عید نماز تے ونجن توں پہلے کجھ منہ مٹھا کر گھنو۔

پے : اے تاں وڈی سمجھداری آلا کم کیتی۔ آن طبق ایڈے رکھ۔ تے ولا میڈا کم ڈیکھ۔

زال : میڈا خیال اے کجھ کچیاں رہ گین، بھنیاں ٹھیک نی گیاں۔

پے : (چڑ چڑ کھاون دی آواز) نہ نہ ستھریاں بنیاں پن۔

زال : ہا ہن ڈسو، کیا گالھ اے؟

پے : کیا ڈسوں سائیں؟

زال : سینویاں مل گن تاں آپنے سڈ وی بھل گیو۔

پے : بھلا تھیوی، کھاون پیون دا ترول تھی ونجے تاں بیا سب کجھ بھل ویندے۔

زال : اچھاان سنیویں تے تساں ہتھ ہولا رکھیجو۔

پے : کیوں سائیں؟ عید آلے ڈینہہ تاں جھلا ولائی ہوونا چاہیدا۔

زال : میں سارا تھال تساں ڈے چئی آئی آں۔بالیں واسطے پچھے کجھ کوئے نی۔

پے : اول حاضر۔ میں لالا تے کھانداں (ہولے ہولے کھاون دی آواز)

زال : تواڈا دفتر دا دورہ کینویں رہیا؟

پے : بس بھلا تھیوی بھکتا چھوڑیم۔ نوکری جو کرنی تھی۔ ڈیکھ رات کوں پج گیاں ناں؟ عید بالیں اچ آن کیتی اِم اے تاں منیسیں۔

زال : ڈاڈھا سوہنا کم کیتے وے۔ ہن کھاپی تے عید نماز واسطے وی تیار تھیوو

پے : تیار تاں تھیواں۔ پر ئی گالھ سن۔ میں کپڑے کیڑھے پیساں ؟

زال : سائیں میں تو ڈیڑے واسطے شلوار قمیض سوا رکھی ام۔

پے : دو بے توں اتھی ہشیار تھی گی ایں۔

زال : آخر میں زال کہند وی آں۔

پے : اچھا ہیا ڈس۔ لیا کیا خریداری کیتی ای ؟ میں تاں اتھاں ہم کیناں۔

زال : آپنیاں چوڑیاں گدھیم۔ نذیراں واسطے بو چھن گدھم، کلپ، پراندہ، نکے دی موٹر۔

پے : واہ واہ ہیا کیا گدھی ؟

زال : نکیں دے کپڑے آپنا سوٹ، تو ڈا سوٹ، اماں واسطے کاٹن دا ہک جوڑا۔

پے : ہیا؟

زال : بالیں دیاں جتیاں گدھیم۔ شودے اینویں لبڑ لڑ گئی ودے ہن۔ موسم ہٹل گے اونویں وی تاں انہاں دیاں چپلاں گھنتیاں ہن۔ میں کھیا عید تے کیوں نہ چا گھناں۔

پے : چنگاں کیتی۔ ہیا ڈس کوئی ہی شے ؟

زال : نکے دا پیو آ۔ اج اے ہیا ہیا کینویں پچھدا بیٹھیں ؟ سودے سن تے صلواتاں نانی سنوائیاں ۔ بھلا ٹوک بازی تاں ناہیں کیتی بیٹھا ؟

پے : پتر جیونیں ۔ میں کڈوں تیڈے تے طنز کیتم ؟ اے ڈس کوئی کھاون پیون دی شے وی گدھی ای یا عید آلے ڈینہہ روزہ رکھوسیں ؟

زال : ترے سیر پکی بانسپتی گھن رکھی اِم۔

پے : تے پکی بانسپتی ؟

زال : ناں زردے دی جاہ تے کسٹرڈ دا دیگڑا پکا رکھیم۔

پے : اونکوں فریج اچ چار کھ۔ عید توں جو ولاں کسٹرڈ دا ہاں ٹھریا پیا ہووے ۔ ہیا کجھ ؟

زال : کلو ککڑ داوی گھن رکھیم۔

پے : کلو گھٹ نی ؟ آیا گیا وی تھی ویسے۔

زال : قیمہ وی تاں ہے ڈو کلو۔ کجھ کباب تل گھنساں۔ کجھ کو فتے بنا گھنساں۔

پے : میں کھیا سلاد ضرور بنا گھنیں۔

زال : میکوں پتہ اے تو ڈی عادت دا۔ ہیں ساگوں وسلیں دا کنڈھا تے ٹماٹریں دا انجیر گھن رکھیم

پے : (ہیں عرصے اچ پکا کھاندا رہندے ، اوندے چپڑ چپڑ کھاون دی آواز آندی رہ ویندی اے) کھ چٹنی وی ہنا گھنیں۔ توں دھانیں دی چٹنی سواد دی ہیندی (ڈکار ڈے تے) اے چاہن تھال۔ میں ہتھ اگھ گھناں تیڈے بو چھن نال ؟

زال : (خالی تھال ڈیکھ تے) ہے اللہ تساں ساریاں سنیویاں ہکل چھوڑین ؟

پے : تے بیا تیڈے وڈیں واسطے رکھاں ہاں ؟

زال : میں آکھیا وی ہم۔ بالیں واسطے بچی جو۔ پچھوں دیگڑے اچ کجھ کوئے نی۔

پے : میکوں یاد کیوں ناوی ڈوایا ؟

زال : میں تاں گالھیں لگ گی ہم۔

پے : تو میڈیں گالھیں اچ نہ آئی کرنا۔ ہشیار تھی تے بیٹھی کر۔

زال : اچھا ہیں واروں سودے وی اتھال اتھال تے پچھدے بیٹھے ہاوے۔ اچھا بیا، اچھا بیا۔

پے : اچھا چھوڑ کھپارا۔ بالیں واسطے بیاں اکال گھن۔ ہک تھالی میکوں وی ڈینویں چا۔

زال (در کھڑکن دا آواز سن تے) میں آہدی آں، کون اے ؟

(ونج تے ولن دی آواز) نال آلیں دی نکی ہئی۔ جیوڑے پکیئے نیں۔ اے پلیٹ ڈے گئی اے۔

(بال دے رودن دی آواز آندی اے) تساں اے تھالی اندر چار کھو۔ میں بال کوں سنبھال گھناں۔

(زال مائیک توں پرے چلی ویندی اے ۔ پرے توں بال دے رودن دی آواز آندی اے پی تے مادے چیپ کراون دی آواز وی آندی اے) نہ میڈا پتر نہ میڈا اچن ۔ بس بس شاباس ، تیں عید نماز تے کینی ونجنا ؟ شونے شونے کپڑے پیسے میڈا لال اج ۔ جتی وی نویں پیسے (بال ہولے ہولے سڈ کدے ۔ اونکوں چاتے پے دی طرف یعنی مائیک دے نیڑے آندی اے) آ۔ میں پتر کوں جیوڑے کھواواں۔

(پلیٹ خالی ڈیکھ تے) کیا ؟ تساں اے جیوڑے وی چھنڈک چھوڑین۔

پے : (وڈا ڈکار ڈے تے) آپ تاں آکھی انہاں کوں اندر چار کھو۔

زال : میں آکھیا ہم اندر کوٹھے اچ چار کھو۔ اگواڑ اچ کاں چنج نہ مارونجے۔

پے : اچھا ، میں سمجھیا آکھی اندر ڈڈھ اچ چار کھو۔

شاپنگ

پے : اے اتنی خاطر داری کیوں پئی تھیدی اے اج ؟
زال : کیادی خاطر داری ؟ تو ہڈی خدمت کرن تاں میڈا فرض اے ۔ ہے کے کوئے ناں ؟
پے : او تاں ٹھیک اے پر اے فرض اج نواں تاں نی لتھا۔
زال : تساں میڈی خدمت کوں کڈاہوں منیا ہے ؟
پے : اے منیدا انم بیٹھا، تاں ہیا کیا بیٹھا کریندا اں ؟
زال : تُساں تاں ایکوں وی مسکا بیٹھے سمجھدو۔
پے : تائیں جھی کُروی گالھ کرن آلی مکھن لاون پے ونجے تاں ڈس حیرانی تھیوے کہ نہ تھیوے ؟
زال : گالھیں بناون تاں کوئی تساں کنوں سکھے۔
پے : تے بیوقوف بناون کوئی تائیں کنوں سکھے۔
زال : اچھا اٹھو ہن کپڑے بدل گھنو۔ میں استری کر چھوڑیم۔
پے : کیوں خیر ہے ؟.
زال : جلدی کرو۔ روزے افطاری دا ٹائم وی آون آلا اے۔
پے : کیوں اج استری تھئے کپڑے پاتے افطاری کرنی اے ؟
زال : ول اوہے گالھیں دے گھوڑ۔ بزارنی ونجنا کیا ؟
پے : کیوں ؟ افطاری بزار اچ کرنی اے اج ؟
زال : توکیوں افطاری دی لگی پئی اے۔ دوکاناں بند تھی ویسن۔ روزے کھولن دا ٹائم نیڑے آندا ویندے
پے : ول اساں کیا کروں ؟
زال : اساں اُبھل کروں، بزار ونج تے شاپنگ کروں۔ عید دی جیرھی خریداری کرنی اے ۔
پے : کیھی خریداری ؟ میں کوئی خریداری نی کرنی۔
زال : پر میں تاں کرنی اے۔
پے : کیا شاپنگ کرنی اے ؟

زال : گھن سائیں ہن میں ولا مُرلی وِ جانواں ۔ کل ڈسیا تاں ہم سارا کجھ ۔ ہوں ویلے سر تئی بیٹھے رہے

ہاوے ۔

پپے : ہر ست بھن وی تاں میڈی عادت اے ۔ جڈوں دی شادی کیتم میں تاں سر......

زال : (گالھ ٹک تے) ہر لوڈیا ہئی تساں ۔ تے آکھیا وی ہئی اچھا ڈیکھسوں ۔

پپے : ول ہن کیا ڈیکھوں ؟

زال : میڈے نال جلو تے میکوں شاپنگ کریندا ہویا ڈیکھو۔

پپے : اللہ نہ ڈکھاوے ۔ ایجھا ویلھا تاں دشمن کوں وی نہ ڈکھاوے ۔

زال : اچھا ڈسو بوٹ کیرھے پیسو ؟ اے مکیش پا گھنو۔

پپے : چلو ایہے سہی ۔ پر جراباں وی تاں گول ڈے ۔

زال : انہاں نال جرابیں دی کیا لوڑ اے ؟ او نویں وی تاں تویڈیاں جراباں تاں ساریاں پھٹ گن بوٹ

ہالی نویں ان ۔ تویڈیاں جراباں ہوتیں کنوں پہلے کیوں پھٹ ویندین ؟

پپے : جراباں چمڑے دیاں ہوا ڈے ۔ ول جراباں تے بوٹ کٹھے ہنڈھسن ۔

زال : میں کھیا، تویڈا وی میڈے آلا حال اے ۔

پپے : او کینویں ؟

زال : تساں کنوں بوٹ ہن پر جراباں کوئے نی ۔

پپے : تے تائیں کنیں وی کیا جتی ہے تے جراباں کوئے نی ؟

زال : نہ نہ میں کنیں بو چھن ہے پر او ندے نال رلدا سوٹ کوئے نی۔

پپے : اد ہو

زال : رومال ہے اجرک کوئے نی۔

پپے : واہ بھئی واہ

زال : مندری ہے کٹھ مالا کوئے نی

پپے : خوب

زال : شیشی ہے عطر کوئے نی۔

پپے : اچھا

زال : منہ ہے کریم کوئے نی ، اکھیں اِن کجل کوئے نی ، ہتھ اِن مینڈی کوئے نی ، نونہہ ان نیل پالش

کوئے نی، چپ ہن سر ئی کوئے نی۔

پٹے :واہ بھلا تھیوی واہ۔ توں تاں شاعرن گی ایں۔

زال :کیویں ؟

پٹے :اے ہے تے او کہیں۔ ایں اے تے اوں کوئے نی۔ اے پوری غزل ای تاں ہے جیرھی تیں سنائی اے۔

زال :تویڈی صحبت رہی تاں ول شاعرای بنڑا اے کوئی ہندے تھوڑی بنڑا اے۔

پٹے :واہ واہ اے ڈوجھا شعر عطا کیتی

زال :اچھا ہن اٹھووی سہی، اے مشاعرہ کیئے نی۔

پٹے :پر ہن میڈے شعروی تاں سن گھنو۔

زال :کیہے شعر ؟

پٹے :ڈیکھ بیڑی تری ! میڈا وی منہ ہے پر زبان کوئے نی، کھیسہ ہے پر پیسہ کوئے نی، گوڈے ہن پر ساہ کوئے نی، گھر ہے پر اختیار کوئے نی، یعنی توں ہیں پر میں کوئی نی۔

📖

مچھی دا شکار

نذیر : یار غفور ! عید آلے ڈینہہ مچھی دا شکار کروں، کجھ بے تکی گالھ نی ؟

غفور :اساں اج تائیں بے کیرھے تک آلے کم کیتن ؟ نذیرن سائیں۔

نذیر :ہیں واروں میں آہداں، چھوڑا ایں گھچ گھچ کوں۔ گھر ول جلوں۔

غفور :نہ یار نہ، ہن تاں دریاتے وی پج گیوں۔

نذیر :تے جے مچھی نہ پکڑی گی تاں

غفور :تاں ول شرم کنوں بڈ مرسوں

نذیر :توں بسم اللہ کریں۔ میں تاں گھر ول ویساں۔

غفور :اچھا اے گھن کانٹا۔ او پی اے تیڈی سوٹی۔

نذیر :میں ساہنپے کوں ہتھ نم لیندا۔ توں بناڈے میکوں۔ نا تاں میڈا جواب ای۔

غفور :اچھا یار اچھا۔ ہک تاں تیڈے نخرے نی مکدے۔

نذیر :ھک توں پرے تھی بہہ۔ او نہ ہووے ٹھارے وداکھانویں۔

غفور : چلو ڈھیہ پیو سے تاں انھیں نال مچھی پکڑ گھنسوں

نذیر : توں تاں ارمانی تھیسیں۔ میڈا او ھاون دا ریکارڈ جو ترٹ ویسے۔

غفور : او کیویں ؟

نذیر : تیئں آپ نہ ڈسیا ہا جو میکوں دائی دھنوایا ہایا ملاں دھنویسے۔

غفور : اوہ تاں میں محاورہ بولیا ہم۔

نذیر : چلو توں محاوریں نال دھاں گدھا کرایہا تیڈی مہربانی۔

غفور : یار کوئی مچھی نی پی آندی ہالی تائیں۔

نذیر : سوہنا، مچھیاں اج عید گاہ گیاں ہوسن۔

غفور : یاوت گھر بہہ تے سینویاں بیٹھیاں کھاندیاں ہوسن

نذیر : اساں آنگے نکمیاں کوئی نی جو دریادی بھک تے آونجن۔

غفور : ہو سگدے مچھی بزار اچ ودیاں ہوون۔

نذیر : اچھا سائیں جتھاں رہن خوش رہن ۔

غفور : ہٗد یار آپنی خیر خبر تاں ڈیون۔ (وڈی ساری حباسی گھندے)

نذیر : یار میڈیاں تاں بہہ بہہ تے لتاں ٹرگن۔

غفور : کوئی گالھ نی خدا کیتا تاں ہنیں کوئی مچھی پھس ویسی۔

نذیر : تے جے خدا نہ کیتا تاں اینویں جخ بیٹھے مریسوں۔

غفور : یار کوئی گالھیں کروں تاں وقت گزرن دا احساس نہ تھیسے۔

نذیر : تے اے کیا بیٹھے کریندوں ؟

غفور : میڈا مطلب اے جو کہیں موضوع تے گالھ کروں۔

نذیر : کیرھے موضوع تے ؟

غفور : جینویں --(سچیندیں ہوئیں) جینویں جو -- مثلاً شعر و ادب تے کوئی گالھ کروں۔

نذیر : دماغ ٹھیک اے تیڈا ؟

غفور : کیا مطلب ؟

نذیر : تیڈا شعر و شاعری نال کیا تعلق ؟

غفور : او میڈا دھاگہ لڈیے (دھاگہ چھکیندیں ہوئیں) اے۔اے۔کجھ کوئی نی یار۔

نذیر : جیڑا ہتھ لڑیا ہو سے۔ اونویں وی جیڑے ہتھ گھن پے گن۔

غفور : یار اے مرزا غالب مچھیاں پکڑیندا ہائی ؟

نذیر : تیں اونویں شعریں اچ مچھیاں تر دیاں ڈٹھن کیا ؟

غفور : اوآہدے : ع جی ڈھونڈتا ہے پھر وہی فرصت کے رات دن

نذیر ... چھی،س دیا تعلق اے ؟

غفور : انجھی فرصت تاں مچھی دا شکار کرن آلے کوں ملدی اے۔

نذیر : پر ڈوجھے مصرعے اچ تاں اوں آکھے ع بیٹھے رہیں تصور جاناں کیے ہوئے

غفور : ٹھیک اے تاں ۔اتھاں ''جاناں'' توں مراد مچھی اے

نذیر : واہ وا اے معاناں تاں مرزا غالب دیں وڈیں کوں نہ سجھیا ہا۔

غفور : یار ہن بس نہ کروں ؟

نذیر : شعروشاعری توں ؟

غفور : اوئے یار اے مچھی پکڑن دی بے ہودگی توں۔

نذیر : ڈیکھ گھن۔ شوق تیڈا اے۔ میں تاں اونویں یاری اچ بدھا وداں

غفور : یار میڈے پیر و سم گن۔

نذیر : میڈے پیر تاں ظہر دے وسیے پن تے ہن عصر آ گئی اے۔

غفور : ہا یار سجھ ای بس تر دا ودے۔

نذیر : بس نہ کروں ؟

غفور : جینویں تیڈی مرضی۔

نذیر : آگھر جلوں۔ مچھی واسطے عام معافی دا اعلان کریندوں۔

غفور : یار ہک آئیڈیا اے۔

نذیر : آکھ

غفور : مچھی بزاروں نہ گدھی جلوں

نذیر : کیا مطلب ؟

غفور : گھر آلیں کوں ڈیسوں جو دریا توں پکڑی اے سے۔

نذیر : گالھ تاں ٹھیک اے جل ول مچھی بزار جلوں۔

غفور : نواں آیاں ایں سوہنیاں۔ بہاولپور دے مچھی بازار اچ مچھی کوئے نئی وکدی۔

نذیر : ول اوندا ناں مچھی بزار کیوں اے ؟

غفور : اے کہیں مچھی کنوں پچھسوں۔ ہن اتھوں تاں ٹروں۔

نذیر : سبزی منڈی آلے پاسوں جلوں۔ اتھوں مل ویسے۔

غفور : او۔ او۔ اوں ریڑھی تے چنگی مچھی اے۔

نذیر : اے ڈو نہیں مچھیاں گھن گھنوں۔ ہک توں چائی ونج ہک میں۔

غفور : میڈا گھر پہلوں اسے جل سینویاں کھاتے ونجیں پیا۔

نذیر : ول میکوں پچا آنویں۔

غفور : اچھا (جلن دی آواز)

نذیر : اے آگے سائیں تیڈا گھر

غفور : اباسائیں بہروں کھڑن۔

نذیر : چاچاسائیں سلام علیکم

غفور : اباسائیں سلام علیکم

اباسائیں : وعلیکم سلام۔ پتر پکڑ آیو مچھی۔

غفور : جیاباسائیں۔ اے ڈیکھو

نذیر : (تھیلے توں مچھی کڈھ تے ڈکھیندے)

غفور : سائیں کیجھی نروئی مچھی اے ؟

اباسائیں : (مچھی کو سنگھ تے) ہا پتر پرہے تاں پروتھی۔ تساں دریاتوں پروتھی مچھی پکڑ آیو ؟

رمانہ جمیل ، 7th B
رائل کیڈٹ پبلک سکول بہاولپور

قائد اعظم

قائد اعظم محمد علی جناح دا جم ۲۵ دسمبر ۱۸۷۶ء کوں کراچی وچ تھیا۔ آپ دے ابے سائیں داناں پونجا ہئی۔ جیہڑے کراچی دے ہک دولتمند تاجر تے چمڑے دے وڈے وپاری ہن ۔ قائداعظم آپنی ابتدائی تعلیم کراچی تے بمبئی وچ حاصل کیتی۔ میٹرک دا امتحان پاس کرن توں بعد انگلستان چلے گئے۔ اتھاوں بیرسٹری دا امتحان پاس کیتو نے تے ہک بیرسٹر دی حیثیت نال ۱۹۰۸ء وچ وطن واپس ولے۔

سب توں پہلے آپ کراچی وچ وکالت کریندے رہے۔ ول بمبئی چلے گئے کیوں جو آپ دے خیال پاروں اتھاں انہاں کوں آپنی ذہانت کوں ازماون دا زیادہ موقع مل سگھسی ۔ پہلے ترے چار سال تاں تنگ دستی وچ گزر یے پر آپ نے حالات کوں بہوں جلدی قابو وچ کر گدھا۔ تے آپنی عقل تے ذہانت نال اتنی ترقی کر گدھی جو انہاں دا شمار بمبئی دے مشہور وکیلاں وچ تھیون لگ پیا۔ کجھ عرصے مجسٹریٹ وی رہے۔ پر سرکاری نوکری آزاد طبیعت تے بار پئی تاں جلد ای استعفیٰ ڈے ڈتا۔

قائد اعظم نہ صرف ذہین، فطین ہن، او بہوں خوددار وی ہن۔ ہک دفعہ دا ذکر اے جو آپ عدالت وچ موجود ہن ۔ آپ کنوں عینک تلے ڈھے پئی تے گاندھی جی دے قدمیں دے نزدیک ۔ گاندھی جی نے اپنڑیں قدم ذرا اودھاڈتے، تاں جو محمد علی انہاں دے قدماں وچ جھک تے عینک چاوے ۔ مگر آپ نے اپنی جیب وچوں ڈوجھی عینک کڈھ تے، صاف کر تے لا گدھی۔ اے ڈیکھ تے گاندھی جی دا رنگ اڈ گیا۔

آپ شروع توں ای سیاست ڈوں مائل ہن۔ دل وچ قوم دی خدمت دا جذبہ ہئی۔ ایں پاروں اول دور دی مشہور سیاسی جماعت "کانگریس" وچ شامل تھی گئے ہندواں تے مسلماناں وچ اتحاد دیاں کوششاں پاروں آپ کوں ہندو مسلم اتحاد دا سفیر آکھیا ونجن لگا۔

پر آپ کوں بہوں جلدی احساس تھیا جو کانگریس صرف ہندواں دے مفاد کیتے کم کریندی پئی

اے، مسلماناں دے قومی مفاد نال اوں کوں کوئی دلچسپی کینی۔ ایں واسطے آپ نے کانگریس دی رکنیت توں استعفیٰ ڈے ڈتا۔ کانگریس توں علیحدگی دے بعد آپ مسلم لیگ دے صدر چنے گئے۔

۱۹۴۰ء وچ آپ دی صدارت وچ ہک اہم جلسہ تھیا۔ جیندے وچ مسلماناں کیتے ہک انج وطن دا مطالبہ کیتا گیا۔ ہندواں ایں مطالبے دی بہوں مخالفت کیتی پر آپ ایں مخالفت دی ذرا جئی پروا نہ کیتی تے اپنے فیصلے تے جمے رہے۔ مسلماناں دی وڈی اکثریت آپ دی ہم خیال تھی گئی ہئی۔ اخیر حکومت برطانیہ کوں اے فیصلہ مناپیا تے ۱۴ اگست ۱۹۴۷ء وچ پاکستان ہک انج ملک بن گیا تے مسلماناں والے محبوب رہنما پاکستان دا پہلا گورنر جنرل بن گیا۔ پاکستان دے استحکام تے ترقی دی خاطر آپ کوں سخت محنت کرنا پئی۔ جیں دی وجہ کنوں آپ بہوں جلد کمزور تھی گئے۔ ڈاکٹراں دے مشورے تے آپ کوئٹہ چلے گئے۔ اتھاں آپ دی طبیعت کجھ بہتر تھئی پر واپسی تے حالت ولی دی خراب تھی گئی تے اخیر مسلماناں دے اے محبوب رہنما ایں جہان فانی توں کوچ کر گئے قوم نے آپ دی وفات دا وڈا سوگ منایا۔ آپ دا مزار کراچی وچ ہے۔

عصمت اللہ شاہ (مخدوم عالی)

آفر

اکھیں چار تھیاں
دل تے تیر لگے
ان ڈٹھے تیڈے قدمیں وچ
ایں کوں چا گھن ٹھوکر ماریں ناں
بہوں نازک ہے متاں ترٹ پووے
دل او گھر ہے جتھ رب راہندے
دل ترٹا رب ناراض تھیسی
ایں کوں چا گھن ٹھوک وجا کے ڈیکھ
تیڈے پیار باجھوں بیا کجھ کائنی
متاں اے سمجھیں بے ملا ہے
وداجا جاڈھاندا پوندا ہے
اے او دل ہے جیندا مُل کائنی
اے جگ تے ہے انمول سجن
ایں کوں چا گھن سوچ وچار نہ کر
اے ویلھے نت نت آندے نئیں
نت قسمت در کھڑکیندی نئیں
نت یاد دے ڈیوے بلدے نئیں

سید دین محمد شاہ

تکلف برطرف (اردو)

اقوام متحدہ کے سروے کے مطابق دنیا کی آبادی بیسوی صدی کے اختتام تک ۶ ارب ہو جائے گی۔ ہم نے تو پہلے ہی کہہ دیا تھا کہ ایسا ہوگا۔ اردو کا محاورہ ہے "ایک ایک اور دو گیارہ۔" ادیبوں کے ذہن میں اس محاورے کے کچھ ہی معنی ہوں، ہم تو یہ سمجھتے ہیں کہ یہ خاندانی منصوبہ بندی کا کوئی چکر ہے۔ یعنی ایک میاں، اور ایک بیوی اور پھر۔۔۔۔ پھر گیارہ بچے! قومی زبان کی اس قومی پیش گوئی میں کتنی ٹھوس حقیقت ہے!

ہمارے ایک معزز، روحانی سیاستدان، پیشین گوئیوں کے ماہر ہیں۔ وہ ہر حکومت کے متعلق پہلے ہی دن سے کہنا شروع کر دیتے ہیں کہ اس کے دن گنے جا چکے ہیں اور ویسا ہو بھی جاتا ہے۔ یہ اس لئے نہیں کہ ملکی حالات کی نبض پر ان کا ہاتھ ہے بلکہ یہ اس لئے کہ وہ ہر حکومت سے باہر ہوتے ہیں۔ کوئی حکومت انہیں گوارا نہیں کر سکتی، تو، وہ کیوں کسی حکومت کو برداشت کریں!

محکمہ موسمیات میں کچھ ایسے ہی مزاج کے لوگ آباد ہیں۔ ان کی پیشین گوئیاں بھی کبھی غلط نہیں ہوتیں۔ محکمہ والے اعلان کرتے ہیں "آج موسم عام طور پر خشک رہے گا۔ تاہم شمالی علاقہ جات کے مشرق، اور جنوب مغربی ساحلی یا میدانی علاقہ میں جھکڑ چلنے یا کبھی ہلکی بارش ہونے کا امکان ہے" اب یہ پیشین گوئی کیسے غلط ہو سکتی ہے جس کے ایک ایک لفظ میں سیاست ہو!

وطنِ عزیز میں سیاستدانوں کے جذبہء شوق کا اندازہ اس نعرے سے لگایا جا سکتا ہے جو زبان زدعام وخاص ہے۔ موسم کیسا ہی ہو، حکومت کسی کی ہو پہلے کہیں گے "آوے ای آوے" جب کوئی آجائے گا، تو کہیں گے "جاوے ای جاوے"!

پیش گوئی کی طرح پیش بیدنی بھی بڑی صفت ہے۔ اس طرح کی صفتوں کی مالک ایک قوم، تقسیم ہند کے بعد، ہم سے جدا ہو گئی ہے۔ اور اب ان کی یادیں باقی رہ گئی ہیں۔ کسی نے پوچھا، سردار جی، سنا ہے آپ نے نئی کوٹھی میں تین تالاب بنوائے ہیں؟ سردار جی نے مسکراتے ہوئے جواب دیا، اس میں حیرانی کی کونسی گل ہے جی۔ بھائی میرے، ایک تالاب ٹھنڈے پانی کا ہے۔ جب گرمی محسوس ہو اس میں نہاؤ۔۔۔ اور دوسرا تالاب۔۔۔ مثلاً آپ کو سردی لگ رہی ہے، تو دوسرے تالاب میں گرم پانی موجود ہے، اس میں چھلانگ مارو، موج اڑاؤ۔ ٹھیک؟ اب آپ پوچھیں گے کہ تیسرا تالاب، تو۔۔۔ بادشاہو، کبھی آپ کا جی نہانے کو نہیں بھی چاہتا۔ اس کیلئے بھی تو ایک تلاب کا بندوبست ہونا چاہئیے۔ اس لئے تیسرا تلاب۔۔۔ خالی!

اردو کا ایک زوردار محاورہ۔۔۔ آج زور شور سے یاد آرہا ہے۔ یعنی "تین میں نہ تیرہ میں"، جو اس سہ ماہی میں بے محل نہ ہوگا۔ اس محاورے کا اصل کچھ بھی ہو، آپ ہمارے اس تبصرے پر کیا کہیں گے کہ۔۔۔ ہم ۱۹۸۶ء سے مدیر چلے آرہے ہے۔ اور تکلف بر طرف، تحریر کررہے ہیں۔ اور ہر تین ماہ بعد۔۔۔ اور پھر ہمارے اس تیرہ سالہ دور ادارت کا اعجاز۔۔۔ دیکھئیے حکوتیں بر طرف ہو رہی ہیں یا نہیں؟

تین عورتیں تین کہانیاں، بھی اب محاورہ سا بن گیا ہے۔ اس پر ہم تبصرہ کرنا نہیں چاہتے۔ کیونکہ ایک جریدہ نے اب تین مرد تین کہانیاں، شائع کرنا شروع کردیا ہے۔ ہم اس خون خرابے میں نہیں پڑتے۔

سنا ہے کہ ایک شخص کے پاس بیک وقت تین عینکیں موجود رہتی تھیں۔ اس تین عینکوں والے شخص سے کسی نے پوچھا کیوں حضرت تین عینکیں، چہ معنی؟ حضرت نے جواب دیا سمجھنے کی کوشش کرو بھئی۔ میری ایک عینک قریب کی چیزوں کو دیکھنے کے لئے ہے۔ اور دوسری عینک دور کی اشیاء کو صاف دیکھنے کے لئے۔۔۔ جبکہ تیسری عینک پہلی دو عینکوں کو صاف ڈھونڈنے کے لئے ہے۔ اگر قریب اور دور کی دیکھنے والی عینکیں ہی نظر نہ آئیں گی، تو بس۔

اے حقیقت منتظر نظر آ لباس مجاز میں

ایک خاتون کے مجازی خدا کو نسیان کا مرض تھا۔ وہ چیزیں اور واقعات بھول جاتے تھے۔ اس لیے اس کی بیوی بیچاری نے اپنے میاں کو تین چھتریاں لے کر دیں۔ ایک اگر کہیں بھول آئیں تو، دفتر میں اور گھر میں ایک ایک مزید چھتری موجود ہو۔ تاکہ وقت بے وقت، موقع بے موقع تکلیف نہ ہو۔ مگر پھر بھی ایسا ہوا کہ ایک روز بابو جی دفتر سے گھر پہنچے تو بارش میں بھیگے ہوئے۔ بیوی نے انھیں دیکھا تو بہت سٹ پٹائی۔ بابو جی نے بڑی معصومیت سے وضاحت کرتے ہوئے کہا۔ ''نیک بخت، ایک چھتری تو تمھیں پتہ ہے میں گھر بھول گیا تھا۔۔۔۔ دوسری کہیں دفتر میں رہ گئی ہے۔۔۔۔ اور دفتر والی تیسری چھتری، میں لے کر نکلا ہوں، مگر اسے کھولنا بھول گیا!

اپنا خیال رکھیے گا، ہمیں اجازت۔

سید دین محمد شاہ

مدیر 'سہ ماہی' سرائیکی

1986 تا حال

سپیشلسٹ
مکینک
فون نمبر : 7432
اسلم خان موٹر ورکشاپ
دکان نمبر 10-11 رینو مارکیٹ چوک سرائیکی بہاولپور
ہمارے ہاں ڈیزل اور پیٹرول گاڑیوں کا کام تسلی بخش کیا جاتا ہے